Irodalmi Szemle

ÉBER | NYITOTT | ELEVEN

LIX. évf.
6. szám
2016. június

Ára: 1,80 € / 800 Ft
Előfizetőknek:
1,50 € / 600 Ft

Irodalmi Szemle

Alapítás éve: 1958, LIX. évfolyam

Alapító főszerkesztő:
DOBOS LÁSZLÓ

Főszerkesztő:
SZALAY ZOLTÁN
(szalzo@gmail.com)
Főszerkesztő-helyettes:
MIZSER ATTILA
(attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
SZÁZ PÁL
(pali.100@freemail.hu)
Lapterv és tördelés:
GYENES GÁBOR,
SZABÓ ZSOLT,
VÁCLAV KINGA
Főmunkatársak:
GRENDEL LAJOS,
TŐZSÉR ÁRPÁD
Szerkesztőbizottság:
BALÁZS IMRE JÓZSEF (Kolozsvár),
BÁRCZI ZSÓFIA, CSANDA GÁBOR,
DARVASI FERENC (Budapest),
N. TÓTH ANIKÓ,
ONDREJCSÁK ESZTER (Budapest),
PÉCSI GYÖRGYI (Budapest)

Szerkesztőség
Madách Egyesület, P.O.BOX 7
820 11 Bratislava.
ISSN 1336-5088
web: www.irodalmiszemle.sk
facebook.com/irodalmiszemle
skype: irodalmi.szemle

Matrka Simon 1982-ben született Pozsonyban, tanulmányait a pozsonyi Filmművészeti Főiskola filmanimáció szakán végezte, s egy szemesztert a budapesti Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen töltött. Animációs filmmel, képregényrajzolással és könyvillusztrációval foglalkozik. Az *Egy kismalac élete* című rövidfilmjével ezüstérmet nyert a 2008-as Unica című fesztiválon, az *Egy légy élete* című munkájával aranyérmes volt a 2004-es Cineama című amatőrfilm-fesztivál kísérleti film kategóriájában. Lapszámunkban a következő könyvek illusztrációiból válogattunk: B. Mánya Ágnes: *Lechner, Pozsonyi mesék*, Pozsony, 2014, Pozsonyi Kifli Polg. Társ.; Garajszki Margit: *Bartók,* Pozsony, 2013, Pozsonyi Kifli Polg. Társ.; Bolemant Éva: *Kempelen*, Pozsony, 2013, Pozsonyi Kifli Polg. Társ.

TARTALOM

HOL VOLT, HOL NEM VOLT

3 *A vidraasszony* (tlingit mese, Balázs Imre József fordítása)

5 Tibeti népmesék (*A gyáva rabló; Tündöklő csillag; A békaherceg; A Nap válasza; Az ember, a nyúl és a farkas; A varázslatos csirke; A sziklaoroszlán kinyitja száját; Az egérhercegnő; Az okos juh;* Péter Alexa fordításai)

13 Török állatmesék (*A könyvet olvasó medve; A béka és a teknős; A róka és a sün;* Veres Erika fordításai)

15 **Ayhan Gökhan:**
„A mesék egyáltalán nem a racionalitás ellentétei" (beszélgetés Boldizsár Ildikóval)

19 **Tóth Gizella:**
A Magyarországon gyűjtött roma népmesék rendszerezése Vekerdi József megközelítése alapján (tanulmány)

26 **Z. Németh István:**
Koncert; Szenzáció; Vár a hóvár, hahó; Válogatós; Elefánt a mérlegen (versek)

32 **Tamás Zsuzsa:**
Modern csalimese: észjárás vagy forma? (Tóth László *Az ellopott nagymama és további régi-új mesék* című kötetéről)

36 **Petres Csizmadia Gabriella:**
Semmi sem az, aminek látszik (Balla Margit *A földönkívüli kislány* című kötetéről)

40 **Steinmacher Kornélia:**
Tündeszárny és pilletánc (Szabó T. Anna Kyoko *Senki madara* című kötetéről)

44 **Nádor Zoltán:**
A másság és az identitás politikai következményei a fantasykben és a történelmi regényekben. Bánki Éva Fordított idő *című regénye kapcsán* (tanulmány)

48 **Szászi Zoltán:**
A portás, aki Leninre vigyázott (novella)

55 **Janáky Marianna:**
Kötél-tánc; Összeterelt szobrok (kisprózák)

62 **Czapáry Veronika:**
Valahonnan mindig fúj a szél; Áttetsző por; Kipörög; Nálunk egész évben karácsony van; Mosolygás és asztmaállapot (prózaversek)

64 **Fellinger Károly:**
Dunyha alól; Manipuláció; Önarckép; Teremin (versek)

ÍZLÉSEK ÉS POFONOK

68 **Molnár Eszter:**
Próféta a saját hazájában (egy Csontváry-kiállítás és környéke)

74 **Csuka Botond:**
A színpadról lelépve (Laboda Róbert *Túlzások* című kötetéről)

77 **Fleisz Katalin:**
Ismerősen furcsa világok (Magyari Tivadar *A ragasztott ház* című kötetéről)

82 **Gyürky Katalin:**
Térbe zárt hősök, hősökbe zárt terek (Regéczi Ildikó *Térképzetek az orosz irodalomban* című kötetéről)

89 **Ramadanski Draginja – Horváth Futó Hargita:**
Az irodalomértés horizontjai Kovács Árpád műhelyében (az *Esemény és költészet. Az irodalomértés kortárs horizontjai a magyar és a nemzetközi tudományosságban* című kötetről)

93 **Soóky László:**
*Az univerzum váróterme (*a Kassai Thália Színház *A mizantróp* című előadásáról)

96 Szerzőink

Irodalmi Szemle
ÉBER | NYITOTT | ELEVEN

Számunkat Matrka Simon alkotásaival illusztráltuk.

Kiadja a Spolok MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET (EV 153/08), nyilvántartási szám: 30807719.
A lap megjelenését támogatta a Szlovák Köztársaság Kormányhivatala – a Nemzetiségi Kultúrák 2016 program keretében.

Nyomta a Rubiconprint Kft., Somorja.
Terjeszti a kiadó és a Slovenská pošta, a. s.
Megrendelhető a szerkesztőségben, ill. a következő címen: Slovenská pošta, a. s. Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4.
P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava 214.,
e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk
Megjelenik havonta (évente 10 rendes és egy összevont szám). Példányszám: 400.
Egyes szám ára: 1,80 €. Magyarországon: 800,-Ft.
Előfizetőknek fél évre 9,- € , egy évre 18,- €, Magyarországon fél évre 3600,- Ft, egy évre 7200,- Ft. Szlovákián, ill. Magyarországon kívüli postázás esetén a postaköltséget felszámítjuk.

A lapban megjelent írások tartalmi/eszmei szempontból nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség véleményét.

Vydáva Spolok MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET (EV 153/08).
Šéfredaktor: Zoltán Szalay. Zástupca šéfredaktora: Attila Mizser. Redaktor: Pál Száz.
Grafická úprava a obálka: Gábor Gyenes, Kinga Václavová, Zsolt Szabó.
Adresa redakcie: Madách Egyesület, P.O.BOX 7
820 11 Bratislava.
ISSN 1336-5088.
web: http://www.irodalmiszemle.sk
Adresa vydavateľstva:
Spolok Madách, Mierová 16, 821 05 Bratislava 2.
IČO vydavateľstva: 30807719.
Realizované s finančnou podporou Úradu vlády Slovenskej republiky – program Kultúra národnostných menšín 2016.
Tlač: Rubiconprint, s.r.o., Šamorín.
Rozširuje vydavateľstvo a Slovenská pošta, a. s. Objednávky na predplatné prijíma redakcia a každá pošta Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a. s. Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4. P. O. BOX 164, 820 14 Bratislava 214.,
e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk.
Vychádza mesačne (10 riadnych a 1 spojené číslo ročne).
Náklad: 400.
Cena jedného čísla: 1,80 €. Predplatné za polrok: 9,- €, na rok: 18,- €.

A VIDRAASSZONY
(TLINGIT MESE)

Élt egyszer Sitkában egy szegény ember, akinek három kisgyereke volt. A felesége kevéssel korábban megbetegedett és meghalt. Sírtak-ríttak naphosszat a gyerekek éhségükben, mert a szegény embernek alig volt ennivalója a házban. „Szegény kicsikéim, bárcsak élne a nagynénétek, ő biztosan segítene" – mondta nekik.

A szegény ember nővére néhány éve tűnt el a tengeren. De azt még a családja sem tudta, hogy a vidranép fiai megmentették a vízbefúlástól.

Aznap este a szegény ember zajt hallott odakintről: mintha egy hatalmas terhet dobott volna le valaki a földre a ház előtt. Ahogy kinézett, egy óriási kosarat látott az ajtó előtt. Tele volt szárított hallal és vadhússal, no meg olajjal. Szétnézett, hogy ki hozhatta az ennivalót, és egyszer csak saját nővérét pillantotta meg, akit néhány órája emlegetett. A nővér egészen közel jött hozzá, és azt mondta:

– A kicsiknek hoztam az ennivalót. Most mennem kell, de hamarosan újra látni fogsz. Nem lakom messzire innen. A falut, ahol lakom, Áttetsző-falunak hívják. Hozzánk is költözhetnétek, gondolkozz rajta!

– Épp egy kenut készítek, és az még beletelik egy időbe – mondta a férfi.

– Azzal ne törődj, majd elküldöm az unokaöcséidet, s ők segítenek a kenuépítésben! – mondta az asszony.

Telt-múlt az idő, és elfogyott az ennivaló, amit az asszony hozott. Akkor újra felbukkant egy ugyanolyan kosárral, és azt mondta a testvérének:

– Most már tényleg hozzánk kellene költöznöd. Látom, nehezen boldogulsz a kicsikkel.

A kis család készülődni kezdett az útra. De még mielőtt teljesen készen álltak volna, a férfi egy köteg kék hunyort szedett, és tengervízbe áztatta, hogy még keményebb, még keserűbb legyen. Ahogy ezzel megvolt, meg is érkeztek a nővére fiai: jóképű fiatalemberek voltak, csupán hátukon lelógó, hosszú hajfonataik tűntek kissé szokatlannak. A szegény ember megmutatta nekik, hol van a félkész kenu, a fiúk gyors mozdulatokkal befejezték az építését, és le is vontatták a partra.

Útra kelt tehát a család, és nemsokára újra partot értek. A falu népe szívesen fogadta őket, nővére is ott volt azok között, akik eléjük jöttek.

– Ne költözz be a faluba – súgta testvérének. – Maradj inkább itt, valamivel távolabb.

A falubeliek nagyon kedvesek voltak hozzájuk, és annyi halat hoztak nekik, amennyit csak kívántak. De a köteg kék hunyor mindig ott volt a férfi keze ügyében – úgy tanulta Sitkában, hogy az megóvja őt mindenféle rontó varázslattól.

Legkisebb fiának gyakran énekeltek a falubeliek egy altatódalt, a férfi nem értette jól, de egy részét az éneknek egészen pontosan ki tudta venni: „Hosszú farok, kunkorodj, hosszú farok, kunkorodj!" Rosszat sejtett, s néhány nap után alaposan megvizsgálta gyermekét. Rossz sejtelme beigazolódott: a gyermeknek hosszú farka nőtt. Vette a baltát, és egy hirtelen mozdulattal levágta.

Aznap éjjel eljött hozzájuk a nővére, és azt mondta, vigyázzon magára, legjobb, ha nem marad tovább a falu közelében.

Megrakta tehát csónakját, és evezni kezdett Sitka felé. Ahogy visszanézett, a festett házak helyén, amelyekben a falubeliek éltek, már csak vidraodúkat látott. Gyorsabban kezdett evezni, a kenuban a gyermekekkel és a sok ennivalóval, amit a vidranép adott nekik.

Balázs Imre József fordítása
(Forrás: *Tlingit Myths and Texts, recorded by John R. Swanton*, 1909)

TIBETI NÉPMESÉK*

A GYÁVA RABLÓ

Egy szegény idős asszony egymaga élt kis sátrában egy elhagyott, kies helyen. Nem volt pénze, nem voltak gyerekei, az egyetlen értéke egy bárány volt. Az idős asszony rettegett, hogy valaki elveheti a kis bárányt. „Milyen boldog lennék, ha valaki megtanítana nekem egy védelmező mantrát, amely megvéd a tolvajoktól!" – gondolta gyakran.

Egyik nap az asszonyhoz egy ember érkezett, aki szerzetesnek adta ki magát. Az idős asszony nagyon boldog volt, mert szinte soha nem látogatta meg senki. Azt gondolta: „Az istenek megkönyörültek rajtam, elküldték ezt a szerzetest, hogy megtanítson nekem egy védelmező mantrát, amely megvédi a báránykámat a rablóktól." Ezután megkérte a szerzetest, tanítson meg neki egy ilyen mantrát.

A „szerzetes" így gondolkodott: „Ha megmondom neki, hogy nem ismerek egy ilyen védelmező mantrát sem, rájön, hogy nem is vagyok szerzetes, és nem ad nekem enni." Abban a pillanatban egy kis nyulat látott elugrálni a sátor melletti cserjésben. Ez ötletet adott neki egy mantrához, amit az asszony számára talált ki:

„Halk léptekkel közelítesz,
Hegyezed a füled, hogy mindent hallj,
Lopakodsz a földön csúszva,
Szaladj innen messzire!"

Az idős asszony boldogan ismételgette a mantrát, miután a „szerzetes" befejezte az evést, és távozott.

Egyik délután az asszony üldögélt a sátrában, és ismételgette az újonnan tanult mantráját, miközben egy tolvaj rejtőzködött a sátor melletti cserjésben. A tolvaj azt tervezte, ellopja az asszony bárányát. Ahogy lábujjhegyen a sátorhoz osont, meghallotta, ahogy az öregasszony bent mormogja: „Halk léptekkel közelítesz." A tolvaj megállt, és feszülten figyelni kezdett. Az idős asszony folytatta: „Hegyezed a füled, hogy mindent hallj." A tolvaj megrettent, azt hitte, észrevette őt az asszony, és menekülőre fogta. Elkezdett kúszva távolodni, miközben hallotta: „Lopakodsz a földön csúszva." Ettől már annyira megrémült, hogy hanyatt-homlok rohanni kezdett. Közben kísérte őt az öregasszony hangja: „Szaladj innen messzire!" A tolvaj olyan gyorsan szedte a lábait, ahogy csak tudta. Biztos volt benne, hogy az idős asszony egy isten vagy egy ártó démon. Ezután a tolvaj felhagyott a lopással, és soha többé nem vette el más javait.

---

* A mesék forrása: Tse-dbang rdo-rje – Dpal-ldan bkra-shis – 'Gyur-med rgya-mtsho (összeáll.): *Bod dbyin-gyi dmangs sgrung* [Tibeti népmesék]. 2006, Qinghai Normal University.

TÜNDÖKLŐ CSILLAG

Cering a szüleivel élt egészen addig a szörnyű évig, amikor nem esett egy csepp eső sem, a termés elszáradt, és nem maradt mit enniük. Cering akkor elindult, hogy találjon valamilyen munkát, amivel támogathatja szüleit.

Miután hosszú ideje vándorolt már, találkozott egy öregemberrel, aki nehéz fonott kosarat cipelt a hátán. Cering odaszaladt hozzá, és így szólt: „Neked nincs elég erőd ehhez a nehéz kosárhoz, engedd, hogy segítsek!" Az öregember odaadta neki a kosarat, és azt mondta: „Milyen kedves vagy!" Ahogy sétáltak együtt, hirtelen besötétedett az ég, és egy mennydörgő sárkány repült el felettük. Cering, bár bátor fiú volt, a sárkánytól nagyon megrettent. Félelmében felüvöltött, a földre vetette magát, és a kezével próbálta eltakarni a fejét.

„Fiú! A sárkány csak egy egyszerű állat, miért félsz tőle ennyire?" – kérdezte az öregember. „Amíg nem találkozol teljes valójában egy sárkánnyal, addig nem is félsz tőle" – mondta a fiú. „Rendben, akkor menjünk együtt, és meglátod, hiába találkozom egy sárkánnyal, nem ijedek meg tőle" – válaszolta az öreg.

Az igazság az volt, hogy az öregember mágus volt. Mondott néhány titkos mantrát, és Ceringgel együtt hirtelen felrepültek a felhők fölé, akár a madarak. Cering gyönyörű havas hegyeket látott maga előtt és a fénylő kék óceánt maga mögött. Mikor felnézett, millió csillag ragyogott az égen. Kinyújtotta a karját, és megragadott egy fénylő csillagot. Nézegette egy ideig, majd zsebre tette.

Akkor meglátott két sárkányt, akik lovakat vezettek. A lovak egy nagy vödörben vizet cipeltek. Mikor a sárkányok farka menet közben véletlenül összeért, azok mennydörgésszerű hangot keltettek. Cering ekkor jött rá, hogy mi okozza a sárkányok félelmetes hangját.

Három istenfiú érkezett ekkor, akik fogták a vizesvödröt, és elkezdték a felhőket öntözni. Mikor meglátták Ceringet, így szóltak: „Fiú! Gyere és segíts nekünk megöntözni a földet!" Cering örömmel segített nekik. Vett egy nagy merőkanalat, és a földre zúdította belőle a vizet. Mikor apja földjei fölé értek, külön még egy adag vizet a földre öntött. A három istenfiú megköszönte Ceringnek a munkáját, és segítettek neki hazajutni. A fiút egy sárkány farkához erősített kötéllel szép lassan leeresztették a földre.

Cering boldog volt, hogy újra otthon lehet, és azért is boldog volt, mert esett az eső. A szülei is hálásak voltak, hogy fiuk épen és egészségesen hazaért. Cering ekkor elővette a csillagot a zsebéből, melynek fénye beragyogta a szobát.

Nemsokára már az egész falu tudta, hogy Cering milyen gyönyörű csillagot hozott az égről. A hír végül a Királyhoz is eljutott, aki nagyon irigy volt Cering csillagára. Felajánlotta a fiúnak, hogy rengeteg pénzt fizet érte, csak adja neki a csillagot. Cering így gazdag ember lett, épített egy szép házat a szüleinek, és a pénzből más szegény embernek is adott.

A BÉKAHERCEG

Egy szegény, gyermektelen házaspár már nagyon vágyott arra, hogy végre gyermekük legyen. Egyik nap az asszonynak megfájdult a térde, és még azon az éjjelen egy csúf béka ugrott elő belőle. Az idős házaspár nagyon megrettent a békától, és meg akarták ölni. A béka azonban megígérte nekik, hogy gazdaggá teszi őket, és feleségül veszi a Király lányát.

Kis idővel később a béka a Király palotájához ment, és nagy hangon így szólt: „Kedves Király! Én a te vejed vagyok. Kérlek, hívd ki a lányod!"

A Király elámult. A palotájából minden ember kijött, és mindenfelé keresgélni kezdtek. Végül, mikor a Király észrevette a békát, az újfent így szólt: „Én a te vejed vagyok. Kérlek, hívd ki a lányod!" Az emberek mind kinevették a csúf békát.

A Király azt mondta: „Nem engedem, hogy a gyönyörű lányomat feleségül vedd – te csúf béka." A béka mérgesen így válaszolt: „Egyre hangosabban és hangosabban nevetsz, anélkül, hogy abba tudnád hagyni, egészen addig, amíg ki nem hívod a lányod, és feleségül nem vehetem őt." A béka igazat mondott. A Király valóban egyre hangosabban és hangosabban nevetett, anélkül, hogy abba tudta volna hagyni. A palotakíséret megrettent. Végül a Király mind a három lányát kihívták.

A lányok nagyon szépek voltak, és a Király megparancsolta a legidősebbnek, hogy házasodjon össze a békával. Mivel rendkívül csúf béka volt, a lány visszautasította. Hasonlóan történt ez a középső lánnyal is, őt is megkérte a Király, hogy menjen feleségül a békához, de ő is visszautasította.

Végül a legfiatalabb lányát kérte a Király, aki hozzáment a békához, mivel tudta, hogy ha nem teszi, az apja meghalhat. Hogy meghálálja, a Király nagy értékű kincseket adott lányának.

Ezután hetedhét országra szóló lakodalmat csaptak a csodaszép lánynak és a csúf békának. A házasság napján a béka levedlette békabőrét, és egy csinos fiatalemberré vált.

Így a béka megtartotta fogadalmát, és a szegény házaspár boldogan és gazdagságban élhetett ezután.

A NAP VÁLASZA

Élt réges-régen egy gyönyörű erdei házikóban egy idős özvegyember és az unokája, Dava. Az ártatlan és fiatal Dava volt az idős ember egyetlen élő rokona. Az öreg már képtelen volt dolgozni, ezért Dava nemcsak a nagyapját gondozta, hanem a házat is rendben tartotta, tűzifát gyűjtött az erdőben, és vizet húzott.

Mikor az idős ember hirtelen megbetegedett, Dava éjjel-nappal mellette volt, és ápolta. A nagyapja állapota aztán szép lassan javulni kezdett, és mire kitavaszodott,

már sokkal jobban lett, néhány percre már lábra is tudott állni. Dava nagyon boldog volt, hogy nagyapja ilyen jól érzi magát.

Amíg az öregember beteg volt, csak az ágyában feküdt hosszú ideig. Most, hogy már meggyógyult, jobban szeretett a napon üldögélni. Dava ezért segített az öregembernek kimenni a házból, hogy a napfényben üldögélhessen. Az idős ember megszomjazott a melegben, és azt mondta Davának: „Szomjas vagyok, hozz nekem inni egy kis vizet!"

Míg Dava beszaladt a házba vízért, a nagyapa elbágyadt a forró napsugaraktól. Mire Dava visszaért, az idős ember az eszméletét is elvesztette. A fiú megrémült, és azt hitte, a hőguta megölte a nagyapját. Azt kiáltotta: „Miféle Nap vagy te, hogy elveszed a nagyapám életét? Megkeresem anyádat, és igazságot teszek!"

A bátor fiú magához vett egy kis élelmet, és elindult nyugatra, hogy megkeresse a Napot. Útközben találkozott egy pásztorral, aki azt kérdezte: „Fiú, hova mész?" Dava így válaszolt: „Megyek, és megkeresem a Nap anyját." A pásztor akkor így szólt: „Oh! Az emberek azt mondják, hogy a Nap anyja nagyon kedves! Ha találkozol vele, kérlek, kérdezd meg tőle, mit tegyek, amikor a birkák gyapja már olyan hosszúra nő, hogy az állatok képtelenek járni." „Megkérdezem" – mondta Dava. „Azt is mondják az emberek, hogy a Nap háza borzasztóan messze van. Odaérsz valaha?" – kérdezte a pásztor. „Odaérek, még ha száz évig tart is az út" – válaszolt Dava.

Mikor a fiú továbbindult, találkozott egy birkával, aki így szólt: „Bátor fiú! Hadd segítsek neked! Kapaszkodj bele a szarvamba, és odarepítelek, ahol a Nap anyja lakik." Dava meglepődött a birka szavain, de ráült a hátára, és megkapaszkodott a szarvaiban. A birka felszökellt az égre, és nyugatra repült. Hosszú ideig utaztak már, mire végre egy tópartra értek, ahol egy csodálatos kastély állt. „Ez az a hely, amit kerestél. Most menj be, itt kint megvárlak!" – szólt a birka.

Dava bekopogott, és egy idős asszony nyitott neki ajtót, aki meglepve így szólt: „Fiú, hogy kerültél ide?" Dava így szólt: „Te vagy a Nap anyja?" „Igen, én vagyok, segíthetek valamiben?" – kérdezte az idős asszony. Beengedte a fiút a palotába, ahol Dava elmesélte, miért is jött hozzá. Az idős asszony ízletes étellel kínálta a fiút, és így szólt: „Ne aggódj, jó gyermek! Mikor a fiam hazatér, tudni fogja, mit kell tenni, hogy megmentse nagyapádat. Van még bármi más, amiben segíthetek?" – kérdezte a Nap anyja. „Igen" – mondta Dava, és elmondta a pásztor kérdését is.

A Nap éppen ekkor ért haza, és mikor az anyja elmesélte, mire kíváncsi a pásztor, a Nap így válaszolt: „A pásztor nyírja meg évente kétszer a birkákat, így a birkáknak sem lesz olyan melegük, a sok gyapjúból pedig ruhát és szőnyeget lehet készíteni."

Az idős asszony Dava nagyapjáról is mesélt a Napnak, aki így szólt: „A nagyapád nem halt meg, csupán a meleg miatt elvesztette az eszméletét. Finoman vizezd meg friss, hideg vízzel az arcát, és máris magához tér."

Dava megköszönte a segítséget, és elhagyta a kastélyt. A hazafelé vezető úton elmesélte a pásztornak, mit mondott a birkákról a Nap. Mikor végre hazaért, azt tette, amit a Nap mondott, és a nagyapja valóban jobban lett. Dava és nagyapja ezután boldogan éltek együtt még hosszú évekig.

AZ EMBER, A NYÚL ÉS A FARKAS

Dölma és fia három magas hegy közötti völgyben lakott egy kis házban. Egy nap az anya hirtelen megbetegedett és meghalt, egyedül hagyva a világban fiát, Lobszangot.

A fiú nap mint nap kijárt az erdőbe, hogy tüzelőt gyűjtsön. A fát eladta, és ebből tartotta fent magát. Egy év elteltével fagyűjtés közben furcsa zajra lett figyelmes. Mikor elindult, hogy megkeresse a hang forrását, egy hatalmas farkast vett észre. Az állatnak félelmetes fogai voltak, fénylő, vörös nyelve pedig kilógott a szájából.

Mikor a farkas meglátta Lobszangot, odarohant, és így szólt: „Hé, hé! Ma végre valami finomat eszem, és meleg vért iszom. Már hét napja nem éreztem a hús illatát, ezért megeszlek."

Lobszang megrémült, hátrahőkölt, és így könyörgött: „Kérlek, ma ne egyél meg! Három napja nem ettem semmit, ezért ha felfalsz is, nem laksz jól velem. Kérlek, majd holnap egyél meg, Farkas Nagyapa!" A farkas így válaszolt: „Igazad van, jobb ízű leszel, ha kicsit több hús van a csontjaidon. Ennek ellenére nem hiszek neked, át akarsz verni, miért is jönnél vissza hozzám holnap? Esküdj meg, hogy visszatérsz!" Lobszang így válaszolt: „Ha nem jövök vissza holnap hozzád, gyere te az én otthonomba, és ott egyél meg!" A farkas így hagyta elmenni Lobszangot.

A hazavezető úton az aggódó fiú összetalálkozott egy nyúllal, aki azt kérdezte: „Bátyám, miért vagy olyan szomorú? Nem gyűjtöttél fát sem, mi a baj?" Lobszang elmesélte a nyúlnak, mi történt vele. „Ne félj, segítek neked! Van egy tervem" – mondta a nyúl. Lobszang nehezen tudott hinni a nyúlnak, hiszen az apró volt és gyenge, képtelen lett volna megvédeni őt a hatalmas farkassal szemben. „Menjünk az otthonodba!" – szólt a nyúl, majd elsétáltak Lobszang házába. Mikor odaértek, a nyúl azt mondta: „Kérlek, készíts fából egy puskát!"

Lobszang gyorsan elkészítette a fegyvert, és kötélből akasztót tett rá.

Másnap korán keltek, gyorsan ettek valamit, és elindultak az erdőbe. Az úton így szólt a nyúl: „Mikor kiáltok, mondd azt, hogy a Király vadásza közeleg!" Ezután a nyúl magához vette a fapuskát, és elsietett a hegytető felé. Lobszang pedig azon a helyen, ahol megbeszélték előző nap, találkozott a farkassal, aki már várt rá.

„Akkor most megeszlek!" – szólt a farkas, és rávetette magát Lobszangra. Ekkor hirtelen a farkas ezt hallotta: „Vigyázz! A Király vadásza közeleg, fegyvere is van!" A farkas zavartan azt kérdezte: „Valóban jön a Király vadásza?" A nyúl ekkor a hegytetőről így kiáltott Lobszangnak: „Hé! Mi van melletted?" A farkas kérlelni kezdte: „Kérlek, mondd, hogy csak egy darab fa vagyok!" Lobszang visszakiáltott a nyúlnak: „Csak egy darab fa!" Erre a nyúl: „Suhints rá a baltáddal!" A farkas újra kérlelni kezdte: „Kérlek, nagyon finoman üss meg!" Lobszang így is tett, gyengéden megütötte a baltával a farkast.

„Miért nem hallottam az ütés hangját?" – kérdezte a nyúl, mire a farkas: „Üss meg egy kicsit erősebben!" Ekkor Lobszang olyan erővel vágta fejbe a farkast, hogy az azon nyomban meghalt. A nyúl terve bevált, Lobszang megmenekült. Ezután Lobszang és a nyúl boldogan éltek, mint a testvérek.

Azóta a legtöbb tibeti ember nem eszi meg a nyúl húsát.

A VARÁZSLATOS CSIRKE

Egy szegény ember okos és varázslatos csirkéje talált az utcán egy erszényt. Meglátta ezt a földesúr, aki utasította kocsisát, hogy vegye el a csirkétől az erszényt. A csirke mérgesen így szólt: „Kérlek, add vissza az erszényemet!" Majd hangosan rikácsolva rohangált a kocsi mellett. A földesúr így utasította kocsisát: „Dobd ezt az idegesítő csirkét az út mellett álló kútba!" A kocsis leugrott a kocsiról, elkapta a csirkét, és bedobta a kútba.

A csirke kiitta az összes vizet, majd kiugrott a kútból, és a kocsi után szaladt. Közben végig hangosan rikácsolt és kiabált: „Kérlek, add vissza az erszényemet!" A földesúr megállította a kocsit, leugrott, elkapta a csirkét, és visszaült a kocsira.

Mikor hazaértek, behajította a csirkét a tűzhelybe, melynek tetejére egy nehéz követ tett, hogy a csirke ki ne szabaduljon. A csirke ekkor kieresztette a sok vizet, amit a kútban megivott, és eloltotta a tüzet. Ellökte a nagy követ, kiszabadult a tűzhelyből, és az ablakpárkányra röppenve újra rikácsolni kezdett: „Kérlek, add vissza az erszényemet!"

A földesúr azt mondta szolgájának: „Tedd a jakokhoz azt a csirkét, hadd öljék meg ezt a szörnyű teremtményt!" Miután a csirkét a jakok közé vetették, a madár megette az összes jakot, és olyan hatalmasra nőtt, mint egy hegy. Kitárta szárnyait, melyek eltakarták a napsütést a földesúr háza elől.

A földesúr mérgében bedobta a csirkét a kincsesládájába. Azt gondolta, hogy a csirke teleeszi magát az érmékkel, és meghal. A csirke valóban megette az összes érmét, de nem halt meg. Ehelyett kiugrott az aranydobozból, és újra rikácsolni kezdett: „Kérlek, add vissza az erszényemet!"

A földesúr belátta, hogy képtelen legyőzni a csirkét, így odaadta neki az erszényt. A csirke ezután boldogan hazament. Mikor a házhoz ért, elkiáltotta magát: „Gazdám! Hamar teríts egy szőnyeget a földre!" A szegényember leterítette, a csirke rálépett, és csapkodni kezdett a szárnyaival. Egy szempillantás alatt megtöltötte a szegényember udvarát jakokkal és aranyérmékkel.

A szegényember épített egy házat magának, és boldogan és békességben élt ezután, megosztva az aranyat és az állatokat más szegény emberekkel is.

A SZIKLAOROSZLÁN KINYITJA A SZÁJÁT

Egy szegény és egy gazdag család élt a nagy hegy lábánál. A hegy tetején egy hatalmas erdő volt, ahova a szegény család feje járt nap mint nap, hogy fát gyűjtsön, és az árából élelmet és ruhát vegyen.

Az erdőben volt egy sziklaoroszlán, akinek a szájába a szegényember rendszerint egy kis árpalisztet és vajat tett, majd így szólt hozzá: „Kérlek, edd ezt meg, Oroszlán

Testvér!" Így teltek múltak a napok, amikor egyszer az oroszlán etetéskor megszólalt: „Köszönöm, Barátom! Te egy jó ember vagy!" A szegényember megijedt, és azt mondta: „Oroszlán Testvér! Mivel nincs gazdád, ezért adok neked enni, de én egy szegényember vagyok, ezért nincs ennél jobb élelmem." Az oroszlán így szólt: „Te egy őszinte ember vagy. Holnap reggel, mielőtt a nap felkel, gyere ide, és adok neked valamit."

Az ember fogta a fát, és hazament. Másnap reggel újra elment az oroszlánhoz. „Figyelj rám! Rengeteg arany van a hasamban, amiből adok neked. Csak arra kell ügyelned, hogy mikor a nap felkel, már ne legyen a kezed a hasamban, mert akkor a szám bezáródik" – mondta az oroszlán. „Megértettem" – szólt az ember, és belenyúlt az oroszlán hasába. Miután egy kis zsákot megtöltött arannyal, kihúzta a kezét. „Ennyi elég nekem" – mondta, és hazament.

A szegényember így gazdag lett, a gazdag szomszédja pedig nagyon féltékeny. Azt kérdezte: „Hogyan lettél te ilyen gazdag?" Az őszinte ember mesélt neki a sziklaoroszlánról és az aranyról a hasában.

A gazdag ember magára vett egy ócska ruhát, és elindult az erdőbe, ahogy a szegényember tette. Nap nap után megetette árpaliszttel és vajjal az oroszlánt, majd fát gyűjtött. Kis idő múlva az oroszlán elmondta neki ugyanazt az intelmet, amit a szegényembernek is.

A gazdag ember nagyon boldog volt, másnap egy hatalmas zsákkal tért vissza. Bár rengeteg aranyat vett ki az oroszlán hasából, akkor sem tudta abbahagyni a gyűjtést, mikor a nap felkelt. Végül az oroszlán szája összecsapódott a gazdag ember kezén, és soha többé nem nyitotta ki, örökké foglyul ejtve a kapzsi embert.

AZ EGÉRHERCEGNŐ

Sok évvel ezelőtt az Egérkirály és lánya egy gyönyörű királyságban éldegélt nagy szeretetben. Az Egérkirály biztos akart benne lenni, hogy ha ő meghal, lányára egy erős férj vigyáz majd. Összehívta ezért az összes nemest a palotájában, és megparancsolta nekik, hogy keressenek a lányának egy erős férjet.

Az egyik nemes azt mondta: „Az Egérhercegnőnek a Széllel kellene összeházasodnia, mert ő bárhova elmehet, ahova csak szeretne, senki sem állíthatja meg." Az Egérkirály egyetértett vele, és beszélt a Széllel. A Szél azt mondta, hogy ő nem elég erős, hogy megvédje a Király lányát, mert a Fal sokkal erősebb, ő a Szelet is képes megállítani.

A Király elment a Falhoz, de a Fal azt mondta neki, hogy őt még egy macska is át tudja ugrani, ezért egy macska sokkal jobb választás lenne a lánya számára.

A Király így keresett egy erős Macskát, aki bele is egyezett, hogy feleségül veszi a lányát. Két héttel később megtartották az esküvőt. A Macska, akiről a Király azt hitte, megvédi a lányát, még aznap éjjel megette az Egérhercegnőt.

AZ OKOS JUH

Sok évvel ezelőtt egy Regu nevű juh találkozott a farkassal. A farkas meg akarta enni őt, de Regu azt mondta neki: „Ha meg akarsz enni, előbb mosd meg a kezed és a szád tiszta vízzel!”

A farkas el is ment arra a helyre, ahol mindig tiszta a víz, de éppen tél volt, ezért a víz be volt fagyva. A víz ekkor így szólt: „Ha meg akarod mosni a kezed és a szád, törd fel a megfagyott felszínem egy antilop szarvával!”

A farkas talált egy antilopot, aki azt mondta neki: „Ha a szarvamat akarod, keresd meg a leggyorsabb kutyát, amelyik képes elkapni engem!”

A farkas megtalálta a világ leggyorsabb kutyáját, aki így szólt: „Ha azt akarod, hogy elkapjam az antilopot, szerezz nekem tejet!”

A farkas elment a jakhoz, hogy kérjen tőle tejet. A jak azt mondta: „Ha a tejemet akarod, hozz nekem zsenge füvet!”

A farkas talált zsenge füvet, de az így szólt: „Ha le akarsz vágni, akkor keríts hozzá sarlót!”

A farkas elment a kovácshoz, aki azt mondta: „Ha azt akarod, hogy készítsek neked egy sarlót, hozz nekem cserébe vadjakhúst!”

Mikor talált egy vadjakot, és kért a húsából, az így szólt: „Ha a húsomat akarod, hozd el nekem egy sas szárnyait!”

A farkas észrevett egy sast az égen, és felkiáltott neki, hogy szüksége lenne a szárnyaira. A sas így válaszolt: „Ha elhozod nekem egy ló farkát, odaadom a szárnyaimat.”

A farkas talált egy lovat, aki odaadta a farkát, így megkapta a sas szárnyait. A szárnyakkal megszerezte a vadjak húsát, a hússal pedig a kovácstól a sarlót. A sarlóval levágta a zsenge füvet, és a jaknak adta. A jaktól cserébe megkapta a tejet, amit a kutyának adhatott. A kutya így elkapta az antilopot, a szarvával pedig végre feltörhette a jeget.

Bár a farkasnak sikerült megmosnia az arcát és a kezét tiszta vízzel, mire elkészült, Regu már rég messze járt.

Péter Alexa fordításai

TÖRÖK ÁLLATMESÉK

A KÖNYVET OLVASÓ MEDVE (KITAP OKUYAN AYİ)

Réges-régen egy ember nagy bűnt követett el a padisah ellen. Az uralkodó pedig magához hívatta, s ezt mondta neki: „Egyetlen feltétellel bocsátom meg bűnödet, ha valamilyen állatot ráveszel arra, hogy könyvet olvasson, s ezt be is mutatod nekem. Különben fejedet vétetem."

Búskomor gondolatokba merült az ember a padisah szavait hallván. Végül mégis sikerült egy medvét befognia és hazavinnie. Kertjében körtét gyűjtött, azokkal etette az állatot. De nem ám saját kezéből, hanem egy könyv lapjai közé rejtve a körteszeleteket. Így hát a medve laponként átlapozta a könyvet, hogy hozzájuthasson a körtéhez.

A kiszabott idő elteltével ismét hívatta a padisah az embert: „Eleget tettél-e a feltételemnek?" – kérdezte az uralkodó. Az ember pedig válaszolt: „Igen, efendim" – mondta, s a padisah színe elé vezette a medvét, egy könyvet helyezve melléje. A medve már megörült a körtének, de a lapok közt egy falatot sem találván, az egész könyvet morgolódva össze-vissza gyűrte, hajtogatta. Tátva maradt a padisah szája a csodálkozástól. „Mit csinál ez?" – kérdezte az ember felé fordulva. Mire az így felelt: „Efendim, oly mértékben beleszeretett ez az állat az olvasásba, hogy önkívületében már maga sem tudja, mit csinál."

Ezzel végül megmenekült a haláltól.

A BÉKA ÉS A TEKNŐS (KURBAĞA ILE KAPLUMBAĞA)

Réges-régen a béka így szólt a teknőshöz:
„Gyere, testvérem, menjünk fel a fennsíkra."

Mire a teknős: „Merre is van az a fennsík?"

A béka így felelt: „Ott, a borókabokrok tövében."

„Értem, de vajon hol vannak azok a borókák?"

„A fennsíkon."

„Mikor menjünk?"

„Azonnal indulhatunk, ha gondolod."

Miután ezeket megbeszélték, nekivágtak együtt az útnak. Mentek, mendegéltek, míg egy patakhoz nem értek. Felduzzadt vizét látva, a béka azon nyomban beleugrott a patakba. Meglepődve nézte őt a teknős, akinek odakiáltotta:

„Barátom, itt sokkal szebb, mint a fennsíkon!" – azzal átúszott a szemközti partra. Bárhogy kérlelte is őt a teknős, a béka nem volt hajlandó elhagyni a patakot. Mivel

nem tudta meggyőzni barátját, elhatározta, hogy egyedül megy el a fennsíkig. Hét évig tartott, mire a teknős megérkezett a borókabokrok tövéhez. „Szóval itt a fennsík" – mondta, s lepihent. Telt-múlt az idő, a nyárból ősz lett, és a teknős elindult megint a part felé. Ment, mendegélt, míg hosszú utat maga mögött hagyva végül is visszaért arra a helyre, ahol barátjától elbúcsúzott. S ugyan mit látott? A kiszáradt patak medrében egy békacsontváz fehérlett. A teknős dalocskába kezdett:

Patakparton maradt rokon,
Csontvázadat látom ímhol,
Borókák közt a szél lohol,
Messze-messze a fennsíkon.[1]

A RÓKA ÉS A SÜN (TILKI ILE KIRPI)

Történt egy nap, hogy a róka és a sün barátok lettek. Ahogy egymás mellett mendegéltek az úton, így szólt a róka a barátjához:

„Kellene hogy legyen egy almafa a közelben. Elmehetnénk oda almát enni, mit szólsz?"

A sün azt felelte: „Te tudod, barátom, felőlem elmehetünk oda enni."

Nemsokára meg is érkeztek az almafa tövéhez.

„Én majd felmászom a fára – javasolta a sün –, és ledobálom neked az almákat."

A róka rábólintott az ötletre. Felmászott tehát a sün a fára, majd elkezdte lefelé dobálni az almákat. Csakhogy a róka az összes ledobott almát egyenként befalta. Rettentően felmérgedt erre a sün:

„Ezt megbosszulom" – mondta magában, s leszólt a rókának: „Róka koma, itt egy csodaszép alma, nyisd csak ki a szádat, hogy egyenest beledobhassam!"

Ki is nyitotta a száját a róka, a szemét pedig csukva tartotta. A helyzetet kihasználva, hopp, a sün a róka szájába ugrott. Tüskéi felsebezték a száját, s még az arca is véres lett.

Így vett elégtételt a sün az önző baráton. A sértődött róka pedig megfogadta: „Sünnel barát többet nem leszek" – s azzal szomorún eloldalgott.

Veres Erika fordításai

IRODALOM

Alptekin, Ali Berat: *Hayvan Masalları*. Ankara, 2010, Akçağ Yayınları.

[1] Ha az eredetiben nincs is ott, talán kerekebb lenne a történet azzal a befejezéssel, hogy: „Itt a vége, fuss el véle." (*A ford. megj.*)

Ayhan Gökhan

„A MESÉK EGYÁLTALÁN NEM A RACIONALITÁS ELLENTÉTEI"

BESZÉLGETÉS BOLDIZSÁR ILDIKÓVAL

Ayhan Gökhan: „A mese a felnőttek műfaja volt évezredeken keresztül, ezért nem szívesen választom külön a gyerekekre és a felnőttekre gyakorolt hatásait" – nyilatkozta egy interjúban. Tehát ami jó a gyereknek, az jó a felnőttnek, és fordítva is?

Boldizsár Ildikó: Az idézett interjúban arról volt szó, hogy a népmese élettanilag egyformán hat a gyerekre és a felnőttre: mesehallgatás alatt ugyanis mindenkiben egyfajta módosult tudatállapot alakul ki, amely összekapcsol bennünket – többek között – a népmese „titkos üzeneteivel". Természetesen az már életkorfüggő, hogy ezekből az üzenetekből mit értünk meg, mint ahogy az sem mindegy, mikor mit és hogyan mesélünk. Egy kisgyermeket nem érdeklik az érett felnőttkor vagy az öregkor problémáival foglalkozó mesék, mint ahogy a legtöbb felnőtt ideges lesz a gyerekek számára oly fontos láncmeséktől. Vagyis a népmesék tudatos használatakor (ez lenne a mesék terápiás használatának a célja) egyáltalán nem biztos, hogy ami jó a gyereknek, az jó a felnőttnek, és fordítva. A műmeséknél már egészen más a helyzet: a jó műmese egyaránt örömet okoz mindkettőjüknek.

AG: A mese hosszú időn keresztül képletesen a való világ makettjeként szolgált, az abban fellelhető bonyolult problémákat és megoldásokat kínálta fel szimbolikusan. Mára a mesék megváltoztak, gyakorlatibb dolgokat tükröznek vissza. Hogy látja, nem vesztett-e ebből az ősi forrásból a kortárs mese?

BI: A kortárs mesének más funkciója van, mint a népmesének. Nem is lenne jó, ha mindkettő ugyanazt szolgálná. Persze az új keletű mesék sok mindent örököltek az „ősi forrástól" (például a szerkezetet, a motívumkincs egy részét, a mesélő hangot), de rengeteg olyan témát is feldolgoznak, amelyek nem szerepeltek a régi történetekben, gondoljunk csak a szobatisztaságra, válásra, hisztire, gyerekkori szorongásokra és félelmekre. Amellett, hogy a kortárs meseírók közvetlenebbül nyúlnak a gyerekeket körülvevő valós eseményekhez, ezekben a gyerekkönyvekben a hangnem, a nyelv is más, mint a népmesékben. Természetesen nem a gügyögésre gondolok, hanem a gyereknyelv sajátosságait vagy a befogadói türelmet, világképet és tudásszintet is figyelembe vevő írók, költők alkotásaira.

AG: A mostani világhelyzet, mint az eddigiek is, kedvez a gyógyító meséknek. Milyen meséket, történeteket ajánlana legszívesebben, amikor a terrorizmus és az egyéb globális kihívások az ember legrejtettebb félelmeit hívják elő?

BI: Amióta a világ világ, az ember mindig félt valamitől. Villámlástól, fenevadaktól, sötétségtől, más emberektől – hosszan lehetne sorolni a történelem megannyi félelemforrását, amelyekre váratlanságuk okán a legtöbb esetben nem lehetett előre felkészülni. Tragikus, hogy az embernek manapság a másik embertől van leginkább félnivalója. Sok szülő panaszkodik, hogy gyermeke a háborútól fél, és tőlem kérdezik, mit mondjanak neki. Nem tudok megnyugtató választ adni, hiszen a megnyugtató válasz az lenne, hogy „nem lesz háború". Ugyanakkor az sem lenne szerencsés, ha célzottan elkezdenénk felkészíteni gyermekeinket egy háborúra vagy a terrorizmus elleni harcra. Ez még nagyobb szorongást szülne. Úgyhogy a legtöbb, amit tehetünk, hogy sok olyan történetet mondunk – mítoszokat, legendákat, meséket, igaz történeteket –, amelyek a helytállásról és a bátorságról szólnak. Ezekkel erősíthetjük őket anélkül, hogy a veszélyforrásokra külön felhívnánk a figyelmet. Célzott, tematikus meséket pedig azoknak kellene hallgatniuk, akik a maguk életét éppúgy semmibe veszik, mint másokét.

AG: Önnek milyen (elmondható) félelmekkel kellett szembesülnie? Melyik mese jött jól akkor?

BI: A legerősebb félelmeim a gyermekeimmel kapcsolatban voltak. Bár nem vagyok túlaggódó anyuka, nagyon sokszor volt arra szükség, hogy az őket féltésben egy-egy mesével nyugtassam meg magam. Ezek a „nyugtató mesék" mind a Gondviselésről szóltak, meg arról, hogy egy szülőnek előbb-utóbb mindenképpen útra kell bocsátani gyermekét… Vagyis arra tanítottak, hogy ha azt a bizonyos hamuban sült pogácsát finomra sütöm, és semmit nem hagyok ki belőle, bátran útnak engedhetem a „vándorlegényeimet".

AG: A legújabb, *Mesék az élet csodáiról* című kötetébe bekerült mesék kiválasztása mi alapján történt?

BI: Látja, ez a kötet például pont egy olyan kötet, amely az életerőt és az élet szeretetét növeli az emberben. Az összeállítását az a vágy hívta életre bennem, hogy szerettem volna megmutatni, milyen gyönyörűségekkel van teli a világ, és milyen jó dolog élni. Sajnos olyan korban élünk, amikor egyre kevesebben gondolják így, a félelmek mellett a panasz, a siránkozás, az elkeseredés és a lemondás határoz meg leginkább bennünket. Tény, hogy manapság elég alaposan meg kell dolgoznunk azért, hogy a világ és önmagunk szebbik arcát is meglássuk, ezért is gondoltam összeállítani egy ilyen kötetet, ugyanis épp ezt a „meglátást" lehet gyakorolni a kötetben található teremtéstörténeteken, bátorságmeséken, szerelmes- és bölcsességmeséken keresztül.

AG: Miképp fogalmazná meg, milyen, felnőttkorára kiható tartalékokat mentett át a gyerekkorából, hasznát vette-e ezeknek a munkája során?

BI: Nagyon kíváncsi gyerek voltam, minden érdekelt, ami körülöttem zajlott. És persze mindent meg akartam érteni: mi miért történik úgy, ahogy történik. Ez utóbbi „kutakodás", „oknyomozás" ma már nem határozza meg annyira az életemet, átvette a helyét az elfogadás és a megértés. De a kíváncsiságom nemhogy csökkent volna, inkább erősödött.

Szenvedélyesen érdekel a világ, legutóbb például a kvantumfizika rejtelmeibe vetettem bele magam, és – minő csoda ez is! – megtaláltam a meseterápia tudományos, elemi részecskékig hatoló magyarázatát.

AG: Szokott-e kedvtelésből, a saját maga szórakoztatására meséket olvasni, vagy a munkája mindig arra kötelezi, hogy szakmai szemmel nézze a meséket?

BI: Bevallom, én még manapság is kedvtelésből olvasok meséket. Az külön szerencse, hogy a munkámhoz is nagyszerűen tudom használni mindazt, amit kedvtelésből a magamévá teszek. Ez úgy működik, hogy minden előfeltevéstől, előítélettől és várakozástól mentesen, ám tele kíváncsisággal olvasok el egy-egy történetet (egyébként minden más szöveget is), és engedem, hogy magával ragadjon, elbűvöljön, ha akar. Ha ez megtörténik, elgondolkodom azon, vajon mi lehetett ennek az oka. Ha meg nem történik meg, hát „engedem, hadd menjen…" Lehet, hogy egyszer visszajön hozzám, vagy ha nem, hát nem volt dolgunk egymással. Persze nagyfokú fegyelemre is szükség van, hiszen nem tudhatom, hogy az elengedésre szánt mese nem lesz-e valaki másnak a hasznára egyszer. Ezért azt megteszem, hogy fölírom a címét egy füzetbe, hozzáfűzve, hogy milyen élethelyzetben venném elő.

AG: Mi a népmesék mai napig tartó varázsának, bűvöletének a magyarázata? Megfejthetetlen titokról lenne szó? Mit tudott a régi ember, többet tudott-e, mint a huszonegyedik század gyermekei?

BI: Én emberi tapasztalatok gyűjteményének tekintem a népmeséket, és azt gondolom, hogy az elképesztő emberismeretük miatt van ekkora hatásuk. A régiek nemcsak a világot akarták megérteni és megmagyarázni a meséken, történeteken keresztül, hanem önmagukat és a másik embert is. Figyeltek, észrevettek, megértettek – majd mindezt mesékbe zárták. Mi pedig magunkra ismerünk a több ezer éves történetekben, hiszen minden mese rólunk szól.

AG: Aki a meséket érti és szereti, ön szerint jobban képes hinni a magasabb rendű dolgokban, Istenben, sorsban, s mindez nem gátolja-e abban az embert, hogy a való, racionális világban érvényesüljön? A gyakorlatban mire jó a mese?

BI: A mesék egyáltalán nem a racionalitás ellentétei. A legtöbb mese nagyon is racionális dolgokkal foglalkozik. Az állatmese például az erkölcsi rend megteremtésével és stabilizálásával, a novellamese az észbeli képességek pallérozásával, az ördögmese a kísértésekkel való megbirkózással, a tréfás mese a nem jól működő dolgok felismertetésével, s még a varázsmese is tartalmaz olyan motívumokat, amelyek praktikus módon használhatók a mindennapok során. Ha a mese csodás elemeit nézem, akkor sem mondhatom, hogy egy irracionális világot látunk működésbe lépni, hiszen a csodák arra jók, hogy hinni tudjunk határtalan lehetőségeinkben. Mert a lehetőségeink valóban határtalanok, az elérésükbe fektetett energia lehet csak véges.

AG: Számos foglalkozást, meseterápiát vezetett már. Előfordult, hogy valakinél nem ért el eredményt, kudarcba fulladt a terápia? Ha volt ilyen, megtenné, hogy elmondja, hogyan élte ezt meg, milyen módon dolgozta fel?

BI: Ha a kudarc oka az, hogy nem tudom a megfelelő pillanatban „előrán-

tani" a tudatomból vagy a tudattalanomból a megfelelő mesét a terápiás cél megvalósításához, nehezen élem meg. Főleg azért, mert minden terápiában vannak egyszeri, megismételhetetlen pillanatok, és ha a terapeuta nem ismeri fel, veszni hagyja ezeket a pillanatokat, megfosztja önmagát és a kliensét is egy nehezen visszatérő lehetőségtől. Igaz, később mindig eszembe jut, mit kellett volna mesélnem, de az már nem ugyanaz… Ezek a kudarcok arra inspirálnak, hogy még inkább eltakarítsam magamból azokat a tudati szennyeződéseket, amelyek útját állják az „ősi forrásnak", ahogyan ön fogalmazott az interjú elején.

AG: Mindenkinek van saját, testreszabott meséje? A meséket ránk írták – rólunk, nekünk?

BI: Úgy pontosítanék, hogy minden élethelyzetnek van meséje. És igen, a meséket ezen élethelyzetek megértése miatt őrizték meg számunkra a régiek.

AG: Felidézné, hogy gyerekkorában milyen meséket szeretett, akad-e olyan is köztük, amelyet a mai napig közel érez magához, és a meseterápiái alatt is használja?

BI: Nem ismertem a népmeséket, a városi gyerekkönyvtárat ABC-sorrendben olvastam végig. Így hamar eljutottam Andersenhez, akinek egyes meséi teljesen magával ragadtak (nem azok, amelyek rosszul végződnek). Ezeket a meséket azonban nem használom a meseterápiában, viszont tagadhatatlanul hatnak rám íróként.

AG: Az elkövetkező időszakban milyen meglepetéseket tartogat az olvasóinak, készül-e valamilyen nagy dobással?

BI: Óriási terveim vannak, öt új könyv forog a fejemben. Szeretnék írni egy felnőttmesekönyvet, egy gyerekmesekönyvet és egy családi mesekönyvet, aztán törleszteni régi adósságomat: megírni a *Mesekalauz útkeresőknek – Életválságok meséi* című könyvemet, amely folytatása az előző *Mesekalauz*nak. Az ötödiket babonából nem árulom el, de annyi tudható róla, hogy évekig tartó, hosszú munka vár rám.

És persze nagy dobás lesz az is – bár nem könyv formájában –, hogy május végén megnyitom a saját tulajdonú Metamorphoses Meseterápiás Központomat Balatonrendesen. Új szakasz, új korszak kezdődik az életemben.

AG: Honnan nyer ennyi energiát a munkához? Csak azt ne mondja, hogy a mesékből…

BI: Úgysem hinné el, és különben is csak félig lenne igaz… Mondhatnám azt, hogy a családomtól, a barátaimtól, a hajnali futásoktól, a tánctól, a tanítványaimtól, de ez is csak részigazság lenne. Én azt tapasztalom, hogy élet csak életből fakadhat, vagyis az energiaállapotomat az határozza meg, hogy milyen lefedésben vagyok más élőlényekkel. S mivel számomra az élethez való kapcsolódás kulcsfontosságú, igyekszem minél erősebb kapcsolódásban lenni mindazzal, ami él. Ebből nyerem az energiát, és ezt tudom továbbadni is.

Tóth Gizella

A MAGYARORSZÁGON GYŰJTÖTT ROMA NÉPMESÉK RENDSZEREZÉSE VEKERDI JÓZSEF MEGKÖZELÍTÉSE ALAPJÁN

1. BEVEZETÉS

Jelen tanulmány a magyarországi szakirodalomban fellelhető roma népmesék rendszerezésére reflektál. A tanulmány központi kérdése: vajon tipizálhatóak-e úgy a roma népmesék, mint a legismertebb népmeseműfajok, például a tündérmesék? Nem szabad elfeledni, hogy a cigányság etnikailag nem alkot egységes csoportot, hiszen több roma csoportról beszélhetünk, ezért felvetődik az a kérdés, hogy mennyire beszélhetünk általánosságban vett cigány népmesékről?

Az embert nem származása, hanem kultúrája határozza meg. Az a tény, hogy egy bizonyos közösségben nevelkedik, az formálja őt értékrendjével, világlátásával, erkölcsiségével egyetemben. Róheim Géza szerint „a mesékből sokkal inkább rekonstruálni lehet az ősi hiedelemrendszert, mint az elszórtan és egymással kapcsolatban nem lévő hiedelemcsökevényekből, melyeket ma már csupán a passzív hiedelemvilág köréből gyűjthetünk”.[1]

[1] Nagy Olga: *Cifra János meséi*. Budapest, 1991, Akadémiai Kiadó. 17.

2. A CIGÁNYMESÉK ÉS MŰFAJI SAJÁTOSSÁGAIK

A magyarországi szakirodalom a mesélés nyelve szerint kétféle cigány mesét különböztet meg:

- cigány nyelvűeket,
- magyar nyelvűeket.

A felsorolt elkülönülés főként funkcionális jellegű. A tulajdonképpeni nyelvet, a műfajt és a mesélés szokását létrehozó és éltető közösség határozza meg. Az archaikusabb cigánytörzsek megőrizték cigány nyelvű mesekincsüket még annak ellenére is, hogy a környezetükben élő magyarok meséiből vettek át témákat, motívumokat. A kultúrát és egyben nyelvet is váltó cigány közösségekben a mesemondás nyelve főként a magyar.

A mesegyűjtők tapasztalata szerint a kétnyelvű cigányok jobban tudnak magyarul mesélni, mint cigányul, mivel a két nyelv karaktere közötti különbség a gondolkodásra is rányomja bélyegét. Ha a mesélő kevés (kb. 1200) szót számláló cigány anyanyelvén gondolkozik, tartalmi szempontból is kezdetlegesebb formába alakítja történeteit, mintha tízezres szókinccsel rendelkező magyar anyanyelvén tenné ugyanezt.

A magyar nyelvű cigány meséknek rendkívül gazdag hagyománya van a magyar folklórban. Összegyűjtésükre kísérlet történt a Kárpát-medence egész magyar nyelvterületén: Magyarországon, Erdélyben, Szlovákiában, Kárpátalján és Vajdaságban. Ortutay Gyula, Erdész Sándor, Vekerdi József, Nagy Olga és mások mesegyűjteményei és mesetanulmányai átfogó képet adnak a magyar cigányság mesekultúrájáról. Munkájuk nyomán jelentős adatközlők váltak ismertté. A cigány mesék szakértői számára meglepetést jelentett 1968-ból a szamosszegi Ámi Lajos mesegyűjteménye Erdész Sándor lejegyzésében és kiadásában. Az Ámi-kötetek megjelenése után az 1970-es évektől kezdve megszaporodott azoknak a gyűjtőknek a száma, akik egy-egy cigány mesemondó lehetőleg teljes epikus anyagát közölték, a kutatók és az olvasók elé tárták.

A cigányoknál a mesemondás általában férfitevékenység, női mesemondókat alig ismerünk, a közösség is ritkán fogadja el őket ebben a szerepkörben. A férfinak nagyobb hitele van a világban szerzett tapasztalatai és a közösségen belüli tekintélye miatt. A cigány mesemondókra általában jellemző az, hogy a megszerzett tudást bizonytalan eredetre (meghalt szülőkre, nagyszülőkre, közeli ismerősökre) vezetik vissza. Közvetlen írásos meseforrással cigányoknál a legritkább esetben számolhatunk, hiszen legtöbbjük írástudatlan volt. Ez azonban nem akadálya annak, hogy közvetett úton, mások elbeszélése révén, akár magyar népmesék könyvben megjelent változatai, akár kifejezetten irodalmi témák is eljussanak a cigányokhoz. A mese a cigány közösségekben is orális műfajként öröklődik nemzedékről nemzedékre, közben változik és alakul, elvesznek belőle, vagy hozzátesznek, újabb epizódokkal, motívumokkal és szereplőkkel bővítik. Benne van a cigány közösség teljes élettapasztalata, alakuló világfelfogása, múltja és jelene. A cigány mesemondók példázatként tekintenek a mesére, különösen a tündérmesére, értelmezésükben minden mese igaz történet a múltból a ma élők, különösen a fiatalok számára.[2]

Vekerdi József megállapítása szerint a magyar nyelvű cigány mesében sajátos törvényszerűségek érvényesülnek, viszont a magyar népmeséből meríti többek között a motívumait, a témáját, az elemeit. A cigány mesemondó nem él az olyan feszes formai követelményekkel, azzal a szerkesztési szigorral, amely a magyar, illetve az európai mesékben van jelen, így a magyar nyelvű cigány mesében a mesei epizódok szabad és kötetlen kombinációja, a motívumok önkényes felhasználása érvényesül.

Vekerdi – a szokásos magyar népmeséktől való eltérésüket vizsgálva –, a magyar nyelvű cigány mesének a következő főbb jellemzőit különbözteti meg:

- a mesei igazságszolgáltatás kérdése;
- a mesemotívumoknak a hagyományos sorrendtől eltérő kombinálása;
- a hétköznapi valóság jelentéktelen részleteinek és a modern technika fogalmainak bevitele a tündérmesei csodavilágba;
- cigány nyelvű sztereotip fordulatok tükörfordítása.[3]

a) A mesei igazságszolgáltatás kérdése

A cigány mesék leggyakrabban a való élet könyörtelenségének szellemében járnak el, tehát a jók boldogulásának és a

[2] Végh Balázs Béla: *Mezőfényi gyermekmondókák. Hiripi cigány népmesék.* Debrecen, 2010, Didakt Kiadó. 216.

[3] Vekerdi József: *A cigány népmese.* Budapest, 1974, Akadémiai Kiadó. 150–157.

gonoszok bűnhődésének követelményét sokszor nem veszik figyelembe, és ezzel egyetemben a főhős jellemében gyakorta kegyetlen vonások bukkannak fel, s gyakran fejeződik be tragikusan a mese.

Ámi Lajos egyik meséjében például a saskeselyű felviszi a hőst az alvilágból a felvilágra, majd a hős megöli nemcsak az őt segítő sast, hanem a kiszabadított királylányt, és az egész királyi családot. Egy másik mesében a cigánylegény elnyeri a királylány kezét, hazaviszi családjához, útközben elrabolja ékszereit, és elkergeti. Ezek a mesei végkifejletek valószínűleg a cigány nyelvű mesékből kerülhettek át a magyar nyelvű variánsokba. Vekerdi József a cigány mesék kegyetlenkedéseit műfajváltozati sajátosságoknak tekinti: „olyan karakterjegynek, amely egyszerre tekinthető kizárólagosnak és tipikusnak”.[4]

Erkölcsi szempontból funkcióbeli különbség van az európai és a cigány mese között. Az európai mese arra épül, hogy legalább a képzelet világában valósuljon meg az erkölcsi világrend győzelme a való élet fonákságaival szemben. A cigány mese ezzel ellentétben nem feltétlenül érvényesíti ezt a szempontot, és nem fókuszálja a teljes cselekményt egyetlen emberi probléma erkölcsileg felemelő megoldása köré, hanem érdekes kalandok felsorakoztatását tekinti fő célnak. Ennek megfelelően az sem szükséges, hogy a jóságnak a gonoszság fölötti győzelmével, a becsületes főszereplő boldogulásával végződjék a történet. Ezenfelül az sem feltétel, hogy a főszereplő mindvégig kizárólag nemes erkölcsi tulajdonságokkal rendelkezzen, tehát a kalandok során vagy a mese végén olyan lépésre is vetemedhet, amely nem szolgál a magasabb rendű erkölcs igazolására és a mese megnyugtató befejezésére. A cigány mese – mind a szereplők jellemzésében, mind a mese végkifejletében – közelebb kerül a való élet árnyasabb oldalához, mint a magyar.[5]

b) A mesemotívumoknak a hagyományos sorrendtől eltérő kombinálása

A cigány mesékben a magyar és az európai mesekincsből ismert elemek más szerepkörrel és gyakran csonkán jelennek meg. Az erős és bátor vitézek boszorkánnyal (óriással, sárkánnyal) találkoznak, de nem ők győzik le a boszorkányt, hanem a boszorkány őket.[6]

c) A hétköznapi valóság jelentéktelen részleteinek és a modern technika fogalmainak bevitele a tündérmesei csodavilágba

A cigány mesélők a tündérmesékbe gyakran beiktatják a való élet elemeit, gyakran olyan részletezéssel, amelyhez hasonlót az európai mese fölöslegesnek tartana. Meglepően gyakori a magyar nyelvű cigány mesékben a modernizáció is, néhány eset Vekerdi József példái közül:

- a sárkányölő vitéz köztársaságot alapít, köztársasági elnök lesz, szappant főzet a sárkány zsírjából, és maximált áron árusítja, a szarkalábon forgó kastély köré szoba-konyhás családi házat építtet.
- a boszorkányokat benzinben égetik el, a sárkányok ellen lángszórókat vetnek be és hamvaikat műtrágyának használják, a tündérkirálynéról újságban jelenik meg házassági hirdetés.

A cigánymesék csodavilágába gyakorta törésmentesen illeszkednek be a való élet motívumai. Gyakran fordul-

[4] Uo. 152.

[5] Uo.

[6] Végh Balázs Béla: i. m. 158–159.

nak elő olyan jelentéktelen, elhanyagolt helyszínek (például a cigány életforma szegényes életterei), amelyek mellett közömbösen megyünk el, de ahonnan rendkívüli képességű mesehősök kerülnek ki, és ahol varázsmesei csodák történnek.[7]

d) A cigány nyelvű sztereotip fordulatok tükörfordítása

Sajátos és különös vonása a magyar nyelvű cigány mesemondásnak a cigány nyelvű mesei stílusfordulatok szó szerinti visszaadása (tükörfordítása) magyar nyelven. A cigány származású mesélők több olyan magyar kifejezést használnak állandó, kötött formula gyanánt, amelyek az eredeti magyar népmesékben ismeretlenek, és magyar nyelvhelyességi szempontból szokatlanok, illetve megengedhetetlenek, cigány nyelven viszont közhasználatúak: „volt egy hét ország királya" *(szasz ek efta lumako kraj)*; „megindult menni" (*gelasz te mendegelij*), „elindult világot próbálni" (*gelasz luma te zumavel*).

Az eredeti cigány nyelvű mesékből átvett kifejezések és szótársítások funkcionális értékkel bírnak a magyar nyelvű cigány mesékben, hiszen egyrészt visszaadják a kizárólag cigány mesékre jellemző sajátos archaikus hangulatot, másrészt olyan hagyományozódó régiségek, amelyekre a mesemondó nem talál megfelelő magyar kifejezést, és a körülírás sem adná vissza az eredeti jelentésüket. Vannak helyzetek, mikor a mesemondó szükségesnek tartja, hogy az eredeti cigány nyelvi kifejezést magyarul is közölje, mert nem biztos abban, hogy hallgatósága megérti. [8]

3. CIGÁNY MESETÍPUSOK

Mivel a cigány mesék a magyar (és európai) mesekincsből merítenek, ezért olyan mesei műfajokat találunk bennük, amelyek a magyar (európai) folklórban ismeretesek: tündér- vagy varázsmeséket, állatmeséket, tréfás meséket, novellameséket és fantasztikus történeteket. Végh szerint a mesékre is ráillik a romológusok megállapítása, „hogy a cigányok tartalomban semmit, életformában és gondolkodásban viszont sokat hoztak magukkal ázsiai őshazájukból".[9] A cigány mesék szereplői is a leggyakrabban névtelenek – akár a magyar mesehősök –, csupán foglalkozásukat vagy helyzetüket kifejező főnév jelöli őket: a király, a királyfi, a legény, a lány, a katona, az óriás, a sárkány stb.[10]

a) Tündérmese

A magyar mesekincs jól ismert témáit dolgozzák fel a cigány tündérmesék. A legkedveltebb a sárkányölő és királylány-szabadító mesehős motívuma, a szokásos európai változatokkal. Ilyen változatok például: a király lányát sárkány rabolja el, a hős visszaszerzi az elrabolt lányt; a királylányt sárkány vagy egyéb szörnyeteg tartja erőszakkal fogva, az asszony megtudja, miben van a szörnyeteg ereje, a hős elpusztítja a szörnyeteg élet-állatát. Az utóbbi alapmotívum könnyen kombinálható más motívumokkal, például a nevető-síró szem vagy az aranyhajszál motívumával. Nem véletlen, hogy az „egymeséjű", gyengébb mesetudású cigány mesélőktől rendszerint ennek az alaptémának valamilyen variánsát halljuk.

[7] Vekerdi József: i. m. 157.
[8] Végh Balázs Béla: i. m. 162.
[9] Uo. 164.
[10] Uo.

Az égig érő fa, a különféle alakokból visszaváltozó leány, a halott vőlegény és férj, a gonosz mostoha, az elátkozott halott királylány, a királyné aranyhajú gyermekének kicserélése, lehetetlen feladatok elvégzése egy éjszaka alatt stb. mind-mind népszerű magyar tündérmesei elem. A cigány tündérmeséknek általában a sárkány, a királyfi, a királylány a legfontosabb komponense.

A sárkány figurája átvétel a magyar népmesékből, szerepköre valamivel tágabb, mivel beleolvad az óriás, sőt néha az ördög alakja is. Kiemelendő a hűtlen anya meseeleme, amely gyakoribb a cigány mesében, mint a magyarban. A magyar nyelvű cigány mesékben nem szerepel a varázsló, a tudós ember, a táltos stb., ezért hol sárkánynak, hol pedig ördögnek nevezik az azonos szerepkörű mesefigurát. De a sárkány és az ördög alakja inkább jelképes mesefigurák, nem tapadnak hozzájuk határozott elképzelések a mesében, inkább hozzávetőlegesen körvonalazott mesei szerepkörrel rendelkeznek.

A tündérmeséket tartalmilag többékevésbé megkötik a magyar előképek. Ennek egyik oka, hogy az egész műfaj külső hatás eredményeképpen került be a cigány folklórba. A tündérmesék nem képezik szerves részét a cigányság epikum-teremtő művészetének, ezért önálló, teremtő változtatást is kisebb mértékben alkalmaznak rajtuk, mint a saját gondolatvilágukba jobban beilleszkedő és reálisabb műfajok darabjain.

A cigány és a magyar mesék egybevetése tanulságosan mutatja, mennyire szigorúan kötött az egyes meseelemek helye és szerepe a magyar mesetípusokban, s a cigány mesélők mennyire eltávolodnak a magyar meseszövés hagyományaitól, amikor ugyanezeket az elemeket más – kötetlen – sorrendben használják fel, más sorrendbe szerkesztik össze.

A tündérmesék az európai folklórban elejétől a végéig földöntúli csodavilágban játszódnak, míg a cigány mesében elfér egymás mellett a valós és a tündérvilág. A magyar (és európai) varázsmese-motívumok kölcsönzéséből jött létre a tulajdonképpeni cigány mese. A cigány mesemondót nem kötik olyan erősen a befogadó nép hagyományai, mint a nem-cigány népi mesélőket, a cigányok jóval önkényesebben járnak el az átvett meseelemekkel, mint amennyire azt az átadó kultúra szokásai megengednék. Az európai mesehagyományok meghatározott mesemenetet alakítottak ki, némely mesemotívumok állandóan ugyanabban a sorrendben következnek egymás után, s csak meghatározott mesetípusokban fordulhatnak elő, amelyekben mindig azonos funkcióval rendelkeznek. Ortutay Gyula az affinitás törvényének nevezte el a mesemotívumoknak ezt a kapcsolódási törvényszerűségét.[11] A cigány mesélők gyakran kiragadják a motívumokat megszokott összefüggésükből, más mesékbe helyezik át, más szerepkörrel ruházzák fel azokat, miközben a kiragadott motívumnak elhagyják egyes részeit, megcsonkulva és gyakran indoklás nélkül kerülnek a mesébe.

Szerkezetileg a cigány meséket nem a koncentrikusság jellemzi, mint az európaiakat, hanem a linearitás. Az európai tündérmese alaptípusában a hős meghatározott céllal útnak indul, barátokat szerez, segítségükkel nehéz feladatokat old meg és szörnyetegeket győz le, végül szép feleséget szerez magának és boldogan hazatér. A cigány mesében ezzel ellentétben nincs minden részlet alárendelve a központi témának, inkább mellérendelt jelleggel, egyenrangú elemként

[11] Vekerdi József: i. m. 100.

csatol egymáshoz epizódokat. Az európai mese epizódjai a cselekmény fő menetét előreviszik vagy lassítják, viszont a cigány mesék epizódjait sokszor csupán a kalandosság indokolja, anélkül, hogy a főcselekmény kifejlete szempontjából szükségesek volnának. Vekerdi József véleménye szerint ez a szerkesztésmód elsősorban az élményszerű elbeszélésekben indokolt, ahol a való élet egymást követő eseményeiről számol be az adatközlő, viszont a cigányok ezt a narrációs technikát viszik át a tündérmesékre is, amelyeknek valóságtól elvonatkoztatott, szimbolikus kifejezésmódja nem ezt a szerkesztési módot kívánja meg az európai meseesztétikai elvárások szerint.[12]

b) Állatmese

A kutatók álláspontja szerint a legendamese és az állatmese teljesen hiányzik a cigány mesekincsből.

c) Tréfás mese

A cigányok a tündérmesék mellett a tréfás történeteket kedvelik legjobban. Ezek a mesék javarészt kölcsönzések, a téma, a mesehős és a cselekmény menete is átvétel. A tréfás mesék közös vonása: olyan szereplők szerepeltetése, akik hamar elnyerik a mesehallgatók szimpátiáját (bugyuták, félnótások vagy éppen bolondok), melyek cselekvése abszurd, minden várható és elképzelhetően normális cselekvésnek a visszája. A mesékben többnyire a bugyutaság egész láncolatával találkozunk, és a képtelenségek egymásutánja egészen az abszurditásig fokozódhat. A mindennapi élet keretébe helyezett tréfás elbeszélésekben a cigány mesemondók és hallgatóik leginkább a groteszk, lehetetlen csattanóra kiélezett sikamlós történeteket élvezik, amelyeket feszélyezettség nélkül adnak elő asszonyok és gyermekek jelenlétében is.

A tündérmesékhez képest ebben a típusban nincs szerkezetbeli változtatás, motívumkeveredés, motívumcsonkítás, és a cigány életformához köthető nyelvi és tartalmi változtatásokon kívül megmarad az eredeti magyar népmesei változat. A történet egyenes vonalban halad a végkifejlet felé, amely a maga módján meseinek is mondható.[13]

d) Novellamese

A cigány folklórban ez a mesetípus az élményszerű elbeszélések és a „valódi történetek" sorába tartozik. A novellamese formájában sokkal kötetlenebb, mint a korábban tárgyalt mesefajták, még abban az esetben is, ha az elbeszélő nem saját élményeiről számol be, hanem hallott történeteket ad elő. Az is gyakori, hogy a mesélők – főleg – a tündérmesék motívumait beleviszik a valószerű történetekbe, így próbálják meg meseszerűvé, érdekesebbé tenni azokat a hallgatók számára. Ez a típus tartalmazza a legtöbb információt a cigányság életmódjáról, mindennapi gondjairól és környezetéhez való viszonyáról.[14]

e) Fantasztikus mese

Ha a valóság konkrét elemei beemelődnek a mesék csodavilágába, a két világ találkozása borzadályt kelt, s nem mese, hanem fantasztikum születik. A borzongásokat a mesei fantasztikum képes feloldani azáltal, hogy kiemeli azokat a mindennapokból, és az emberközelségből egy időben és térben távolabbi világba – a csodavilágba – helyezi őket, a valóság és a csodavilág összeolvadása pedig olykor groteszk hatást kelt.[15]

[12] Vekerdi József: i. m. 122.; Végh Balázs Béla: i. m. 167–169.

[13] Végh Balázs Béla: i. m. 173–174.

[14] Uo. 144.

[15] Uo. 177–179.

4. BEFEJEZÉS

A cigányok mesélési szokásai a körülöttük élő népektől eltérően nem kötődnek kollektív munkaalkalmakhoz (fonáshoz, tollfosztáshoz, kukoricafejtéshez stb.), hiszen földtulajdonnal sohasem rendelkeztek, így a gazdálkodással kapcsolatos tevékenységek nem is alakultak ki közöttük. Perifériális társadalmi helyzetük, kivetettségükből származó nyomorúságos életkörülményeik és az elmaradottság által elszigetelt hagyományok a meseszó autochton funkcióit teremtették meg.[16]

[16] Bari Károly: *Az erdő anyja*. Budapest, 1990, Gondolat Kiadó. 6.

IRODALOM

Bálint Péter (szerk.).: *A meseszövés változatai*. Debrecen, 2003, Didakt Kiadó.

Bari Károly: *Az erdő anyja*. Budapest, 1990, Gondolat Kiadó.

Erdész Sándor: *Ámi Lajos meséi I–III*. Budapest, 1968, Akadémiai Kiadó.

Nagy Olga: *Cifra János meséi*. Budapest, 1991, Akadémiai Kiadó.

Varjú Katalin: *„Pénteken délig nyitva van az ég!"* Somorja – Dunaszerdahely, 2003, Lilium Aurum Könyvkiadó.

Végh Balázs Béla: *Mezőfényi gyermekmondókák. Hiripi cigány népmesék*. Debrecen, 2010, Didakt Kiadó.

Vekerdi József: *A cigány népmese*. Budapest, 1974, Akadémiai Kiadó.

Z. Németh István

KONCERT

Zakóssy Zoli zengerén játszik,
L. Csóka Csabi meg csörömpön,
Bónuszi Bandi üti a ritmust
hatalmas taliga bőröndön.

Triola Viola búfuvolázik,
Bizonyos Róza meg trillát ültet,
csúszik a ritmus, a dallam fázik,
a dalból a hangok is elmenekülnek.

Hívtak engem is maguk közé
a Cintenyér popsztárzenekarba,
de a trimbotám megrepedt.
(Ha fújom, furcsán zizeg az alja.)

Néző vagyok csak, tenyéren játszom
a friss, piros, ropogós tapsot,
jobb is talán így, mert a show végén
a „Vissza ne gyertek többé!” harsog.

Káposzta repül és karalábé,
céklarépák is szárnyrakapnak,
van elég zöldség, hogy finom levest
főzhessek ma a nagy csapatnak.

SZENZÁCIÓ

Dobpergést és cintányért,
itt nagy mutatvány készül!
Ami negyed vagy csak fél,
biztosan kiegészül!

A hitványból remek lesz,
hamburgerből sült kacsa,
aki gyalog érkezett,
hintón távozik haza!

Aki szegény, zsebében
aranytallér csörög majd,
nagyothalló meghallja,
mit dalol a siketfajd!

Ami régi vagy szürke,
fényes lesz ismét és új,
megfáradtnak lekerül
a válláról minden súly.

Ha kell, újranő a haj,
göndör vagy épp hullámos,
eszetlenből zseni lesz,
bambából meg furmányos.

Ha nem voltál soha még
lottónyertes vagy király,
akkor te a színpadtól
okvetlenül jobbra állj.

Ha nem láttál még soha
csodát és varázslatot,
a színpadtól balra állj,
és mondd a jelmondatot:

„Drága bár a belépő,
kicsi és nagy itt tolong,
aki ma otthon maradt,
minden bizonnyal bolond!”

Dobpergést és cintányért,
nagy mutatvány várható,
ha majd megjön Fa János,
általános varázsló.

Most szólt, kicsit késni fog,
elromlott az autója,
időbe telik, kérem,
míg idáig eltolja.

VÁR A HÓVÁR, HAHÓ!

Egy remek ötletem támadt,
építhetnénk hóból várat!
Magasat és vastag falút,
meglepnénk az egész falut!

Jancsi, végy ez egyszer kesztyűt,
míg a tervünket szerkesztjük.
Elek, te itt építs falat,
Legyél készen mihamarabb!

Bandi, legyen ezer kezed,
rakd a tetőszerkezetet!
Kérd meg helyettem Jó Bélát,
gyártson le még száz hótéglát.

Nemsokára kész a várunk,
dideregve álldogálunk.
Arcunk kicsipkézi a dér,
ha nincs fűtés, a vár mit ér?

Hogy megfagyjunk, mégse hagyom,
inkább kifogunk a fagyon!
Meg is kérjük Remek Bencét,
építsen nekünk kemencét!

Begyújtunk, és pár perc alatt
a borzongás messze szalad.
Így lesz számunkra lakható,
vár a jó kis hóvár, hahó!

Lázár csóválja a fejét,
látjuk, csak nem leli helyét.
„Jó az ötleted, belátom,
át is gondoltad, barátom?”

VÁLOGATÓS

A tél a tavasz váróterme,
nyarunk: erős tavasz. Nemde?
Az ősz bizony ellentavasz,
csak tavasz van, őrá szavazz!

Tavasz a nyár váróterme,
őszünk: hűvösebb nyár. Nemde?
A tél csupán ellennyár ma,
csak nyár van, övé a pálma.

A nyár az ősznek váróterme,
telünk csak hideg ősz. Nemde?
A tavasz mindig ellenősz,
csakis ősz van, s te belenősz.

Az ősz a télnek váróterme,
tavaszunk: télutó. Nemde?
A nyár neked az ellentél,
csak tél van, s te belementél.

ELEFÁNT A MÉRLEGEN

Voltam szépségversenyen,
rámaggattak érmeket,
az hiányzik még nekem,
súlyommal békén legyek.

Ám akárhogy is nézem,
vagyok két és fél tonna,
egy kerek szám, úgy vélem,
ez esetben jobb volna.

Kettő legyek vagy három?
Gond ez nekem, nem titok.
Mert míg fogyókúrázom,
magammal jól megbírok.

Ám ha egyszer véget ér
a szigorú diéta,
jó étvágyam visszatér,
rúgja meg a hiéna.

TAMÁS ZSUZSA

MODERN CSALIMESE: ÉSZJÁRÁS VAGY FORMA?

TÓTH LÁSZLÓ *AZ ELLOPOTT NAGYMAMA ÉS TOVÁBBI RÉGI-ÚJ MESÉK* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Tóth László *Az ellopott nagymama* című kötetén csupán az alcím jelzi, hogy „régi-új" mesékkel állunk szemben, de sem egy elő- vagy utószó, sem egy fül- vagy borítószöveg nem árulja el az olvasónak, hány év termését foglalja magában. Így a kritikus dolga marad utánanézni, vajon mennyire régi a régi, és azt találja: Tóth László első, *Ákombákom* című mesekönyve 1980-ban jelent meg. A több mint 30 oldalas mese („vers, mese, játék") a kötet harmadik fejezetét teszi ki; a könyv maga pedig, ezek szerint, több mint 30 év meseterméséből válogatott.

Rögtön szót kell ejtenünk a tudatos szerkesztésről: a könyv 8 nagy egységből áll, ezek közül az imént említett *Ákombákom* egy önálló mese, a többi pedig többé-kevésbé összetartozó írások egysége, válogatások további kötetekből. Nagyszabású összefoglalás tehát, melyet Egri Mónika illusztrációi tesznek vizuálisan egységessé, egyúttal látszólag eszköztelenül is (például minimális színhasználattal) gazdaggá.

Az első fejezet – *Történetek a falánk kisegérről* – nem csupán a címben szereplő rágcsálóról, de magáról a nyelvről, a mesé(lés)ről, a szövegteremtésről, sőt („könyvfaló" egérről lévén szó) a szöveg romlásáról, elpusztításáról is szól. Az első meséből kiderül, a kisegérnek azért nincs neve, mert már azt is fölfalta. A nyúlfarknyi – vagy legyen stílusosan: egérfarknyi? lehet, kiderül ugyanis, hogy főhősünk már azt is megcsócsálta – szöveg komoly prózaelméleti kérdéseket feszeget, hiszen a névtelen hős, a kimondás által megteremtődő történet, a (vélhetően) író és olvasó közötti párbeszéd megannyi irodalmi „ínyencfalat". Méltán kerül tehát a kötet élére: a maga 31 sorával létrehozza író és olvasó, még inkább szöveg és olvasó között azt a szerződést, amely az olvasást, az egész fejezet továbbolvasását biztos (bizonytalan?) alapokra helyezi.

A második, *Gyors lábon jár a hír* című mese a pletyka – vagyis ebben az esetben a mese egy formájának – keletkezéséről szól. (Egyébként termékeny rokonságot mutatva Zelk Zoltán *A három nyúl*, vagy a mai gyerekolvasók számára szintén ismerős Julia Donaldson *A graffaló* című meséjével.) Meg sem lepődünk, hogy a kisegér *könyveket* is eszik (*A könyvek*), azon talán inkább, hogy amikor egy rókabunda fölfalására vetemedik (*A rókabunda*), nemcsak az említett ruhadarab fogy el, de maga a szó is: *ókabunda, kabunda…* és így tovább, egészen az *a*-ig, sőt az üres szóközig: ! Végül *A mese* című mese egy

elmesélhetetlen meséről szól – mivel már azt is megette a kisegér.

„Hát így" – mondaná az egérmesék narrátora vonnegutos bölcsességgel. S ha az olvasó azt hinné, a játékos-filozofikus bevezetés után „valódi" történetek következnek, téved. Az *Aki a tükörben van* című fejezet szintén olyan szövegeket foglal magában, amelyeknek témája a nyelvi bizonytalanság, a gyermeki félreértés (lehet-e „síparadicsomot" ültetni), sőt olykor maga a nyelvjáték szervezi az egész szöveget („verébpapa verébresztőt csiripel", „a macska macskalácsot süt" stb). Ebben a fejezetben, a 27. oldalon található egy *Csalimese* című szöveg, s bár ez az első olyan írás, amely már címével is jelzi, hogy be fogja csapni az olvasóját, valójában nem ez az első csalimese a könyvben.

Tóth László *Csalimeséje* a hazugságmese vagy bolondmese tipikus eszközével él: a történetet egyes szám első személyben adja elő, mintha az elbeszélővel történt volna meg. A képtelen kalandok, a hazugságok a valóságot a feje tetejére állítják, ezzel megnevettetik a hallgatóságot. A népmesék itt mímelt típusa köztudottan becsapja a hallgatóit, így mulattat. Ám az egész könyv lineáris olvasása közben az olvasó folyton-folyvást becsapva érezheti magát, s bár a csalimese célja a szórakoztatás, tréfából is megárt a sok: mire az *Ákombákom* végére érünk, már nagyon vágyunk egy „igazi" mesére.

Az *Énekel az ujjam* című részben ez a vágyunk nem teljesül, mégis megpihenhetünk egy kicsit: az elsősorban Kiskatáról és az ő mindennapjairól szóló feljegyzések úgy mutatják be a kislány világát, hogy nem nélkülözik a felnőttnézőpontot, sőt éppen a felnőtt–gyerek világlátást ütköztetik. Műfajukat tekintve nem is mind mesék, olykor a publicisztika felé közelítenek, de a szónak abban a szerethető értelmében, amely Békés Pál *Báldor* című kötetét juttatja eszünkbe (annak apaszövegei a Népszabadságban jelentek meg heti rendszerességgel). A szülői jelenléten s apai dilemmákon túl – kell-e mondanunk? – ezeknek az írásoknak is gyakran témájuk maga a nyelv: *A nyelvről*, *Virágnyelv*, *Párbeszéd*, *Énekel az ujjam*, *Kiskata mesél*, *„Csuklós" busz.*

Nem árulok zsákbamacskát: az utolsó fejezet (*A muzsik és a kőszikla*) meséi állnak legközelebb ahhoz az olvasói elváráshoz, hogy amolyan „eleje-közepe-vége", igazi történeteket olvashasson, hiszen ez népmeséknek, illetve ismert szerzők meséinek az átírásait, továbbgondolásait tartalmazza. Persze ezek a továbbgondolások sem nélkülözik Tóth László mesemondói észjárásának sajátos jegyeit. És itt el is érkeztünk egy fontos megállapításhoz. Tóth Lászlónál a – nevezzük így – „csalimesés" megoldások nem akkor kerülnek elő, amikor valamivel színesíteni akarja a mesei felhozatalt, hanem eleve adottak.

Vajon miért? A *Magyar Néprajzi Lexikon* definíciója szerint a *csalimese, becsapó mese, csalogató mese* „olyan rövid, mondókaszerű epikum, melyre rendszerint a mesemondás végén kerül sor, mikor a mesemondó vagy játékvezető, de rendszerint a résztvevők is belefáradtak már a sok beszédbe, mesehallgatásba vagy a játékba". Műmese esetében nehezen feltételezhető, hogy ez volna az indok. Mégis inkább egyfajta észjárást vélünk itt tetten érni? Játék ez? Elménckedés? Rejtőzködés? Világlátás?

Megnyugtató volna a könyvön belül találni válaszra, s végképp kényelmes lenne, ha ez a válasz egy frappáns idézetben ölthetne testet. „Sokan azt hiszik, hogy az író az olyan csodabogár, aki éj-

jel-nappal mást sem csinál, csak üldögél, üldögél és csücsülget, és közben mindenfélét kitalálgat. Nos, ez nem egészen így van. Először is nem bogár. S bár igaz, hogy valóban csak üldögél éjjel-nappal, ha éppenséggel nem áll, nem sétálgat, nem intézi dolgát vagy nem fekszik, de soha nem talál ki semmit, csak figyel, éjjel-nappal csak figyel, talán még álmában is. Tágra nyílt szemmel lesi-várja, mi minden történik körülötte, s feszülten, hogy mi minden a saját fejében. Mert az írónak saját feje is van, mint minden rendes embernek, még ha ezt sokszor nem venni is észre. És nincs ott nyugalom, nincs ám. Szapora gondolatok zsonganak, és mindenféle képek sorjáznak, és fire-fura történetek történnek benne." De vajon valódi választ találtunk-e az *Ákombákom* idézett soraiban? Attól tartok, nem – és a kritikus fejében sem lehet nyugalom, de nem ám.

Három fejezetről nem ejtettünk még szót. Az ötödik fejezet tartalmazza a kötet címadó meséjét (egyszersmind a fejezetnek is *Az ellopott nagymama* a címe). Beszéltünk már olvasói elvárásokról, s talán megengedhetjük magunknak azt a feltételezést, hogy e cím alapján az olvasók egy olyan történetet várnak, amelyben legalábbis eltűnik egy nagymama – s ki-ki élettapasztalata és fantáziája alapján jósolhatja meg az eltűnés okát, magyarázatát. Magam egy metaforikus mesére számítottam, amely komoly játékossággal szól a halálról – csalatkoznom kellett. Nem róható fel a szerzőnek, hogy nem jár a kritikus kedvében, mégis, épp e csalatkozás annyira tipikusnak tűnik, hogy nem hagyhatom szó nélkül. Mintha az egész kötet *az ellopott történet* kötete lenne, a meg nem írté, az el nem mondotté, a helyette-történeté. Természetesen nem a halál tematikáját hiányolom – hogy épp itt hozom szóba ezt az észrevételt, annak a címbe emelés az oka –: bármelyik másik „csalimesénél" is erre a következtetésre juthattam volna. A hatodik és hetedik fejezet esetében is, amelyeket már méltatlan is volna hiányérzetem felől megközelíteni: előbbi (*Az elvarázsolt varázsló*) remek tolvajos és varázslós mesék gyűjteménye, utóbbi (*Égi mesék*) mitikus-világmagyarázó szövegmozaik.

Mivel recenzióm során többször „észjárást" és „formát" emlegettem, eszembe jutott Balassa Péter *Észjárások és formák* című kötete. Balassa a Műértelmezéssorozatban (Korona Nova Kiadó) az 1978 és 1984 közötti magyar prózáról adott látleletet elemzések és kritikák formájában, és előszavában így írt: „a műelemzés mindenkori alapkérdésének azt tekintem, hogy lehetséges-e szinkronitás a forma és világkép között, vagy pedig e megfejtés közben hierarchikus viszonyt kell feltételeznünk világkép és forma között. Másképpen fogalmazva: levezethető-e egyik a másikból, vagy pedig az együttállás, a hasonlóság s az egymásra vonatkozás esetéről van szó, ami elsődlegesen meghatározza a megfejtés módját. Magam bizonyos vagyok benne, hogy a művészet valósága azt mutatja, e kettő nemcsak szétválaszthatatlan, hanem e ténynek műelemzési konzekvenciái is elkerülhetetlenek. Forma és világkép korrelatíve együttáll […]."

Balassa szavait érvényesnek találom a gyerekirodalom alkotásaira is (amelyeket különben sem érzek a „felnőtt" irodalomtól mereven elválasztható képződményeknek), s elemzésem végére arra a következtetésre jutok: Tóth László meséiben a forma igenis világkép, s mint

ilyennek, üzenete túlmutat a játékosságon. Hogy hová, annak megfejtését mégis az olvasókra bíznám: a felnőtt olvasókéra. A gyerekeknek csupán önfeledt meseörömet kívánok, amely jelen esetben úgy biztosítható, ha a kötetet (nem követve egér barátunk példáját) nem felfalják, csak módjával ízlelgetik. Hát így.

(Tóth László: Az ellopott nagymama és további régi-új mesék. Illusztrálta Egri Mónika. Kalligram, Budapest, 2015, 184 oldal, 3000 Ft/10 €)

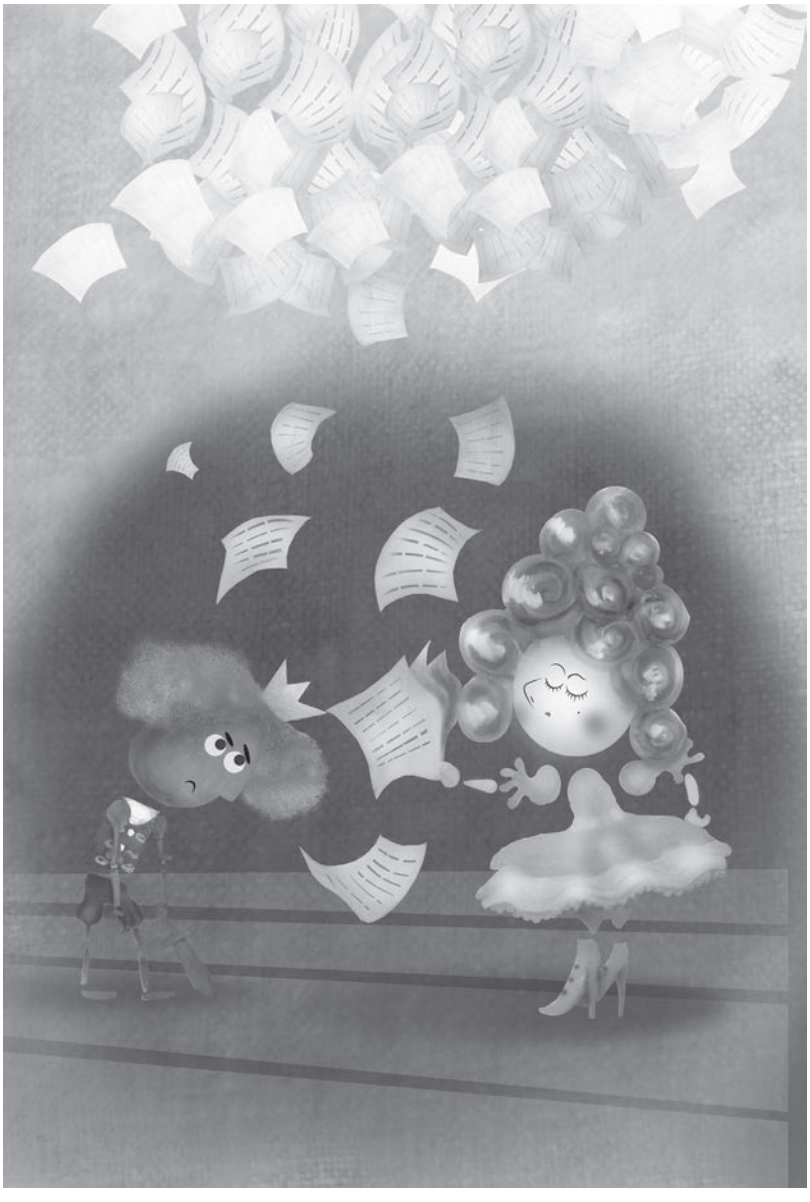

PETRES CSIZMADIA GABRIELLA

„SEMMI SEM AZ, AMINEK LÁTSZIK"

BALLA MARGIT *A FÖLDÖNKÍVÜLI KISLÁNY* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

A földönkívüli kislány kétszeresen első kötet: a Somorján élő Balla Margit ezzel a kötettel mutatkozik be a gyermekirodalomban, illetve ezzel a művel indult útjára a Kabóca folyóirat mellett önállósodó Kabóca-könyvsorozat. A tíz fejezetből álló meseregény először folytatásokban, egy tanéven keresztül jelent meg a havilap hasábjain, majd az olvasói érdeklődésnek köszönhetően önálló kiadásra került. Jogosan, hiszen számos meglepetést tartogat a mű: a cím ígérete ellenére egy kisfiú a tulajdonképpeni főszereplő, a földönkívüli kislány jelenléte ellenére a legrejtélyesebb figurát egy macskában találjuk, világmegmentés helyett a főszereplő belső útjárása kerül előtérbe a történetben, a közvetlen modalitású, szövevényes szerkezetű szöveg pedig időnként sejtelmes utalásokkal és ígéretekkel csalja lépre az olvasót. A kötetben elhangzó „semmi sem az, aminek látszik" gondolata szinte a meseregény tételmondatává válik, azonban nem telepedik tolakodó módon vagy didaktikusan a műre, hanem valóban arra vezeti az olvasót, hogy a főszereplővel együtt fejezetről fejezetre rácsodálkozzon a történtekre. Vagyis inkább a szöveg szövésére, ami olyan finoman fonja körül a történéseket, hogy a mű tulajdonképpeni eseménytelensége ellenére is egészen lebilincseli az olvasót.

Az első meglepetést a műfajjal szembeni elvárások megsértése okozza. A kortárs meseregények egyik sajátosságának tartjuk, hogy életkori és pszichikai adottságaikból kifolyólag a gyermek főszereplők számára átjárás nyílik a különböző valóságok között, vagyis épp azáltal válnak főszereplőkké és világmegmentőkké, hogy ők még képesek (f)elismerni a felnőttek racionális világából kirekesztett irracionális világot (vö. Lovász Andrea: *Felnőtt gyermekirodalom*. Budapest, 2015, Cerkabella. 20.). A mesével ellentétben ugyan a meseregényekben már többnyire meghökkenést okoz az irracionalitás hétköznapi valóságba történő betüremkedése, azonban a rácsodálkozást követően a gyermek mégis képes elfogadni a különböző létszférák egymás mellettiségét. Balla Margit története is ezzel a meseregény-technikával indul, amikor a főszereplő Miki szobájában váratlanul megjelenik egy apró földönkívüli kislány, Nimuke. A hétköznapi valóság ilyen típusú kizökkentésére, a sci-fi formában megjelenő irracionalitásra maga a textus is felhívja az olvasó figyelmét: „És most kapaszkodj, mert olyan dolog következik, amilyet még sohasem láttál" (8.). Ezt a lehetetlen eseményt Miki először képzelgésként, majd álomként próbálja értelmezni, azonban hamar megbarátkozik a csoda jelenlétével („Álom vagy valóság, mindegy" – 12.), és az irracionális világ beavatottjaként indul neki az eseményeknek. A má-

sodik fejezet elején a többlettudással rendelkező gyermek még titkolja a felnőttek elől a természetfeletti jelenlétét, vagyis a reggelit készítő Miki a zsebébe rejti Nimukét a nagymama (vélt) fürkésző tekintete elől. Azonban hamar kiderül, Balla Margit nemcsak Mikit, de az olvasót is az orránál fogva vezette, mert a meseregény-hagyománnyal szembeszegülve valójában Miki a legkevésbé beavatott az eseményekbe, sőt, még a felnőttek is többet tudnak a fiú körül zajló történésekről, mint maga a főszereplő. Történetünk főszereplője ugyanis olyan peremfigura, aki nemcsak szó szerint kerül szélhelyzetbe – a város szélén, szegényes életkörülmények között él –, hanem saját életében is marginális szerepet tölt be, mivel életének (meséjének) aktív alakítása helyett (a mű fordulópontjáig) csupán passzív megélőként, az események elszenvedőjeként funkcionál. Nimuke megjelenése a mű többi szereplőihez képest csak az ő számára tűnik rendkívülinek, váratlannak, meghökkentőnek – idővel megtudjuk, hogy a többiek már várták a földönkívülieket, és előkészítették jövendőbeli lakhelyüket. A mű érdekessége, hogy éppen a leginkább kívülálló szereplő nézőpontjából közvetíti az eseményeket, és az ő helyzetelemzésén keresztül fejti fel az olvasó előtt a rejtett összefüggéseket.

Miki kívülállósága múlt- és jövőnélküliségében gyökerezik. A fiú a nagymamájával kettesben él, a szüleire már csak halványan emlékszik, a halálukról semmit sem tud. Úgy tűnik, mintha valójában ő lenne a földönkívüli, hiszen kapcsolatok nélkül, idegenként él saját városában és iskolájában. A másság, az átlagtól való eltérés gondolata súlyosan nyomja Miki vállát, aki annyira beletemetkezik saját belső világába, hogy önmagát helyezi kitaszított pozícióba. Nimuke megjelenéséig nem is próbálkozik barátok keresésével, mivel életvitelét idegennek tartja a többi osztálytársáéhoz képest. Miki külvilágról alkotott pesszimista perspektíváját erősítik meg a narrátor kiszólásai is – „Ugye, te sem gondoltad komolyan, hogy Miki a városszéli düledező házból, akinek nincsenek menő játékai, se menő cuccai, csak másodkézből való kacatjai, aki nem gumicukrot vesz a boltban, hanem kenyeret meg tojást, hogy pont ő lesz a népszerűségi listák vezetője a gyerekek között? Nyilván nem ő az. Vele ugyanis nehéz kijönni és nincs miről beszélgetni, hiszen még kábeltévéjük sincs”, 14–15. –, melyekről hamar kiderül, hogy ismét lépre csalták az olvasót, hiszen a fiú amint nyitottan közelít a vágyott focicsapat felé, azok problémamentesen elfogadják őt. A mű folyamán többször is visszatér az a gondolat, hogy minden csupán nézőpont kérdése, vagyis Miki élethelyzetének megítélése alapvetően azért elkeserítően reménytelen, mert ő maga nem képes másképp tekinteni a saját sorsára („A világ pontosan olyan, amilyennek látod. Ha bizalommal fordulsz felé, ha a csodákra nyitottan szemléled, akkor azok a csodák meg is történnek” – 77.).

A mű vezérfonalát ezért – a címben ígértek ellenére – valójában nem a földönkívüliek elhelyezésének kérdése, hanem a magányosság problémájának körüljárása alkotja. Így lesz a látszólagos kalandtörténetből szocio-témára összpontosító mű, egyfajta magánykönyv, amelynek tétjeként Miki betagozódása, a külvilág felé való megnyílása artikulálódik. Baruch, az újonnan összebarátkozott Miki és Nimuke párosához csatlakozó varázslatos-bölcs macska így fogalmaz: „Az agyadnak ki kell(ett) nyílnia az igazságra” (71.). A megnyílás folyamata pedig belső és külső útjárással párosul. A belső útjárás Miki múltjának

fokozatos felfedésével történik – a főszereplővel együtt fejezetről fejezetre egyre több információt tudunk meg Miki személyes történetéről (ami természetesen szorosan összefonódik Nimuke népének történetével). A történet kalandosságát tehát a múltbéli titkok lassú felfejtése, a rejtett összefüggések egybeillesztése képezi, hiszen a cselekmény két napja alatt fizikai értelemben nem történik valódi próbatétel vagy küzdelem – a földönkívüliek problémamentesen találnak menedéket, a focicsapat minden fenntartás nélkül befogadja Mikit. A kalandok a múlttal való szembenézést foglalják magukban, annak a lelki folyamatnak a rögzítését, ahogy Miki összeszűkült és görcsös világlátása elkezd kitágulni. A múltmegismerés tehát együtt jár Miki személyiségének lassú megnyílásával, és a többször elhangzó tanács – Figyelj jobban oda a világ történéseire! – meghozza az eredményét. A külső útjárás is valójában ennek a célnak rendelődik alá, hiszen a leginkább líraira sikerült labirintusfejezetben a lelki tévelygés metaforájával találkozunk. A szociotéma társadalomkritikai felhangját tehát a lírai finomsággal átitatott bölcseleti igény megjelenése tompítja.

Az álkalandosság és antihős szerepeltetése mellett a szöveg számos helyen incselkedik még az olvasóval. A legizgalmasabb szövegjátékot a narratív megoldások képezik: kiszólások hívják fel az olvasó figyelmét a cselekmény jelentős eseményeire, fordulataira („Biztosan rájöttél közben, hogy melyik faj ez!" – 17.), kérdések késztetik a szöveggel való kommunikációra a befogadót („Na és ki ült a pulton, közvetlenül a vajtartó mellett vidáman lógázva a lábát?" – 75.), a feszültségkeltés érdekében előreutalások, sejtetések satírozzák a szöveget („Megnyomta a gombot, és egy nagyot sóhajtott. Úgy érezte, a lifttel egy ismeretlen világba megy, ahol semmi sem érvényes abból, amit eddig tudott" – 41.). A nézőpontokkal is szívesen játszik a mű, Miki belső világán kívül szívesen közvetíti a többiek gondolatait is – a szöveg játékosságát domborítja ki például az a leírás, amikor a három barát, Nimuke, Baruch és Miki némán bandukol egymás mellett, és sorban haladva egyenként feltárja a szereplők belső vívódásait, gondolatait, azonban Baruchhoz érve pimaszul csupán annyit jegyez meg, ugyan ki láthatna bele egy macska fejébe. Azonban nem a macska állat mivolta miatt hárítja el a szöveg Baruch gondolatainak kivetítését, hanem a szöveget élénken átható macskakultusz kidomborítása céljából. Baruch ugyanis kiszámíthatatlan és egyben mindentudó szereplő, akivel kapcsolatban a narrátor folyamatosan sejtelmes információkat és megjegyzéseket rejt el a szövegben („Nem tud beszélni! Csak egy macska! […] Hát persze hogy tud beszélni, hiszen macska!" – 24–25.). A narratívum úgy irányítja a befogadást, hogy több varázslatos, magyarázat nélküli esemény hátterében is a macska tevékenységét véljük felfedezni. A labirintusba tévedés és az abból való kitalálás során például homályban marad, milyen szerepet játszott a különös eseményekben a varázslatos tudású(nak tűnő) macska. Amennyiben az egyes történések nem bizonytalanítják el kellőképpen az olvasót Baruch kimagasló-irányító szerepét illetően, a szöveg szó szerint is felhívja a kevésbé figyelmes befogadó figyelmét erre („Nem tudjuk meg soha, hogyan is történt valójában" – 55.). A Baruchhal kapcsolatos szövegalternatívák különös színfoltját képezik a műnek, ezért az ő karaktermegformálása

vetekszik a főszereplőével. Így válik a két szereplő egymás inverzévé. Baruchot a beavatottság, többlettudás sejtelmessége lengi körül, amit a tettei motivációinak elhallgatása vagy szándékoltan több nézőpontból történő bemutatása erősít meg, Mikit viszont a kirekesztettség, az információk hiánya és meg nem értése jellemzi leginkább. Nem véletlen, hogy Miki jellemfejlődésének fordulópontján Baruchhal kettesben találjuk őt, és a labirintusból kettejük tudásának egyesítésével találnak ki.

A párhuzamosság az egyes sorsok tükröződésében (nagymama és unoka depressziója, magánya), a név öröklésében (nagyapa és unoka is Kis Miklós), a belső világ külső világra való kivetítésében is megfigyelhető. A Kis család stagnáló történetét, múltban rekedtségét egy külső megfigyelő, az idegen világból érkezett Nimuke – akinek már a neve is jelzi mássága – tudja csak megtörni. Nimuke útnak indítóként (tehát csak a történet bizonyos szakaszain) szerepel a műben, látszólag ő kér segítséget, azonban valójában a külső perspektíva történetbe léptetésével ő billenti ki a családot az apátiából.

A szöveg plasztikus leírásait, gördülékeny nyelvezetét Horváth Ildi képi világa teszi még érzékletesebbé. A mesevilágot megidéző színgazdagság mellett külön figyelmet érdemel az illusztrációk perspektíva-játéka, amely hol egy-egy részletre hívja fel a figyelmet, hol pedig domború-hatást vagy éppen dinamikus mozgásérzetet ébreszt. A kép és szöveg játékos párbeszédéről tanúskodnak azok az illusztrációk, amelyek egy-egy metaforikus gondolatot szó szerinti jelentésében ragadnak meg – arra a szöveghelyre például, amikor a nagymama azt mondja magáról, ő már csak annyit eszik, mint egy madár, az illusztráció egy magokat csipegető madár képével válaszol (18.). A szereplők viszonyairól is izgalmas ábrázolásokat találunk. A nagyapa és unoka tükrözéséről tanúskodik az a két kép, amely egymás kiegészítéseként mutatja be a szereplőket: az elsőn a szellőzőnyílásba befelé mászó, hátsó felét mutató Mikit látjuk, a másikon pedig a szellőzőnyílásból kifelé tartó, elölről látható nagyapa szerepel. Baruch és Miki szövevényes kapcsolatát (vajon ki is valójában a gazdája a másiknak?) a labirintus felé tartó séta ábrázolása fejezi ki a legplasztikusabban, ahol a légies járású, csodás képességű Baruch Miki feje felett, egy kerítés tetején ballag, tehát érzékelhetően feljebbvalóként jelenik meg a képen, azonban mégis Miki halad elöl, mintha a bajsza alatt mosolygó macska megengedné, hadd maradjon meg a fiú vezető szerepe hitében (53).

A földönkívüli kislány történetét tehát mágikus kettősség hatja át: valóság és illúzió, játékosság és komolyság, kalandosság és belső tépelődés egyensúlyozásával kerekedik ki sajátos univerzuma, melyek jó érzékkel egészítik ki egymást. A valójában tündér-képességekkel felruházott Nimuke földönkívülisége fiú- és lányolvasók számára is vonzóvá teszi a történetet, és egzotikussá varázsolja a párhuzamos valóságok dimenzióit. A rejtélyes családi és földönkívüli viszonyok szétszálazása mellett az igazi ínyencfalatot pedig a macskarajongók kapják meg Baruch karakterábrázolásán keresztül. Ne csodálkozzunk hát, ha a macskánk mancsai között találjuk a könyvünket…

(Balla Margit: A földönkívüli kislány. Illusztrálta: Horváth Ildi. Anser, 2016, 80 oldal, 2700 Ft)

STEINMACHER KORNÉLIA

TÜNDESZÁRNY ÉS PILLETÁNC

SZABÓ T. ANNA KYOKO *SENKI MADARA* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Szívbe markolóan szépen, egyszerűen és tisztán mesél nekünk, kicsiknek és nagyoknak Szabó T. Anna távol-keleti eredetű meséjében a veszteségről: egy különös pásztorfiú története ez, aki ötévesen elvesztette az édesanyját, és ezzel együtt az emberek között érzett otthonosságot is. Idegenek nevelték, és idegen is maradt köztük, ám ő ezt a kívülállóságot, kirekesztettséget ellentmondásosan éli meg. A benne ragadt fájdalom és árvaságérzet mellett megtanulta megszeretni és elfogadni a magányt.

Tátos évekkel később kikerül a pusztába pásztornak, így emberi közösségtől való elszigeteltsége már a távolságban, az élettérben is megmutatkozik. A különcnek és bolondnak tartott fiú valójában természetfeletti képességekkel bír, ért az élőlények, a természet nyelvén. Rendkívüli gyógyító ereje van, ami a beteg állatokat illeti, ahogyan az általa megszólaltatott hangszerek is csodás hatással bírnak. Így ha a környékbeliek nem is értik meg és kinevetik, mégis hozzá fordulnak tanácsért szükség esetén: ezáltal abban a sajátos helyzetben van, hogy az adott közösség tagjai alapvetően élhetetlen, bolondos idegenként, adott helyzetben azonban rendkívüli, megbecsült emberként, a helyi gyógyítóként tekintenek rá.

Tátos alakja és képességei által a keleti eredetű mese mágikus világába beépül a magyar népi hiedelemvilág is, hiszen a közösséggel való ellentmondásos viszonyában és tudományaiban a tudós pásztor alakjához köthető jellegzetességeket ismerhetjük fel, akinek képzetköre egyben szorosan összekapcsolódik a táltos hiedelemkörével is. A mediátori hiedelemrendszer bonyolult közegébe tartozó különleges képességű ember a népi hiedelem-elbeszélésekben és a kora újkori boszorkányperekben úgy tűnik fel, mint alapvetően pozitív, segítő szándékú személy, akinek hatalmában van oldás és kötés, aki többnyire semmissé tudja tenni az ártó szándékú boszorkányok rontásait. Tátossal kapcsolatban is felmerül az adott közösségben a gyanú a kötés rítusára is: egy szerencsésen meggyógyított tehén gazdája hazafelé sietve attól tart, hogy ha Tátosnak egészen az ő lakhelyéig elhallatszó furulyajátéka abbamarad, mielőtt ő otthon lesz, a tehene visszafordul, Tátost tekinti majd gazdájának, és többé nem lehet majd hazacsalogatni.

Az állatok megbetegítését a magyar néphit alapvetően a boszorkánynak tulajdonítja, ahogy az alakváltás, a madárrá változni képes leány jelenségét is boszorkányokhoz köti, ez az elem a boszorkányság képzetéhez azonban egyetemesen is kapcsolódik. Torira, a keletről érkezett titokzatos lányra is lehet alakváltó boszorkányként tekinteni, miközben ő a történetben egy odaadó,

önfeláldozásra kész szereplőként tűnik fel, hiszen a boszorkányság hiedelme is összetettebb annál, minthogy kizárólag negatív képzeteket és tetteket társítsanak hozzá. Léteznek az úgynevezett jó vagy fehér boszorkányok is, akikhez olyan képzetek kapcsolódnak, melyekre erősen hatottak a tündérhiedelmek. A tündérhiedelmekhez itt köthető elemek: az alakváltás képessége, a forgószélben táncolás, a fiatal és szép nőalakban való megjelenés, az éhség-ínség idején való segítségnyújtás ugyanúgy hozzátartoznak a magyar hiedelemvilághoz, ahogy a keleti kultúrákéhoz is.

Azt, hogy Torit tündérként, alternatív fehér boszorkányként értelmezhessük, érdekesen támasztja alá Tátos boszorkányokkal való álmodása a darvak megjelenése napját közvetlenül megelőzően. Az álomban megjelenő kikapós, csábító boszorkányok a férfiemberre nézve a legkevésbé sem veszélytelenek, Tori is emésztő szenvedélyt vált ki a pásztorfiúból, mégis van egy erős szimbolikus jele annak, hogy Tori a többi álombéli táncoló asszonyalaktól eltérő jellem: a darvak, akikkel együtt érkezik, talán szintén nem közönséges madarak: a tolluk színe mindenesetre sötét, míg Torié világos.

„Tátos aznap éjjel boszorkányokkal álmodott. Forgószéllel jöttek, ahogy a szépasszonyok szoktak, vörös szoknyájuk pörgött, föl, egyre följebb, egészen a nyakukig, már az arcuk nem is látszott, csak a csupasz lábuk, piros örvényben forogtak, rengeteg arctalan test, jégtüskés forró rózsa, hívást, suttogást, és perzselt fekete tollszagot pergető orsó, és a szél zúgott, közeledett, mint a sebes láng, táncolni hívta őt is, táncolni, nem szólni, táncolni, nem lenni, táncolni, nem tudni, forogni, elveszni. Ordítva riadt fel. Ez nem hívás volt, hanem követelés” (9.).

A japán darufeleség tanmeséje sem a japán mesekincs sajátja. Hiszen a magyar mesehagyománynak is jellegzetes alakja az alakváltó, állati alakban megjelenő mesehős, férj vagy feleség. Különös, hogy Tátos és a japán madárlány szerelme úgy bontakozik ki, hogy két egymástól nagyon távol álló, különböző kultúra képviselője megtalálja a másikban a saját világukból eredő és az egyéni, személyes jellemzők kapcsán is a közöset, s így a történetük ebben a két kulturális örökségben is felmutatja a fellelhető kapcsolatokat, azonosságokat.

Ami a népmesekincset illeti, az alakváltás tekintetében sokféleséget mutat az, hogy ez az alakváltás áldás vagy átok, lehetőség, szerencse vagy korlát, hogy boldogságot hoz e vagy tragédiát? Vajon együtt marad-e a két szerelmes, s ha egy időre elszakadnak egymástól, lesz-e közös jövőjük? Szabó T. Anna meséjének egyedisége és rendkívülisége abban is rejtezik, hogy a történetben nyitott marad minden kérdés. Hiszen úgy tűnik, hogy sosem volt boldogabb ez a madárlány, mint Tátos mellett, emberi alakban, ugyanakkor az emberi alaknak hatalmas ára van, ahogy Andersen történetében megnémul a hableány, úgy ez a táncos lábú tündérlány önmagát felemésztő, szenvedélyes művésszé válik, amint két lábbal jár a földön. Saját testét nem kímélve, a végsőkig feszítve a határokat alkot, aminek csak egy újabb átváltozás: a madáralak visszanyerése vagy a halál vethet véget. Tori tehát csak úgy élhet tovább, ha tovatűnik, de vajon lesz-e idő, mikor újra visszatérhet? És ha egyszer újra visszatér, meddig maradhat?

A kultúrák találkozásán, a csodaszép szerelmi történeten és a különös hiedelmeken túl ez a történet az elengedésről, a veszteségről, a gyászról és a megbékélésről is szól, nemcsak Tori és Tátos ket-

tősét érintve, hanem egy másfajta, különös, hosszú kapcsolat esetében is: Tátos 12 éven át őrzi a nyájat Uccu nevű kutyájával, akihez mindennél jobban kötődik a világon. Elválaszthatatlanok, igazi társak, a kutya egész életét a fiú mellett éli le, de már igencsak öregszik.

Történetünk idején egy kemény, hosszúra nyúlt tél veszi kezdetét: ekkor érkezik meg Tátos életébe Tori, akivel szavak nélkül is megértik egymást, a pásztorfiú életében először érez ilyen otthonosságot és melegséget, mióta anyját elvesztette. Ezen a télen Tátos rátalál a szerelemre, ugyanakkor elveszíti Uccut.

„A fiú rátette a kezét Uccu fejére: száraz volt az orra. Nagyon lassan, óvatosan simogatni kezdte a testét, a tenyere csontjai közt érezte az erőlködve dobogó szívet. Aztán beszélni kezdett hozzá: félig mormolás volt, félig dúdolás, és egyre dallamosabb lett; lassan bontakozott ki Uccu kedvence, a furulyán is annyit játszott vidám kutyanóta; de most szomorúan szólt, mert nem Uccu énekelt vele, csak a testét lassan ringató, szomorú Tori. Nyugodtan, ernyedten feküdt, mint aki álmodik. A lány énekébe szöveg is keveredett, és Tátos, ahogy nagy fájdalmában ringatta magát előre-hátra az egyre lassuló ritmusra, nem tudta, milyen nyelven énekel, mégis értette: a madárról, amely minden testen átszáll, a fényről, ami élőt-holtat átjár. A derűről, amely erősebb a gyásznál" (34.).

Tátos dalai nemcsak a test, hanem a lélek fájdalmaira is írt nyújtanak, környezete és önmaga számára egyaránt. Nem él vissza a képeségeivel, sosem táplál az őt felkeresőkben hamis reményt: őszinte és egyenes lélek, a civilizáció árnyéka sem vetül rá: Amikor a történet kezdetén lányok jönnek hozzá beteg madarakkal, egyenesen kijelenti, hogy nem tud segíteni rajtuk. Azt is nagyon jól tudja, hogy Uccu is menthetetlen, a kutyát és önmagát vigasztalva áténekli őt a Túlvilágra.

Hamarosan kiderül, hogy ahogy a fiú ért a zene mágiájához, ahhoz hasonlóan a lány festészete mögött is varázslat lappanghat. Úgy élik túl a telet, hogy Tori festményeit eladják a városi ékszerésznek. Hogy pontosan hogy is képes létrehozni azokat a különleges képeket, Tátos nem tudhatja meg: nem nézheti a lányt, miközben fest. Ez a különös tiltás Ámor és Psyché alaptörténetéhez kapcsolja a mesét, hiszen Tori azt mondja, ha meglesik, el kell mennie. Csakhogy Tátos hiába képes arra, hogy megtartsa az ígéretét, a lányt mégis el kell engednie, el kell veszítenie, hogy az életben maradhasson. Tátosnak ebben az évben meg kell élnie és el kell fogadni két nagy veszteséget: egy olyan társ halálát, aki egész életén át hozzátartozott, és a nagy szerelmet, az egyetlen embert, akiben lelki társra lelt, és akit épp hogy csak most ismert meg.

Ez a veszteség, ez az elengedés egy különös szimbólumban, az átváltozásban teljesedik ki: végső soron Uccu halála is átváltozás, ha azt nézzük, hogy az egyetemes népi hiedelmek szerint a halál a végső, nagy metamorfózisként értelmeződik. Tori is átváltozik, de neki az átváltozás és a Tátostól való elszakadás egyaránt jelenti az életet és a halált.

A japánok mindennapjainak része ma is a szerencsét hozó, kívánságot teljesítő ezer darumadár meghajtogatásának rítusa, melynek végén az azt végző kívánsága teljesül. Tátos az ékszerésztől tanulja meg, lelkesen hajtogat, hogy Tori maradhasson, de végül megtanulja, hogy fel kell áldozni legféltettebb vágyait, különben a lány meghal: el kell engednie Torit a darvakkal. Az, hogy erre képes, erre az elengedésre, egyben azt is jelenti, hogy az igaz szerelem valóban az övé lesz, beteljesedik ebben a gesztusban.

Lírikus próza, dallamos nyelvi világ jellemzi a történetet, mely az egyszerűsége ellenére erős, csodaszép költői képekkel, kifejezésekkel él. A szintén letisztultságot, egyszerűséget magukban hordozó illusztrációk megtámogatják, megerősítik ennek a mesének az erejét, harmonikusan illeszkednek a teremtett világba. Szabó T. Anna története megtanít minket arra, hogy hogyan kezelhető valakinek az elvesztése, és miként lehet megtanulni együtt élni a hiánnyal, hogyan lehet a helyén kezelni a múltat, nem benne ragadni, hanem erőt meríteni az emlékezés folyamatából. Ideje van itt a gyásznak, és ideje a vigasztalásnak is.

(Szabó T. Anna Kyoko: Senki madara. Illusztrálta Rofusz Kinga. Magvető–Vivandra, Budapest, 2015, 56 oldal, 2990 Ft)

Nádor Zoltán

A MÁSSÁG ÉS AZ IDENTITÁS POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI A FANTASYKBEN ÉS A TÖRTÉNELMI REGÉNYEKBEN

BÁNKI ÉVA *FORDÍTOTT IDŐ* CÍMŰ REGÉNYE KAPCSÁN

Az európai realista elbeszélések számos módon hangsúlyozhatják az általuk ábrázolt világ megismerhetőségét. Már az állandó, egymástól jól megkülönböztethető tulajdonnevek is a szereplők hasonló státuszát érzékeltetik, megerősítve az olvasóban, hogy egymáshoz hasonló, egész életükben önazonos lények kalandjairól olvashatnak bennük. Robinson Crusoe is úgy teszi láthatóvá és magához hasonlóvá a másikat, hogy nevet ad neki. A név lehet a záloga annak, hogy az idegen végső soron megismerhető – olyan, mint *én* vagyok. Ha elfogadjuk, hogy öntudattal és saját névvel bíró személyek radikálisan különbözhetnek, akkor ezt a humanisztikus történelemszemléletet vonjuk kétségbe. Ám a fantasykben felbukkanó idegen lények és a másság kitüntetett kultusza ezt a politikai evidenciát is megkérdőjelezik.

A radikális másság jelenlétéből adódó politikai konzekvenciák feltárása természetesen nem a fantasykben kezdődik. E. A. Poe *Arthur Gordon Pym*jében a látszólag barátságosan viselkedő bennszülöttek olyannyira idegenek, hogy egyáltalán nem alakítható ki velük semmilyen békés együttműködés.

„Március 7. – Ma arról faggattuk Nu-Nut, mi cél vezette a szigetlakókat társaink elpusztításában; azonban olyan rettegés fogta el, hogy semminő értelmes választ nem tudtunk kicsikarni belőle. Még most sem hajlandó felkelni a csónak aljából;

s amikor megismételtük kérdésünket, hogy miért kellett társainknak meghalniuk, csak néhány eszelős kézmozdulattal válaszolt, például mutatóujjával felvonta felsőajkát, és kimutatta a fogsorát. Nu-Nu foga fekete volt. Ekkor láttuk először tsalali bennszülött fogát."[1]

A regénybeli feketék nem azért pusztítják el a fehér hajósokat, mert a mi fogalmaink szerint gonoszok, hanem mert maga a fehér szín hoz rájuk halálos veszélyt. A horror-fantasykben, Lovecraft és követőinek műveiben az idegenség tapasztalatához minden esetben rettegés és ellenségesség érzése párosul. Földi világunkon osztozni kell ismeretlennek hitt, elpusztításunkra törő lényekkel, akikkel semmilyen baráti együttműködés nem lehetséges.[2] Az *Árnyék Innsmouth fölött* című elbeszélés nemcsak azért különleges, mert az elbeszélő saját családjában fedezi fel az idegenséget, hanem mert Innsmouth, a város (ahova az elbeszélő teljesen „normálisan", autóbusszal érkezik) a társadalmi környezet elviselhetetlen, nem-emberi természetével is szembesít[3].

Ez megfelel Rosemary Jackson kategorizálásának, aki szerint igazi fantasztikum csak a valóság ábrázolása mellett, a valóság ellenében vagy azzal összefonódva létezhet.[4] Pedig a tolkieni fantasy „tündérvilágát" – Tolkien kifejezésével „szubkreációját" – is meghatározzák a csodás, fantasztikus keveréklények. Ezek a különleges „fajok" nem feltétlenül ellenségekként, hanem nem egyetlen nyelv által uralható *emberi* lehetőségekként kapcsolódnak egymáshoz. De ez a tolkieni világegyetem is rádöbbent minket arra, hogy milyen bizonytalanok is vagyunk kivételezett emberi helyzetünkben. A csodás lények köré épített mágikus valóságok, a Tolkien nyomában „épülő" fantasyk egyes elemei persze ismerősek lehetnek a korábbi irodalmi hagyományokból is: a mágikus realizmus népiség-tapasztalatából vagy a történelmi regényekből. Hiszen a középkort mi már annyira *más-világként* érzékeljük, hogy akár a történészek által szentesített tényekből is felépíthető lenne több Középföld. Ha az emberek nagy becsben tartott csontdarabokban imádják a halhatatlanságot, akkor miért volna különleges, ha halottak járnak közöttük? Ha a középkorban hittek abban, hogy állatok

[1] Edgar Allan Poe: *Arthur Gordon Pym*. Bart István fordítása. Budapest, 1994, Európa Kiadó. 280.

[2] „Ennek a szemléletnek az episztemológiai vetülete arra a felismerésre épül, hogy az ember igencsak korlátozott megismerési lehetőségekkel bír az univerzum valódi lényegét illetően." (Nemes Z. Mário: *A Pickman-paradoxon. H. V. Lovecraft és a vizuális reprezentáció*. In Prae. 2011. I. 2–11. 2.)

[3] „Átvágtunk néhány kereszteződésen; a balra leágazó utcák a parti halászviskók szennyébe vezettek, a jobboldaliak a romos villanegyedekbe. A városban még nem láttam embereket, ám egyre több apró jel árulkodott róla, hogy ez a környék már nem teljesen kihalt: elfüggönyözött ablakok, néhol egy-egy rozzant autó valamelyik kapualjban. A kövezet és a gyalogjárók elhanyagoltak voltak ugyan, de legalább nem mentek tönkre teljesen; és ugyanez állt az épületekre is, amelyek közül – amennyire meg tudtam állapítani – egy sem látszott fiatalabbnak a XIX. század első felénél. Amikor megpillantottam a letűnt múlt e romlásukban is méltóságteljes tanúit, felébredt bennem a műkedvelő régiségbúvár, és egyszeriben elfeledtem ösztönös irtózásomat a szörnyű bűztől meg a város barátságtalan hangulatától." (H. P. Lovecraft: *Árnyék Innsmouth fölött.* Kornya Zsolt fordítása. In *Howard Phillips Lovecraft összes művei*. III. Szeged, Szukits Könyvkiadó. 96–172. 112.)

[4] Jackson, Rosemary: *Fantasy – the literature of subversion*. London, 1981, Methuen & Co. LtD.

is alapíthatnak emberi nemzetségeket, akkor miért ne találkozhatnánk beszélő állatokkal is? Sok középkorral foglalkozó regényíró nem is tud a fantasy csábításának ellenállni.

Bánki Évának a népvándorlás korában játszódó történelmi regénye, a *Fordított idő* is ezekből a mitikusan továbbépíthető vagy továbbgondolható történelmi tényekből táplálkozik. A szereplői kételkednek Bizánc létezésében, de hisznek abban, hogy létezhetnek olyan szigetek, amit egy átok miatt senki sem hagyhat el. Nem biztosak abban, hogy Krisztus hányadik évében élnek, de rendszeresen találkoznak a saját halottaikkal. De a sok csodás elem, irreálisan egymás mellé illesztett idősík ellenére biztosak lehetünk abban, hogy a *Fordított idő* megidéz valami ténylegesen létezett történelmi múltat.

Ebben a sajátosan női szempontú elbeszélésben is vannak csodás fajok is, mint a soha szárazföldre nem lépő „tengeri emberek" vagy a beszélni nem tudó, de az emberekkel párosodó szorgok, a hősnő, Riolda szigetének rabszolgái. De itt nem az evolúció, hanem a mindennapi társadalmi kommunikáció a *csodálatos*: hiszen lehetséges, hogy a szorgok is emberek, csak elhitték a hódítóiknak, hogy ők mindenkinél alábbvalóak. A regény különös viszonyt tételez testi valóság és szavak között:

„– És szavak nélkül hogy védekezzenek az emberek? Talán azokból az ötven éve betiltott szavakból lettek a rémálmok, az áskálódások, a sérelmek – sóhajtozott Vilmos. – A gyanú és a félelem.

–Nem értesz te a történelemhez, herceg! Mi már túl régóta lakjuk ezt a partszakaszt. Hisz milyen normann az, aki a nyelv szabályain változtatva próbál meg uralkodni?

– Ne feledd, minden uralkodó a nyelvben próbál megkapaszkodni…"[5]

Egy népet tönkre lehet tenni meggondolatlan nyelvi reformokkal, miközben egy jól megválasztott tulajdonnév effektív védelmet nyújthat, és bármelyik apa halálra ítélheti a fiát az örökös káromkodással. És valószínűleg ez a fajta kommunikáció felelős az emberi és állati létezés közti átmeneti formákért is. ráadásul nemcsak a különleges fajokért, hanem az egész regényvilágot belengő szorongásért:

[5] Bánki Éva: *Fordított idő*. Jelenkor, Budapest, 2015. 110.

Ez a regény a túlélőké (az alcím is utal rájuk: *A mély tenger névtelenjei*) akik pontosan tudják, hogy a túlélés érdekében el kell fogadniuk és meg kell ismerniük a legkülönfélébb emberi (és nem emberi) létformákat. A különbözőségek latolgatásának amúgy sincs túl sok értelme: a szegényt a gazdagtól, bizánci követet a normann harcostól legalább akkora különbség választ el, mint egy szorgot egy szigetlakótól. A női szereplők számára szorongást nem is a többi ember kiismerhetetlensége okoz, hanem hogy *önmagukban* is bizonytalanok: saját identitásukat is kénytelenek sejtésekre, ellenőrizhetetlen hiedelmekre alapozni. A hősnő, Riolda például soha sem tudja meg, hogy szorgok, tündérek vagy egyszerű szolgák gyermeke. A történelem elmondhatóságának a problémája leginkább a férfiszereplők világában jelenik meg, a krónikás, Illighaen töprengéseiben, a Hákimmal való párbeszédekben, és ez a szál Glen Cook *Sötét sereg*ének problematikájára is emlékeztethet. Illighaen, akinek a története párhuzamos a női főhőssel, Rioldáéval, ráébred, hogy bármennyire is sejthető a jövő és megkonstruálható a múlt, maga a történelmi jelen elbeszélhetetlen. Ám korlátaink felismerésében mégiscsak ott rejlik a szabadság lehetősége.

Bánki Éva regényének egyik legizgalmasabb vonulata, hogy a racionális mindentudást, a célelvűséget, az egyetemesség igényét, az ideológiai elkötelezettséget nem az európaiakon, hanem az iszlám világon keresztül mutatja be.

Mindez talán nem is annyira történelmietlen az iszlám hódítás nagy korszakában, de nekünk, olvasóknak mégiscsak megdöbbentő az európainak hitt értékek ilyen kifordítása. Hiszen ebben az elbeszélésben végig az európaiak a *mások* – a zagyva és idejétmúlt hagyományaikhoz ragaszkodók, az ideológiai térítésnek, a „haladásnak" ellenállók –, akik érthetetlen okból nem hajlandók csatlakozni a leginkább egyetemesnek hitt civilizációhoz. Ebben a ragyogóan végiggondolt és végig izgalmas kalandregényben nemcsak a *múlt* és a *jövő*,[6] hanem a *saját* és a *másik* pozíciója is minduntalan felcserélődik. A regény végén már kénytelenek vagyunk a *másikra*, a partikulárisra, a gyengére, mint a legsajátabbra tekinteni.

[6] Botár Attila: *Szelekkel, tengerrel benőtt sziget (Bánki Éva új könyvéről).* In http://www.prae.hu/prae/portfolio.php?menu_id=15&uid=4999&fid=7055

Szászi Zoltán

A portás, aki Leninre vigyázott

– Húsz évig vigyázott Leninre a helyi fogdában, tanárember volt, most, idén októberben nyugdíjba megy. Tudják azt, kérem, hol van a mi városunkban Lenin elvtárs börtöne? – kérdezte Utas Ágost, és saját homlokának ívét próbálta körberajzolni cigarettát tartó jobb kezével, remélve, nincs hasonlóság köztük, de azért felidézte a proletariátus kiagyalója szifilisztől vastag koponyájának kidudorodó formáját, csak úgy profilból, és sapka nélkül, ahogy utoljára a helyi fogdában látta.

– Elmegy maga Ratai doktorhoz, kezeltetni magát, Utaskám, mit mesél be nekem ekkora balfaszságot, hogy Lenin a fogdában van? Ráadásul a mi városunkban? Hát ez beteg! Én sok mindent tudok ám, harminc évig párttag voltam, belátom, voltak tévedések, én most is figyelem a parlamentet, de ilyen marhaságot még nem hallottam. Lenin, itt, fogdában? Meg hogy egy tanárember vigyázott rá? Húsz évig? Mary, kérem, hívjon mentőt, a barátunknak valami baja van – horgadt fel Utas kérdésére Lajos bácsi, aki a kérdésfeltevővel egyébként sokszor együtt üldögélt a Három Kupac teraszán, rálátva a városháza szürke tömbjére.

– Nem hívok mentőt, hacsak nem akar máris agyvérzést kapni, Lajos bácsi! Amúgy meg a híres neurológus pszichiáter, Ratai doktor rég elhunyt, ez a fiú pedig mindig tudja, mit beszél! – szólt vissza Mary, az érett negyvenes pincérnő, és belekócolt a Lenin fejtartását mímelő Utas hajába.

– Téved, Mary kedves, mert a doktor úr él, bár már rém öreg. Rég nem látta senki, de írták róla, hogy ő volt az, aki orosz módszerként egy kórházi szakosztályt hozott volna létre a neurológiából és a pszichiátriából, neuro-pszichiátria néven. Lajos bácsi is téved, mert tényleg itt volt, sőt máig itt van Lenin fogdában. És tényleg egy portás, egy tanár, egy történelemtanár az őrzője. Ha akarja, elvihetem, akár most is, megmutathatom, ha gondolja.

– Ez tényleg bolond! Tudja mit, Utaskám, inkább fizetek egy fröccsöt, és mesélje el, honnan szedte elő ezt a bornírt marhaságot! Lenin, fogdában, nálunk! Hát én ezt nem akarom elhinni! Mary kérem, hozzon neki fröccsöt, vagy amit kér! – szólt, továbbra is a fejét csóválva Lajos bácsi, és Mary felé fordult.

– Egy cherryt? Hagyományos felszolgálással, ahogy máshol is?

– Jöhet, Mary kedves. A kivételes felszolgálási módot hagyja meg zárórára. A cherry jó! Az olyan mélyvörös színű, olyan kell most, olyan, mint az októberi forradalom zászlója, hiába, itt az ősz! Ha közben megkeresné nekem a zenegépben azt a dalt is, amelyik hangulatban hozzáillik októberi forradalmunkhoz, nagyra értékelném. Ismeri azt, hogy: A két szemét még most is látom! Vagy ha ebből nem kattan rá a témára, akkor más részt dúdolok: hervadt falevél, lehull az ágról, elvitte őt az őszi szél – na és itt tessék csak figyelni, itt ugrik a zenébe a nagy október – vezess a harcra, sok sápadt arcra, derítsd a hajnal bíborát – dúdolta egész tűrhető baritonján Utas.

– Tényleg, hát ez a dal, hát ez tényleg ugyanaz a dallam! Vagyis majdnem, de kísérteties. Mekkora nagy egy izé maga, Utas, na, meséljen, látom, kedve van. Lenin nálunk, börtönben, hát na! Látom már, ezt ma le kell nyelnem! Maga kis forradalmár, tudom én, mit csinált ’89-ben, én ne tudnám! – kedélyeskedett Lajos bácsi, aki érezte, ez a mai nem az ő napja. Valami ki fog derülni, és rosszat sejtett.

– Igazából én nem is a fogdában lévő Leninről akarok mesélni, hanem arról az emberről, aki megmutatta. Tegnap jelentette be, hogy nyugdíjba vonul. Itt az idő. Így mondta. Csendesen, fegyelmezetten jelzett a polgármesteri hivatalnak, mindig így beszélt feljebbvalóival, mindig ilyen udvarias beszédű volt, így is élt, csendesen, panasz nélkül. Szóval Barna Barnabásnak hívják ezt az embert, és ő fura poétikus nevével borzasztó módon elégedett volt, igen, mindig az volt, mert ez a név illett hozzá. Hiszen október elsején született, mindig kissé borongós hangulatú volt, óvatos és mélyen gondolkodó, nyugodt tempójú, komoly. Olyan igazi tanárember, és úgy tudom, még 1977-ben végzett, történelem-társadalmi nevelés szakon, és tanított is ’95-ig, előbb a gimnáziumban, majd szakmunkásképzőben. Ott is imádták a diákok, tudom, hogy a legvadabb csapat, a kőművesinasok osztályát kapta meg. Három hónap után olyan osztályt rakott össze a srácokból, hogy akik nála végeztek, azok után ma is kapkodnak a városban, ha valami rendes munkát kell elvégeztetni. Tudja, Mary, a beázott lakás. Azt is ez a parti rakta rendbe. Aztán valakiknek ez se tetszett. 1995-ben a mečiaristák kirúgatták, pár hónapig otthon ült, írt, meg várt, mi lesz, de aztán elment portásnak, mert a családnak élni kell. Portásnak! Közben persze jó tudósemberként kutatott, és főleg városkánk történetét kutatta, abból is a köztéri szobrokról bogarászott össze rengeteg dolgot. Most már lesz ideje megírni azt a tenger tudást, amit összeolvasott. Remélem. Ebben benne lesz Uljanov is – bólogatott Utas, és még mindig a komcsi vezér fejformáját próbálta meg körberajzolni saját homloka körül az ősz eleji napsütésben.

– Na, maga csak ne kerülgesse a forró kását, most már tessék elmondani a Lenin fogdai dolgát, meg énfelőlem a tanárét is, ha gondolja, hogy hozzá tartozik! Már megkérdezem, hol volt ez a maga tanárembere kapus?

– Biztosan nem a nyolcadik ligás Rinya völgye SC labdarúgó csapatánál, Lajos bácsi! Figyeljen már oda, hát mondta az Ágost, hogy a helyi fogdában vigyázott arra a Leninre, ugye?

– Jól emlékszik, Mary kedves!

– Ha Lajos bácsi nem tudná, a börtön ott volt a városházán, a bejárat mellett balra, hat lépcső lefelé, két vasajtón túl, ugye, Utaskám? Sajnos tudom, hol. Mikor tizenhat éves voltam, ott volt a városi rendőrőrs. Eleget jártam oda Rosszarcú Albert, az egykori beatzenész miatt, amikor kéthavonta lecsukták garázdaságért. Még a szociban volt ez. Hm, milyen buta és milyen fiatal voltam, hm, tizenhat éves! Ha még egyszer annyi lehetnék, a mai eszemmel! Biztos mást választanék! – biztatta egy csábos tekintettel Mary a mesélőt, és közben arra gondolt, tényleg milyen buta volt, hogy pincértanoncként mindenét, a megkeresett pénzét, a mindenkori borravalóját, sutyiban kilopott italokat, drága cigarettákat, sőt még az ártatlanságát is annak a Rosszarcú Albertnak, az egykori beatzenésznek adta oda. Ha Mary erre gondolt, mindig rossz érzés fogta el, mint aki málnaszedés közben a gyümölcs helyett kerti poloskába harap.

– Ne akarjanak engem beetetni, én ezt sose láttam. Eleget jártunk pedig oda, Begela Iván titkár elvtárs nekem jó barátom volt, igaz…

– Az igaz, sokat jártak oda maguk, Lajos bácsi, csak hogy maguk mindig a díszbejáraton mentek be. A városháza pedig, ha nem tudná, elmondom, a városházának van egy kis kapuja, amellett van a portásfülke balra, ahogy Mary mondta. Aztán a hat lépcső lefelé. A szoci alatt ott állt előtte két nagy aloé, faedényben, ezeket nyáron kicipelték a városháza elé, a két növény közt meg a legjobb dolgozók dicsőségtáblája, mögötte elmaszkírozva, deszkával, zászlóanyaggal bevont furnérlemezből plafonig felhúzva egy álfal. Most megint paravánnal takarják el azt a felületet, mert vizesedik a fal a biztosító épülete felől valami kinyomozhatatlan csőtörés vagy szivárgás miatt. Hát kérem, ott van a ma már használaton kívüli fogda, abban pedig Lenin – bizonygatta Utas is Mary leírását.

– Na, most mondta ki, hogy tisztára betege maga, Utas, ennek a Leninnek, de nem baj, megiszom a kissöröm, és megyek parlamenti közvetítést nézni, maga csak hablatyoljon addig nyugodtan, már lassan annyit hazudik, mint a kormánypárti képviselők együttvéve. Én már csak azt hiszem el, amit látok! – legyintett bosszúsan Lajos bácsi.

– Akkor ezt tessék megnézni, Lajos bácsi – mondta nyugodtan Utas, és elővette a telefonját, amellyel néhány órával ezelőtt lekapta a fogdában a proletariátus nagy vezetőjét ábrázoló, kissé pókhálós, de alapvetően jó állapotban megőrződött szobrot. Az elvtársak gonoszsága határtalan volt anno, ugyanis az államosított templomok harangjaiból olvasztott bronzból tervezték kiöntetni Uljanov elvtársat. Ezt az ocsmány tervet onnan tudta Utas, hogy nagyapja, akit a régi rendszer vakarékának minősítettek, egyszer elvitte őt a városi közterület-fenntartó vállalathoz, ahol egy kedves barátja dolgozott. Ez a kedves barát nem volt más, mint ennek a bizonyos tanárembernek, Lenin mostani őrzőjének a testvérbátyja. Ez az ember titokban egy lezárt raktárba vezette őket, ahol hagyta, hogy lefényképezzék a beszállított harangok feliratait, mielőtt elvitték volna azokat olvasztásra. Ez úgy ’89 nyarán lehetett. A zárt garázsban készült képek máig ott vannak Utas egyik kemény borítójú füzetében. Utas nagyapja arról beszélt abban a poros, félhomályos raktárban, hogy a szotúrfalvi torony harangját még az ő anyja, tehát Utas dédmamája pántlikázta fel elsőáldozóként. Azt mesélte nagyfaternak, titokban megsimogatta a harang vasnyelvét, hogy ha megkongatják és megszólal, ne fájjon annyira az a kongatás a bronznak. Hajaj! Micsoda egy lányka lehetett a dédmama! Hogy ez meg már milyen régen volt. És ebből a harangból akarták kiönteni a főelvtársat egykor. Micsoda gaz elmék találhatták ki az ilyenféle bosszút? Mindegy. Tiszta szerencse és egy nem egészen véletlen megbetegedés eredménye volt az, hogy végül mégsem vitték el a harangokat olvasztásra. A raktár őre eldugta a kulcsokat a szállítás előtti napokban, majd befeküdt a kórházba, és megműttette magát, pedig semmi baja nem volt. Kitalált neki egy vakbelet az ismerős sebésze. Feltörni nem merték a raktárt, erről különleges bizottsági ülésnek lett volna csak joga dönteni, de valahogy az Istennek se sikerült határozatképesen összerántani a bizottságot, mert azért azt már sokan tudták, valami lesz, ha Gorbacsov meg se nyikkan a magyarok német menekültpolitikájáról. Utas abban hitt, most, a telefonnal ma reggel lefényképezett Lenin teljesen elkábítja Lajos bácsit. Azt is tudta, ma kellene elszállítani a szobrot, amelyet valami magángyűjtő vásárolt meg.

– Maga, hát maga egy szélhámos! Ezt honnan szerezte? Hol fényképezte? Mi ez? Ez valami fotómontázs? Ne etessenek engem ilyenekkel! Hát ez… Ez tényleg Vlagyimir Iljics Uljanov! – suttogta remegő szájjal Lajos bácsi, és szinte akaratlanul keresztet vetett, 1990 óta ugyanis lelkes hívő lett, majd miután észbe kapott, hogy összekeverte a Lenin-portrét a szentképpel, hirtelen úgy tett, mintha legyeket akart volna elhajtani az arca elől, és nem keresztet vetni.

– Mondtam, itt van. Itt, a fogdában. Lenin, tessék, nézze meg. Jobbról, balról, közelről, távolabbról, villanóval és félhomályban. Már megbocsásson, Lajos bácsi, ha maga szerint csúnyán tettem, de én kiköptem előtte. Úgy tettem, mintha port nyeltem volna és köhögnöm kellene. A tanár úr elfordult, mikor látta, és csak mosolygott. Tudom, Mary, nem illik köpködni, de mit csináljak, mert ha ilyen vérnősző kommunistának én csak a szobrát is meglátom, rám jön az inger. Köpni kell. Emiatt a képek és szobrok iránt érzett utálatom miatt már majdnem faszoltam diákként, ha a portásnak állt tanár úr nem lett volna… Hajaj! Ez egy régi kínos történet ám.

– Már megint kezdi, mondja meg neki, Mary, hogy ne kezdje! Előbb fejezze be a Lenin fogdába zárásának meséjét, aztán majd holnap vagy bármikor máskor kezdhet újat, ha kedve lesz. Csak ne egyszerre ennyit, nem tudok már én figyelni, meg különben is, mindjárt kezdik a parlamenti közvetítést! – mondta szinte könyörögve Lajos bácsi, aki évtizedek óta, ha nem is titkolta, de azt legalábbis elhallgatta, hogy egykor elég komolyan vette a szocializmust, sőt a járási etikai bizottságig vitte, míg párttag volt. Már az is kezdett neki rémleni, hogy még valamikor 1987-ben, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulóján, mikor azon vicceltek, mehet nyugdíjba az eszme, ő is megszavazott – mint mindenki más is persze – egy határozatot, miszerint Lenin-szobrot kellene állítani a városban. A posta melletti téren, a soha be nem fejezett és használhatatlan aluljáró mellé. Aztán ezt teljesen elfelejtette, ahogy az egész múltját is próbálta és próbálja mostanság elfeledni és elhallgatni, mert ha mindent elmondana, valószínűleg társaság híján maradna, bámulhatná egyedül a plazmatévét.

– Szóval a tanár úr, igen, a portásnak állt tanár úr. Ma reggel nála jártam, érettségi találkozónk ügyében, meghívni őt, hát beszélgettünk, nosztalgiáztunk kicsit. Hogy bizony, amikor negyedikes gimnazista voltam, és május elsején, a felvonuláskor éppen a dísztribün előtt, kissé berúgva elzuhantam a jó tizenöt kilós Lenin-fej transzparenssel, ami persze kettérepedt, hát ő szaladt hozzám, foga közt azt sziszegve, fájdítsa a lábát, fiam, tettesse, hogy kificamodott, és hangosan jajgasson, a többit bízza rám! Szót fogadtam, mert tudtam, balhé lesz, így aztán osztályfőnöki megrovással megúsztam. Csakhogy más is történt még azután velem és Leninnel. Érettségikor, éppen az úgynevezett „vörös sarok" mellett mentem el, amit úgy kell elképzelni, mint valami kommunista oltárt. A sulinkban a második emeleten volt, szemközt a tanárival, az erkély felé vezető ajtó elé biggyesztve. Hármas oltár, három szárny, középen a múlt, balra a szovjet jelen, jobbra a csehszlovák jelen, a jövő meg? Az most van! De ezt hagyjuk. Szóval mentem volna éppen matekból szóbelizni, de előtte a kurázsi kedvéért lenyomtam egy feles rumot a fiúvécében, lapos üvegből. De mivel nem reggeliztem, a rum meg langyos volt, éppen a Lenin-képmás előtt szaladt ki a számon egy rövid kis barna csula. Pont a komcsi oltár elé, taccs. Na, mondom, Ágost, annyi neked, ha ezt látta valaki. Látta. Szerencsémre csak a tanár úr. Gyorsan zsebkendőt vett elő, feltörölte a rumtaccsot, betaszigált a kabinetjébe, megitatott velem fél liter ásványvizet, és személyesen kísért a matek érettségire. Mit mondjak, dicséretesre vizsgáztam.

– Lódít, lódít, lódít, mint mindig, de kedvesen teszi, és el akarom hinni! Még egy cherryt? – kérdezte Mary, és fejét csóválva indult csapolni, mert úgyis tudta, kell a szomjas szájba még egy ital.

– Persze, még egy vérvöröst, csodanő! Na hát, a tanár úr az ilyen egy ember volt. Mikor leérettségiztünk, akkor derült ki, a párhuzamos osztályba járó, teltkarcsú, csendes, visszahúzódó lánnyal kavart a tanár úr, akit aztán el is vett feleségül, máig együtt élnek, szépen, boldogan, a tizennégy év korkülönbség ellenére is. Csak akkor mennie kellett a gimiből, valami tanonciskolai tanárrá fokozták le, de ott meg a rendszerváltozáskor már felfelé avanzsált, sőt igazgató is lett, majd belefáradt a sok szélmalomharcba, és leváltották, elmarták a suliból. Hát ennyi.

– Átlagos sors, átlagos rendszerváltozás utáni sors, nem is tudom, mit akart ebből kihozni, Utaskám, ez nem egy nagy écesz eddig? Mit akar kihozni ebből? – rebegte halkan Lajos bácsi, aki egyszerre arra is emlékezni kezdett, hogy annak idején 1985-ben ő is megszavazta a tanár lefokozását és tanonciskolába való áthelyezését, mert akkoriban még minden ilyen ügyet a járási pártbizottság is megvizsgált, és ajánlást is hozott. Ahogy 1995-ben, mint az éppen uralkodó mečiarista párt tagja, ismét a kirúgatást támogatta. Egyre kényelmetlenebbül érezte magát Lajos bácsi, de nem mutatta, csak kissé ideges kezdett lenni. Úgy érezte, Utas tud valamit róla is, és jól gondolta. Tudott, nem is keveset. Azt várta, mire megy ki ez a „Lenin a fogdában" történet, s hogy Ágost igazán támadásba lendül-e.

– Elmondom, csak nyugisan tessék kivárni, Lajos bácsi! Volna egy tanácsom magának. Ha teheti, maga ne nagyon menjen napra! – mondta piros italába kortyolva Utas.

– Magas a vérnyomásom, tudom, nem is járok nagyon, de miért mondja ezt? – horkant vissza Lajos bácsi.

– Nem a magas vérnyomás itt a baj, hanem az, hogy ha véletlen napra menne, akkor tocsogna, annyi vaj van a füle mögött, elvtárs uram-bátyám Lajos bácsinak. Megmaradt a levéltár, Lajos elvtárs bácsi. Meg ám! Barna tanár úr meg is mutatott néhány dolgot. Amilyen precíz faszfejek voltak maguk, hát a járási levéltárba is átpostáztak minden jegyzőkönyvről egy másolatot, így hiába égették el a pártbizottság épületének udvarán a sok iratot, azért maradt elég bizonyíték a maguk gamatságára.

– Ez micsoda hang, kikérem…

– A kissörét kérje ki, aztán menjen, Lajos elvtárs, menjen, és nézze a parlamenti közvetítést, maga vén szarrágó. Azt hiszi, nem tudom, ki volt maga? Hogy igenis ott van a levéltárban a jegyzőkönyv, amiben az áll, maga kezdeményezte a Lenin-szobrot, ráadásul maga volt az a megátalkodott gazfickó, akinek kipattant a fejéből, hogy azt az állam által elkobzott templomok harangjaiból kéne kiöntetni! Hogy maga helyeztette át Barna tanár urat az inasiskolába, maga rúgatta ki onnan '95-ben, amikor hirtelen mečiarista lett. Hónapok óta járom a levéltárat. Most pedig átülök egy másik asztalhoz, nem piszkolom magam tovább! A soha viszont nem látásra. De még valamit mutatnék, nézze csak, ez járna magának is, csak hát, egye meg a fene! – mondta lemondóan Utas, és kifelé mutatott, a városháza felé. Ott egy teherautó állt, meg egy hat tonnás daru. Lassan csikorogva emelkedett fel a drótkötél, azon lógott a gipsz Lenin, a nagy, a halhatatlan, éppen úgy ábrázolva, mintha a szifilisztől megvastagodott koponyájához akarna hozzányúlni. Magatehetetlen, otromba figura lógott a drótkötélen. Himbálta a hirtelen betámadó északi szél. És felhangzott egy dal is. Mary, a csodálatos, addig vacakolt, míg meg nem talált valamit, a régen kikapcsolt

rozoga zenegépben, amely már vagy harminc éve állt a sarokban. Előbb ilyen szöveggel énekelt egy dalt Máté Péter: …hervadt falevél, lehull az ágról, elvitte őt az őszi szél! Aztán, mivel kicsit megrugdosta a gépet Mary, hogy hangosabban szóljon, átugrott a zene, és ezt lehetett hallani: …vezess a harcra, sok sápadt arcra, derítsd a hajnal bíborát! Ezt már olyan indulósan, pattogósan énekelte a honvédelmi minisztérium férfikórusa, a felvétel 1953-ban készült. A rugdosástól felizzottak az erősítő lámpák a rozoga zenegépben, és olyan hangerővel csapott ki a térre, a városháza elé a régi induló, hogy még a darus is meghallotta, és odafordult. Lenint is arra fordította. A böhöm nagy gipszszobor kilengett, belekapott szárnyas kabátjába a szél, majd teljes erővel nekicsapódott a kitárt kapunak, a földre zuhant, és sok száz darabra hullott. A toronyban megkondult egy harang. Délután öt óra, kismisére hívó. Barna Barnabás megcsóválta a fejét, bement a portásfülkébe, felvette barna munkaköpenyét, és egy nyírfa seprővel seperni kezdett. Mindhiába. Az apró, öklömnyi darabok, miután egy kupacba söpörte őket a nyugdíjba készülő portás, ismét szétomlottak, s már csak körömnyi darabokként, de szétgörögtek a tér minden irányába. Aki jobban szemügyre tudott venni egy-egy ilyen guruló darabot, mintha egy miniatűr, Lenin formájú droidot látott volna. Ezek a Lenin formájú apróságok a hangyabolyok felé igyekeztek. A parkban két ilyen kis kupacról is tudott Utas, emlékezete szerint mindkettőben az ártalmatlan kis fekete hangya, azaz latin nevén Lasius niger lakott. Ám pár perccel a droidok behatolása után már undorító vörösbarna színű fáraóhangyák, latin nevükön Monomorium pharaonis-hadak bújtak elő, és halkan zümmögve a zenegépből még mindig kiáramló indulót a városháza felé vették az irányt, tömött sorokban, mint valami hadsereg.

– Hm, úgy látom, megint Kecske úrra, vagy legalábbis a hatóanyagára lesz itt szükség, tanár úr! – szólt nyolcadik Utas Barna Barnabás tanár úrnak, és elindultak a portásfülke felé, felhívni a rozsnyói vegyvédelmi alakulatot.

– Az anyag nem vész el, Lenin is csak átalakul, mint látod, fiam. Elég lesz kihívni majd a helyi rovarirtócéget, a hangyákkal csak elbánnak ők is. Nyugi, csak a szemed káprázott, nem droidok azok, semmi gond. Nem néztél mostanában sok sci-fit, fiam? Nyugi, a kommunizmus szelleme se éled fel. Minden csak anyag. Elveszni soha nem fog, mert valahol felbukkan majd megint. Talán. Na, igyunk egyet a nagy ijedtségre. Vodkát, stílusosan.

– De tanár úr, hiszen a hangyák a városháza felé tartanak…

– Nem baj, fiam, legalább eltakarítják a szemetet. Időnként el szokott az szaporodni még a városházán is. Ha felzabálják ott a sok szemetet, garantáltan felfordulnak. Szóval nyugi, fiam. Igyunk egy vodkát, majd meglátod, jó lesz.

És jó lett. Nem egy, sok vodkát megivott Utas és Barna Barnabás tanár úr a Három Hegycsúcs teraszán, nem messze a városházától. Majd a tanár úr elment, és két talicska döglött vöröshangyát sepergetett össze, kissé imbolyogva beleszórta a tetemeket a nagy szeméttárolóba, amelyre vérvörösen rásütött a nap. Ez a harc volt a végső.

Janáky Marianna

KÖTÉL-TÁNC

1.

Kakastaréjos nyár. A június már bújócskázott a májussal. Egy falu iskolaudvarán pattog a pöttyös labda. A kisebb lányok labdáznak, szaladgálnak, kék köpenyük lebben mellettük vakáció-szárnyain. Az egyik felbukik, felcsavarodott a köpenye sarka az ugrókötélre. A nagyobb diákok rájuk se néznek, csoportokba verődve beszélgetnek, néhányan egyedül, tankönyvvel kezükben. Két tanárnő, az egyik huszonöt éves lehet, a másik negyven, az udvar közepén egymás mellett áll mereven, nézik a diákokat, közben beszélgetnek.

Az egyik tanárnő: Hallottam, hogy megvetted a képet, ami nekem is tetszett! Mi nem engedhetjük meg magunknak két gyerek mellett.

Anna: Hát igen, jegyzett festő, de rögtön beleszerettem a festménybe!

Az egyik tanárnő: És az utazó ügynök is jóképű volt! *Mosolyog.*

Anna: Az, tényleg! *Hirtelen Harlekin-mozdulatokkal elindul az egyik diákcsoport felé, ahol vitatkoznak.* És hasonlított egy volt csoporttársamra! *Szól vissza, száján a nevetés.* Meg nekem még belefér a kétszázhatvan havi törlesztés.

Jani: Ez a hülye szemét Bakos még megíratja a dolgozatot!

Egy diák: Az utolsó héten! Én ugyan nem írom meg!

Anna: Miről beszélgettek!? *Csend.* Halljam! Felhívjam apukádat? *Fordul Jani felé.*

Jani: Tőlem!

Anna: Add ide az ellenőrződ! *Csöngetés.*

Jani: Most rögtön? *Nevetve körbenéz.* Az osztályban van a táskám!

Anna int. Jani, mögötte pár diák és Anna bárgyú mozgással mennek be az iskola bejárati ajtaján.

Anna: Mindjárt jövök, menjetek be a terembe!

Hamarosan az osztályban a feladatlapokat osztja ki szaggatott mozdulatokkal. Jani helye üres.

Anna: Jani? *Körbenéz.*

Egy diák: Hazament az ellenőrzőjéért. Nem találta a táskájában! *A nevetés fogai közt bukdácsol.* Tudja, itt laknak nem messze! Meg hoz majd nekem egy kazettát.

A diákok a dolgozatot írják. Fejest lehetne ugrani a csendbe. Szirénahang szeli ketté. Mindenki felkapja a fejét, az ablakoknál ülők szétrántják a függönyt, kidugják a fejüket. Vakondudvarház.

Anna: Láttok valamit? *A szirénahang egyre közelebbről hallatszik.* Üljetek vissza! Az év végi jegyet nagyon befolyásolja ez a dolgozat!

Eltelik pár perc. Az egyik tanárnő az udvarról behajol az ablakon. Janika felakasztotta magát!

Fél óra se kellett, a tanár kolléga elejtett mozdulatokkal az ebédlőben járkál, egyik kezével minden asztal terítőjét felemeli lanyhán, a másikban egy kötelet ráz, majd zsebéből kiveszi és a linóleumra dobja a kék papírba csomagolt ellenőrzőt. Lábával megtapossa.

Anna a kórházban: Többre nem emlékszem, csak arra, hogy ülök a tanáriban, és nem érzem, hogy ülök, nem érzem, hogy a hátam, a combom, a lábam érintené a széket, nem érzem, hogy néznek, hogy állnak körülöttem, hogy hányok, csak kollégám ordítását hallom az utcáról, kirohanok a tanáriból, senki, átszaladok az udvaron, csapódik az ebédlőajtó, utánam senki, egy asztal alá kuporodom, várok, földig ér a fehér terítő, itt a kötél, ezzel akasztotta föl magát, itt az ellenőrzője, írj be neki, szorítottak össze szavai, és anya hirtelen bebújt az asztal alá, fonni kezdte hajamba a terítő széleit, bátyám és húgom ide-oda kígyózott felfelé rajtam, és húzták, húzták a terítő alá apa koszorúinak egyre hosszabbodó, sok-sok éve sárguló szalagjait.

A tanár kolléga, Jani apja otthon: Csak megpofoztam egyszer. Kétszer. De magyarból hármast kapott! Előző héten matekból. Akkor is kapott. Az osztályfőnökét meg lekövérezte! Jó, nem mehetett moziba, de nehogy már az én fiamba legyen szerelmes a hülye igazgató lánya!

Anna a kórházi ágyon: Kijöttem az asztal alól, miért, anya és a testvéreim eltűntek, ő jött közelebb, rázta a kötelet, ordított, nem hallottam, csak magam elé kaptam egy széket, hátrálni kezdtem az ablak felé, inkább kiugrom, gondoltam, de az igazgatóhelyettes megjelent, ő is ordított, azután mások is bejöttek. *Anna arcán egy könnycseppben, mintha kivetítőn, látjuk emlékeit, amint két férfi kolléga támogatja korcs mozdulatokkal, kíséri a buszmegállóig.* A buszon hazafelé nem emlékszem: emlékszem, nem emlékszem, csak arra, hogy ülök, és nem érzem, hogy ülök, nem érzem, hogy a hátam, a combom az ülést érintené, csak hirtelen valami sötétség, majd mintha tölcsérként táguló fényesség, és láttam magam valahonnan fentről, hogy ülök a buszon, a szemem becsukva, anya odaül mellém, átölel, mond valamit, nem emlékszem, mit, valaki segített, leszálltam a buszról, a rendőrség nincs messze, gondoltam, de nem éreztem a lábam, nem éreztem, hogy lépek, a félelem ment helyettem.

Egy rendőr: Megszúrta? Fojtogatta? Hölgyem, ezek szerint még meg se támadta! Nem folyt vér! Hát, sajnálom, semmit se tehetünk.

Egy temető ravatalozója. A koporsón ballagó tarisznya. A pap int a diákoknak, akik felemelik a koporsót, és lassú, fekete mozgással mennek a keskeny kikövezett járdán. A temetői munkások kocsira rakják szaggatott mozdulatokkal a koszorúkat, csokrokat, majd utánuk indulnak.

Anna otthon: Nem mertem elmenni a temetésre. Féltem. Két év múlva a fiam is féltettem. Nem mertem otthagyni babakocsiban a kertben, féltem, elrabolja, megmérgezi, vagy áramot vezet a kilincsbe, féltem sétálni menni, meglát minket a főtéren, odajön, kiborítja a kocsiból, itt a kötél, az ellenőrzője, írj be neki!

2.

Az ősz összehúzta kabátját a szakmunkásképző udvarán. Mint a lehullott levelek, kupacban állnak a diákok egy mobiltelefonját mutogató fiú körül. Anna elindul feléjük, de csengetnek. Lassan mindenki betalál az ajtón, pofont, seggbe rúgást mímelve. Egy lány felsikolt lökdösődés közben. Anna bágyadt mozdulatokkal, fehér arccal lépked felfelé a lépcsőn.

Anna: Az álmom, hogy jó tanár leszek, majdnem szertefoszlott megint. Földrajz órára mentem be helyettesíteni. Nem ismertem az osztályt. Szeptemberben kezdtem itt tanítani. A nap akkor még tátott szájjal sütött. Beléptem az I. G-be. Gépszerelők, lakatosok, autószerelők. Meglepődtem. Egy derékig kigombolt ingű, 16 év körüli cigány fiú tárta felém karjait. Alig tudtam a terembe bejutni. Már a tanári asztalnál álltam, amikor elkezdett táncolni. Nagyon jól mozgott. Mellkasán izzadság csorgott, mint a hátamon. A diákokon látszott, hogy várják, mit teszek. Mit tegyek? Mit tegyek? Beírjak az ellenőrzőjébe? Küldjem az igazgatóhoz? *Eszébe jutott az ötödikes kislánya. Suta mozdulatokkal utánozni kezdte a fiút.* Menj a helyedre! Készítsétek ki a felszereléseket! *Felszólítása halkra sikeredett, topogott a tanári asztal mögött.*

A fiú: Nekem maga ugyan nem parancsolgathat! Azt hiszi, mert tanár, magának mindent lehet? Bár igazán jól tolja!

Egy másik fiú: Soha nincs felszerelése!

A fiú: Neked kuss legyen!

Anna: Miért beszélsz így? Léégy szííves, ülj le és fiigyelj, ha máár nincs felszereléésed!

A fiú: Feleltessen nyugodtan! Én nem fogok dadogni!

Egy másik fiú: Harmadszorra járja az elsőt!

A fiú: Feldughatod neki a mobilom, fasz!

Anna elindul fehér arccal, ruganyos léptekkel, keskeny mozdulatokkal a szép, vigyorgó cigány fiú felé. Az osztály elhalkul. Mindenki őket nézi. Anna azt hitte, ordítani fog, amikor megragadta a fiú mellkasán az inget, de csak a szíve dobogott.

Anna: Ha férfi lennék, most megpofoználak!

A fiú lefejti a kezét: Azt próbálná meg! Jönne holnap kaszával, vasvillával egész Cigánybécs!

3.

Az álmok úgy fogynak, mint emberek az utcáról. Az iskolaudvar latyakos. Sok a diák. A legtöbben egyedül mobiloznak. Anna kótyagosan járkál ide-oda. Pár napja vált el húsz év után.

Anna: A 10. F-et nem ismerem. Majdnem kilencszáz diák jár ide.

Csengetnek. Hamarosan csendes, szürke mozdulatokkal belép a tornaterembe. Tíz-tizenkét lány ül a padokon.

Anna: A többiek még öltöznek?

Csend.

Anna: A többiek még öltöznek?

Egy diáklány: Gábor bácsival mi van?

Anna: Azt mondták, valami hivatalos ügyet kell elintéznie. A többiek még öltöznek?

Másik diáklány: Ugye nem tesizünk?

Anna, mintha elkapott volna egy labdát: Nem, persze, nem, nem akarok rendes órát tartani! Kosarazzatok, vagy kézizzetek, vagy akármit, de ne üljetek itt, mint a faszentek!

Egy diáklány: Káromkodni mi is tudunk! Különben menjen csak be a fiúöltözőbe!

Anna a kilincset melegnek érezte. Vedd le, vedd le, hallotta. A szép cigány lány átlátszó bugyiban állt egy öltözői padon. Mindkét kezében ötszázas. Hat-hét fiú nyúlkál felé. Nevetnek, kiáltoznak. Kezükben ruhadarabok: melltartó, blúz, szoknya, harisnyanadrág. Rázzák.

A fiúk: Vedd le, vedd le!

Anna: Mit csináltok?

Lány: Irigyli?

Anna: Adjátok vissza a ruháit! És öltözz fel! Kifelé mindenki! Jöttök velem az igazgatóhoz mind!

Lány: Szarom le! *A fiúk éljenzik.*

Anna: Tehetnél végre a szádra féket, te, te!

Lány: Üljön rá!

Lassan, sejtelmes mozdulatokkal letolja bugyiját, a fiúk éljenzik, de a lába belegabalyodik a tanga egyik szárába, és térdre esik a kövön. Anna felsegíti.

Lány: Nincs kivel dugnia? Hülye picsa! Mikor lesz a temetése?

Anna: Nem mindegy, te, te, te cigány!?

A lány ordítva, szaggatott mozdulatokkal verni kezdi Anna hátát két kézzel, a fiúk elhűlve hátrálnak.

Lány: Mit mondott? Nem úszhassa meg! Én nem az igazgatóhoz megyek! Az apám majd… feljelenti, hívja a médiát, a sajtót!

Kint az udvaron esni kezd a hó. Szakálla lesz a fáknak. Anna büszkén lép be az igazgató irodájába, és nem érzi rosszul magát, mint ahogy előtte elképzelte.

Igazgató: Kérlek, ne dramatizáld túl! Nem lesz semmi baj! Én még negyven évet se éltem! És megrendeltem a szolgálati érdemérmet!

ÖSSZETERELT SZOBROK

A kedves kis téren majdnem egymással szemben két szobor áll. Egyikük nyakáról keskeny sál hull alá, a másik kezében vastag könyv. A padokon idős emberek ülnek, kedélyesen sutyorognak, egyikük-másikuk félénken mutogat is. Valahonnan induló hallatszik. Hamarosan cipők süppednek a kavicsba, pár tagú fúvószenekar vonul a térre, mögöttük ünnepi ruhában szaggatott, álmos mozdulatokkal többen, majd megállnak az egyik szobortól nem messze.

Szobor1 kicsit feljebb emeli szíve felé a jobb kezét: Minden évben egyszer megkoszorúznak, az ég szürke kabátot vesz, szól a zene. *Felcsendül a c-moll csárdás dallama. Egy percig hallatszik, majd lassan elhalkul, közben fel- és beáll minden megemlékező a sorba.* Mindjárt kezdődik! Ünnepi beszéd, majd az én versem! Tudom rég a sorrendet, de azért jólesik.

Szobor2: Ó, a költő, ahogy ma hiszik, még ledől! Hogyan bírta el eddig is a talapzat? Hízékony volt mindig, pedig csak verseket írt. Pim-pam, pimpapam, pim-pam, pimpapam. Rímeit kirázzák ujjukból az alsósok még manapság is! Még ha én lettem volna olyan kövér, én, aki megírt tizenhat remek regényt!

Felerősödik a zene, a polgármester beszédéből csak foszlányok hallhatók: „legnagyobb", „múlt", „példa" és hasonló szavak. Utána a tizenkét év körüli iskolás fiú sápadt arccal, pantomim-mozgással odamegy a mikrofonhoz egy szál fehér szegfűt lóbálva kezében, és tátogni kezd. Nem hallatszik, amit mond. Dörgés, villámlás. A fiú körbenéz, tanárnője intésére gyorsan, mint egy bohóc meghajol, a talapzatra dobja a szegfűt, és elsiet. Az ünnepelők kinyitják az ernyőiket, és mindenki Harlekin-mozdulatokkal, kapkodva igyekszik elhagyni a kedves kis teret.

Szobor1: Maradjatok! Ne, ne, ne menjetek el, kérlek! Mindjárt eláll!

Szobor2: Dehogy áll el mindjárt, te természetversek pusztába kiáltott szósz-szólója!

Szobor1: Irigykedsz? A környéken lakókat annyira se érdeklem, mint táskájukban a tankönyvek vagy az elmúlt éjszaka gyönyöre. Engem pedig a velem szemben álló firkonc nem érdekel! Sugárban hánytad a romantikát!

Szobor2: Barbár senki, kávéházakban vakargattad a tökeid! *Elmutogatja.*

A térre befut egy macska, utána rohan egy kutya. A macska felugrik Sz1 talapzatának első lépcsőfokára, a kutya nyugodtan Sz2 talapzata elé ül. Hallgatnak. Már csak csepeg az eső.

Szobor1: Himlőhelyeid a tankönyvekben nem látszanak, de én azt is látom, ahogy a kutya levizel. Pfuj, és hozzád lépcső se vezet! Önbüntető regényeidet ki ismeri? Senki!

Szobor2: Te, te is ismered, te hólyag, macskakaparásos galacsin-lélek!

Szobor1: Magánykupac vagy és voltál, csak úgy szikkadt a bánat az arcodon! Szavaid szaporodtak, mint a gombák a sárga, vastag lábkörmödön. De a magába roskadó fémlelkedet az sem érinti meg, hogy az egyik dédunokámhoz hasonló kisfiú idén másodszorra olvasta fel lábaimnál költeményemet!

Szobor2 megmozdul, buta mozdulatokkal vezényel: Tam-tam, tam-tatam, hopp-hopphopp, dédpapa, dédpapa kopp-koppkopp. Bevizeltél? Folyik a sárga lé nadrágod száráról! Fingani is fogsz?

Szobor1 toporog a talapzaton: Zabigyerek! Mesélték, hogy megetted saját könyved, hogy jobban fogyjon, és hogy az anyád poharakba gyűjtötte a könnyeid, azzal koccintott gróf szeretőjével, amikor egy új regényed megjelent.

Szobor2: Öt liter bor mellé naponta tátott szádba csorgó könnyeid ittad te is, babérkoszorús alkoholista!

Szobor1 pantomim-mozgással próbál lelépni a talapzatról: Kis tetű! Fémagy fejedre galambok szállnak, és nap mint nap potty-potty nyomot hagynak. Eső után pedig az én tenyeremből isznak, lefényképezi a nap.

Szobor2 pantomim-mozgással próbál lelépni a talapzatról: Idén is költöznek verebek a tököd alá, te, te, te, te guanóhalom?

Az éjszaka fekete rongyai alatt pislognak a csillagok. Egy fiatal nő, mintha be lenne lőve, támolyog a kedves kis téren, majd lekuporodik Sz1 talapzatára.

Nő: A szerelmet ki tudja megtanulni? A szerelmet ki tudja megtanulni?

Szobor1 lelép dülöngélve a talapzatról: Drága nőm, íme, itt vagy megint! Ma is tíz felé jöttél. Barna szemedben az éjszaka, mit én, csillagokat keresett mindig, de benned megtalálom a tejutam is!

Szobor2 toporog: Vámpír! Piros szemed beszívja a tér fényeit!

Szobor1 szelleme fehér ruhában kilép a szoborból, a macska rémülten felugrik. Sz1 megérinti a lányt, majd odamegy lebegve Sz2-höz: Akkor láss! *A kutya elrohan a macska után. Sz1 visszamegy pantomim-mozgásokkal a talapzatához, és megfogja a nő kezét, toporog, körötte topog:* Félrebeszélnek már a fák levelei, szavaid szívemre gyöngysort kötnek. Állj fel! Gyere velem! Cipőid trottőr sarkai a macskaköveken tam-tam, ta-tam, ta-tam ritmust írnak szívembe, akár tenger hajad, derekad énekel, szoknyád telt combodon rímeket leng, táncoljunk az égen, lépteink csillagok, tejútrendszer.

Szobor2 eljátssza, hogy majdnem ledől: Hogy vagy? *Nevet.* Megőrültél? Még megsajnállak, poétabohóc. Meglásd, reggel szemeteskocsi ébreszt. A muslincák majd tetőtől-talpig belepnek. Mindig közelebb voltál nálam az ismertséghez. *Nevet.* Írjak végre én is egy költeményt? Muslincaverset neked.

Teherautóhang. A kedves kis téren gyerekek futkároznak. A teherautó hangja felerősödik.

Szobor1 megmozdul, utánozza a mozdulatot a talapzaton: A kisfiú labdáját visszarúgtam, észre se vette, de a kislány szemembe nézett, amikor épp egy tulipánt tépett le.

Szobor2 halkan, fejét billegtetve: Szegény, egyik lába hosszabb, mint a másik. A sánta költőt ismerte még a névtelen szobrász is.

Szobor1 a talapzatán álmélkodva lépked egy helyben: Munkások ugranak le, egyikük a kavicsok közé sercint. Kezükben kalapács, mit akarnak?

Szobor2: Bam-bam, bamm, ba-bamm. Néhány perc telt el, megerősítették rajta a kötelet, vállukra vették, hórukkozva a platóra emelték. Az egyik lábfeje elcsúszott a sarokba, utána egy kézfej. Egy munkás a fejére ült.

Munkás1: Ó, te, halhatatlan! Végül csak bemagoltam nyolcadikban egy versed a kettesért!

Munkás2: Faszomba is, maradj már nyugton! Megrúgtál! És megint berúgtál? Nem is volt olyan rossz költő ez! Én négyest kaptam, amikor felmondtam!

Szobor1 törött hangja a teherautóról: Csak res-ta-urálni fog-nak az idő-járás okoz-ta eró-zió mi-att.

A gondozatlan múzeumudvarba besüt a nap. A munkások lassan, fáradt, suta mozdulatokkal hozzák Sz1 darabjait is, és leteszik.

Szobor1: Salétromos falhoz a sarokba hurcoltak! Méltatlanság!

Hamarosan ismét megjelennek pantomim mozdulatokkal, Sz2-őt odateszik Sz1 mellé.

Szobor1 meglöki vállával Sz2-t: Te is itt vagy? Mi történt?

Sz2: Hol vagyunk? Pfuj, menj már arrébb! Ne mássz már rám, mint egy meztelen csiga!

Szobor1: Itt a múzeumudvarban makkjaid talán még kikelnek.

A toronyóra éjfélt ütő hangja. Sz1 és a Nő szelleme együtt „balettezik" a gondozatlan múzeumudvar fái alatt.

Nő szelleme: A szerelem mindig talál társat, vágyat a vajúdáshoz.

Szobor1 szelleme: Élni akar a fájdalom.

Szobor2 szelleme hozzájuk lebeg, és Sz1 fülébe súgja: Kis poéta-lelkem, ugye várod már nagyon a szobor-feltámadást!

Czapáry Veronika

VALAHONNAN MINDIG FÚJ A SZÉL

Mintha magamba szívnám a nyár szagát, sosem múlna el, a tengert látom, milyen jó. A sós víz kimarja bőrünk, szétéget a nap, a nyár belénkragad, minden szín csak kék, csak kék, csak kék, és visszaverődik. Egyszer csak szórtad. A gyöngyöket, és akkoriban kaptam kedvet hozzá, mintha ennek lenne értelme, keresni bármelyik hotelben az orchideát, akármelyik boltban meg lehetne keresni az almát, mert Isten kegyes volt, azt sem tudom, mikor reagált arra, hogy a messzi tájakon való utazásunk során a chili csípi-e a száját, vagy távol maradt, nem tudom, hogyan kerestem meg őket, de végül hosszas keresés után megtaláltam, el sem hittem, az elhagyottakat is, közhelyes, de ősz lett, annyira finom a szaga, a chili csípi a száját, nyáron élénkpiros, télen fagyotthalott, és valahonnan mindig fúj a szél.

ÁTTETSZŐ POR

Te meghallottad, halk hangon szólt, selymesen suttogó, nem mondott semmit, csakhogy ez a rózsaszín furcsa, minden más helyett életlen, érthetetlen, eleven és elérhetetlen, éjjelente aludni szabad csak, de valójában értelmezhetetlen. Elkezd nyújtózni, és arra ébredek, hogy fogom a kezed, izzadt a tenyered, szeretlek, újraépül, hullámzik, ez a rózsaszín hús az üveg alatt, szeretlek, szeretlek. Csak üveglap alatt érdemes olvasni, mondta Derrida, jaj, ne legyünk már intellektuálisak, nincsenek nem létező lényeges épületek, rajzok és grafikák, melyek újraépítik a világot, hiába hittem benne éjjelente, reggelre fuck, minden eltűnt, hogy felépítik a színes világot színes világos kertek alatt. A labirintus kiegyensúlyozott, lerajzolom, jegyzetelek, én nem tudtam, hogy csak papírra szabad írni, vagy hogy Isten mindent tud, amikor jegyzetelek, lerajzolom az órát, aztán rájövök, háromdimenziós, bármilyen a sugárzása, árad, csak te tudsz így nézni, az utolsó szerelem jogán szeretlek, fogom éjjelente a kezed, izzadt a tenyered, lerajzolom a tájat, sétálgatok rajta, csak üveglap alatt érdemes olvasni, megtanultam, nem értem, miért követnek, nem értem, azokat a muránóiakat sem, akik követnek, az üveg miatt van, az üveg folyik, eleven, ezer folyóra folyik szét az áttetsző por, amely az üveg alatt van.

KIPÖRÖG

Amikor színekből áll a világ, olyan, mintha kiröpülne, vagy egyszerűen csak elvesztené az eszét, és bepörög. Szeretlek ilyenkor hajnalban, mint mikor kipörög, egyre szebb lesz, a szoknyája, a narancssárga, a feketés és sárga, mintha kipörögne az örökkévalóságig, úgy pörög.

NÁLUNK EGÉSZ ÉVBEN KARÁCSONY VAN

Nálunk egész évben karácsony van, áll a nappaliban a karácsonyfa, mint EfZámbónál egész évben, biztos, ami biztos, sose kelljen újra feldíszíteni. Ez az öröm és ragyogás velünk marad, nálunk karácsony van mindig, nincs mit előkészíteni. Szép vagy, amikor kibontod a hajad, egy percre eláll a lélegzetem, egy percre, jó lenne, ha sok ilyen perc lenne. Óra és év. Anyu előkészíti az ételeket, megterít, folytatom, mint Alice, mi minden nap kapunk születéstelennapi ajándékot. Futok a mezőn, világos, itt nyílik a pitypang és a pipacs egyszerre, aranyeső is van, egyszerre minden, az ezüstfenyő, az örök ezüstös zöld, a remény, mely emlékeztet arra, hogy nálunk egész évben karácsony van.

MOSOLYGÁS ÉS ASZTMAÁLLAPOT

Sok volt télen a ház körüli teendő, ez a mélységes szomorúság belém költözött, aztán már csak nézem a képeket, aztán már csak az ágakat, meg a mosogatást, minden megváltozott, most rózsaszín táj lóg a falon, az asztmaállapot csöndje, megöltem az összes bogarat, nézzük a tájat, de aztán jobb lett, meg lehet javulni mostanság, mosogatok, mosolygás és asztmaállapot, mint a bűnösök, szebb kép lóg a falon, azt nézem napestig, amíg el nem fogy a levegőm, mert idebent és idekint egyszer csak elfogy.

DUNYHA ALÓL

Álmomban beteg apámba
kapaszkodom,
fel s alá sétálunk
az ismeretlen temetőben,

minden rokon sírjánál
meg-megállunk,
elmormolva az imát,
üdvözölve az élőket,

arrébb egy frissen
kiásott
sírgödörhöz érünk,
anyám két lánytestvérével,

nem értem, mit
keresnek ott,
azon veszem észre
magamat,

az apám eltűnt,
az apám sehol,
hiába is keresném,
meg sose találnám,

hát felébredek,
kinn hullani kezd a hó,
január van,
pálforduló,

unokám
azt mondja,
egész biztos
jön a karácsony.

MANIPULÁCIÓ

Apám a kebelbarát
szomszédainak
panaszolja,
hogy fogalma sincs,

merre induljon el,
jobbra-e vagy balra,
hiszen ő nem is ebben
a házban lakik.

Ilyenkor megáll
fölötte az idő,
biztonságban
érzi magát,

elmúlása
mögött kuksol,
ami nem rajta
múlik,

mint egykor
az édesanyja
szoknyája
mögött,

arra várva,
hogy felfedezzék,
hogy tudomást
szerezzenek róla,

hogy a
titkait
kitárt ablakok
védjék,

hogy
meg
ne találják
soha.

ÖNARCKÉP

Faablakainkat
műanyagra cseréltük,
aztán begyújtottunk velük
a pokolban,

a hamut
a tyúkházban szórtuk szét,
a jeges járdára,
a saját fejünkre,

mialatt beteg apám
a székletét kente
a fürdőszoba
csempéire.

Micsoda műalkotás
született,
jól kivehető belőle
a fizimiskám.

Bármilyen is,
rám hasonlít,
kerüli
a megbízható látszatot,

mint a föld
a napot.

Hárman vagyunk testvérek,
én, az öcsém és a kishúgom.
1963-ban, 1966-ban
és 1969-ben születtünk.

Diadalmasan újságolom apámnak:
az öcsém kerek egy hónap múlva
betölti
az ötvenet.

Apám nevet,
tőlem kérdi, hogy a legidősebb fia,
aki az ő nevét viseli,
vajon elmúlt-e már ötven.

Nem tudom
eldönteni,
nekem szólt-e
a kérdés.

Molnár Eszter

PRÓFÉTA A SAJÁT HAZÁJÁBAN

EGY CSONTVÁRY-KIÁLLÍTÁS ÉS KÖRNYÉKE

A magányos cédrus – Csontváry géniusza című kiállítás 2015. július 5-én nyílt meg a budai Várban, a Honvéd Főparancsnokság épületében. A Gulyás Gábor kurátorságával megrendezett, nagyszabású, az életmű szinte teljes egészét felölelő kiállítás tizenhét teremben és két szinten volt megtekinthető fél éven keresztül. A budapesti, vidéki, illetve a külföldi érdeklődők számára egyaránt jól megközelíthető helyszín végre méltó volt ahhoz a jelentékeny Csontváry-kultuszhoz, mely tagadhatatlanul máig virágzik Magyarországon, sőt a tárlattal újabb lendületet kapott.

A CSONTVÁRY-KULTUSZ

A magyarországi Csontváry-kultusznak gazdag a múltja, a jelene és bizonyára a jövője is. A jelenben elsősorban a lappangó művek felbukkanásaival kapcsolatos események segítik elő,[1] hogy Csontváry Vincent van Goghgal összevethető művészi karizmája, művészetének lebilincselő, mágikus aurája ne felejtődjön el. A jelenhez tartozik például az újabban megtalált festményeinek rekordára az aukciós piacon;[2] vagy a Csontváryról szóló, a diskurzust életben tartó és minduntalan gyarapodó szakmai[3] és ismeretterjesztő irodalom. A jövő pedig talán – a nem is elérhetetlen – nemzetközi hírnév dimenziója lehetne. Erről a kérdésről Kieselbach Tamás úgy vélekedik, hogy Csontváry „az egyetlen festőnk, akiből világsiker lehet”[4] – annak ellenére is, hogy – szintén Kieselbach szerint – szinte képtelenség fiókokba, izmusokba erőltetni Csontváry művészetét,

[1] A kiállítás egy külön termet szentelt a lappangó Csontváry-műveknek.

[2] 2012 végén 240 millió forintért kelt el a *Traui tájkép naplemente idején* című Csontváry-mű a Virág Judit Galéria árverésén.

[3] Molnos Péter jegyzi a legfrissebb Csontváry-monográfiát, amely rengeteg dokumentum elemzésével arra vállalkozik, hogy Csontváryt végre kiszabadítsa saját legendáinak fogságából.

[4] Kieselbach Tamás előszava In Molnos Péter: *Csontváry. Legendák nyomában*. Népszabadság, 2009/6.

hiszen nem illeszkedik a nyugati festészeti tradíciókba. Csontváry képei elementárisak, közvetlenül, „archetipikusan" hatnak a szemlélőre, aki segítségükkel egy „másik dimenzióba léphet át". Nem vitatkozhatok azzal az állítással sem, hogy nem „lehet túl lenni rajtuk: örökké izgatják az embert".[5] Az említett beilleszthetetlenség azonban Csontváry eredeti szándékával voltaképp egybevág, hiszen ő „nem kívánt az európai festészet fejlődéséhez kapcsolódni", és „megtagadta azt az önmagát folyton következetesen meghaladó kérdés-felelet játékot", azaz „nem folytatni akarta a harcot, hanem a harcmezőn kívül állva akkorát kurjantani, hogy túlharsogja mind a kürtök döngését".[6]

A festő szándéka azonban a műalkotásoknak csak egy jelentéssíkját képviselheti. Feltehetjük azt a kérdést is, hogy számunkra miért olyan fontos Csontváry, mi volt az ő küldetése a mi szemünkben, s vajon e küldetést és üzenetet sikerült-e megérteni az utókornak? Németh Lajos művészettörténész szavai szerint Csontváry célja volt „hódolni a mindenek fölött levő Természet fenségének, ítéletet mondani elkorcsosult koráról, és a történelem ítélőszéke előtt nagyszerű tanúságtétellel felmenteni szeretett népét és nemzetét, és újabb évezredekre méltó helyet biztosítani számára".[7] Ezzel egybehangzóan a Csontváry-szakirodalom a festő írásai, élete és alkotásainak tükrében mindig kitér rá, hogy Csontváry többet akart képviselni egy művészi szerepkörnél. Emberfeletti, prófétai, sőt már-már mágikus feladatot vállalt magára. Ugyanakkor bizonyos tekintetben Csontváry ebben nem is volt magányos, hiszen messiási küldetéstudattal mások is alkottak a korszakban. Elég a hat ujjal született Ady Endrére, *A magyar Messiások* írójára gondolni.

A kultusz fontos, de véleményem szerint mára nem csak a Csontváry személyével kapcsolatos mítoszok érdekesek (hallott-e isteni szózatot, netalántán őrült volt-e), fontosabbak a művek, művészetének közönsége és azok, akiket Csontváry művészete képvisel. Mindez Csontváry festészetének „mágikusságával" teljesen összhangba hozható, ugyanis egy Csontváry-kiállítás mindig túlmutat önmagán. Karátson Gábor írta le, hogy amikor például 1963-ban Székesfehérváron rendeztek nagyszabású

[5] Uo.

[6] Karátson Gábor: *Peniél – egy szimbolikus élet értelmezésének megkísértése (Csontváry Kosztka Tivadar)*. 2000, 1989/10. 51.

[7] Németh Lajos: *Csontváry. Magyar mesterek.* (Németh Lajos Csontváry-albumának átdolgozott kiadása). 2008, Corvina Kiadó. 3.

Csontváry-kiállítást „30–40 000 látogatóval", annak híre „az egész országra kiterjedt; olyasféle diadal" és „Gigantomakhia volt […]", „mint 1456-ban Hunyadi Jánosé Nándorfehérvárott". Egy Csontváry-tárlat „nemcsak képzőművészeti esemény tehát, hanem epifánia".[8]

Nem csoda, hiszen Csontváry a magyarság festője akart lenni, a nemzeti sorskérdések kutatója is. „Panteisztikus nacionalizmusában egy minden addiginál dicsőbb magyarság képviselőjének tartotta magát, új, spirituális Attilának",[9] aki „festészetével nemzeti létünket igazoló" harcot próbált vívni, s „ő volt a legnagyobb hongyarapító, hiszen Libanont még egy keresztes háborúval se lehetett volna Magyarországhoz csatolni".[10]

A festő a XX. századi magyar irodalomban is gyakran felbukkan látnokként, váteszként. „Törvény, hogy cédrussá váljon milliógyökű magány" – írja Nagy László *Csontváry* című versében, Weöres Sándor pedig egy egész versciklust szentelt a festőnek *Csontváry-vásznak* címmel. E ciklusban a *Le journal* című vers köthető legkonkrétabban a festő képeihez és személyéhez. Rögtön a kezdősorokban látjuk Csontváry kedves motívumait: „kanca futott az udvaron / egy cédrus ötlött szemébe".[11] A hosszúversben Weöres folyamatosan váltogatja a nézőpontokat, hol a festő szemén keresztül látott képek, hol pedig maguk a konkrét festői motívumok, olykor pedig a festő lehetséges szavai bukkannak fel. Csontváry művészete Weöres megközelítésében túl van „értelmünk kaptafáin", mert „szférikus breviárium"; ezért honorárium nem kellene érte, „csak mennysugár".[12]

A *Csontváry-vásznak* közé tartozik a *Hetedik szimfónia (Mária mennybemenetele)* című vers is, mely adja magát, hogy összevessük a *Mária kútja* című festménnyel. A Szűz Máriának felajánlott országot képviselve nem meglepő, hogy a kiállításon és az életműben is kiemelt helyet kap a Máriát központi szerepbe állító festmény, hiszen Csontváry egész művészi pályája alatt a magyarság sorsszimbólumait, illetve a mindezt összefoglaló „Motívumot" kutatta. Weöres *Hetedik szimfónia* című versének kórusa így mutatja be az Istenanyát és népét: „Láttuk őt gyermekével csillag fényén; / kövér juhokat

[8] Karátson Gábor: i. m. 51.
[9] Uo. 50.
[10] Uo. 57.
[11] Weöres Sándor: *Egybegyűjtött költemények II.* Budapest, 2013, Helikon. 102.
[12] Uo. 103.

legeltettünk, / ha kikelet eljött, gyapjat nyírtunk, / tél közeledtén irhát nyúztunk, / kék víztükrön gyapjuhegyekkel / mint a felhők, lassan úsztunk, / partot ért / csónakunk, / látta ő, / kik vagyunk, / tüske tépte / bocskorunk, / föld festette / homlokunk. / Pásztorok vagyunk, juhok is vagyunk, / nosza gyapjunkat lenyírjuk, / nosza bőrünket lenyúzzuk, / ösvényére ráborítjuk. / Övéit a homály szélén / híjja, híjja, híjja".[13]

A KIÁLLÍTÁS

A kiállítás termei többnyire kronologikusan vagy tematikus blokkokban mutatták be az életművet. Az első teremben a főleg nagyméretű tanulmányrajzokat (mint például részletesen kidolgozott hátakt), illetve karakteres szénportrékat láthattunk, melyek Csontváry tanulóéveire emlékeztettek. Látható volt továbbá *Az ablaknál ülő nő* című középkoriasan puritán, de bensőséges hangulatú festmény, illetve az 1893 körüli, kevésbé ismert, de fontos Csontváry-önarckép is, melynek hasonlóságát van Gogh önarcképeivel már többen hangsúlyozták.

A következő teremben archetipikus jellegű, (vad) állatokat ábrázoló képeket tekinthettünk meg. Talán az egyik legérdekesebb és kevésbé gyakran reprodukált mű a furcsa, színpompás lélekkatalógust bemutató *Pillangók, 1893* című festmény volt. E szimbolikus állatportrék (*Őz, Tövisszúró gébicsek, Süvöltőt leterítő karvaly*) nagyon erős hatást válthatnak ki a szemlélődőből, mert Csontváry teljes mértékben csak a lényegre szorítkozva, egyszerű eszközökkel, szinte háttér nélkül festi meg őket.

A harmadik nagyobb teremből az 1890 körülre datált *Vihar a pusztán* című festményt emelném ki. (Bellák Gábor mutatott rá, hogy a kép egy azonos című Munkácsy-festmény másolata, illetve újraértelmezése). A Munkácsyhoz képest sokkal expresszívebb hangulatú, rossz előjeleket bemutató festményen mintha a felhőknek madárszerű szárnya volna. Személyes kedvencem az 1898-as *Festőlegény (Madonna-festő)* című kép, melyről a Szűz Máriának ajánlott Magyarország ideája és Platón barlanghasonlata egyszerre jut eszembe. A kép mellett kapott

[13] Weöres Sándor: *Hetedik szimfónia, Mária mennybemenetele*. Uo. 83.

helyet az izgalmas színvilágú, dalmát vidéket ábrázoló, kissé Márffy Dezső stílusát idéző festmény is. A *Mandulavirágzás* (1901) című képpel ismét hazájának irodalmi múltjával lép párbeszédbe a festő, amikor mintha képben fogalmazná újra a mindenkori magyar művészsorsot panaszló, Janus Pannonius *Egy dunántúli mandulafáról* című költeményét is. Az 1902-es *Selmecbánya látképe*, illetve az 1903-as *Tavasz Mosztárban* című tájképek már méretükből adódóan is sejtetnek valamit a Csontváryra jellemző robbanásszerű, szinte sokkoló befogadói élményből.

A negyedik teremben a majd csak az utolsó teremben ténylegesen sorra kerülő, *Marokkói tanító* című képpel párhuzamba állítható *Öreg halász* című képet láthattuk, illetve az 1902-es, Castelmare-t ábrázoló festményt. A tenger háborgó hullámai, melyek nyilvánvalóan ismét szimbolikus töltetűek, erős kontrasztban állnak az egyébként egy könnyed impresszionista képbe illő tájjal. A *Hajótörés* című képről eszünkbe juthat Théodore Géricault *A Medúza tutaja* című képe is. Mintha Csontváry itt ismét egy másik ismert művet próbálna új kontextusba helyezni, illetve túlszárnyalni.

Az ötödik teremben minden élet szubsztanciája, a víz kerül főszerepbe, mely élet-, termékenység-, és szerelemjelkép egyaránt. (A víz romboló erejét, negatív vetületét, a halálvíz képzetet képviseli az 1879-es tiszai árvíz alapján festett kép). A termet a *Nagy Tarpatak völgye a Tátrában* című lenyűgöző alkotás uralja. A kép stílushatása mintha olyan dichotómiákra támaszkodna, mint az örök és a pillanatnyi, a kicsi és a nagy. Miután a látogató áthaladt Mátrai Erik vakító, neonos fényfolyosóján, a hetedik téregységben már a leghíresebb képek közé tartozó *Siratófal* című festményt csodálhatta meg. Ezek után a tér szerkezete is változatossá vált, csigavonalú átjárón, lépcsősoron kellett lemennünk ahhoz, hogy megnézhessük a *Mária kútja Názáretben* (1908), illetve a *Baalbek* (1906) című óriásvásznakat. A rendezésnek köszönhetően itt valóban olyan érzése lehetett a látogatóknak, hogy belépett Csontváry képeinek terébe, és ott a keleti tájakat idéző színek lélekmelengető ölelését érezheti. A következő téregységben egy érdekes válogatást lehetett látni Csontváry apró benyomásait rögzítő egyszerű ceruzarajzairól, kro-

kijairól. Az utolsó két teremben, mintegy az egész kiállítás és életmű betetőzését képviselendő kaptak helyet többek között az úgynevezett főművek, az 1907-es *Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban*, illetve búcsúzásképpen még a retinába mélyen beégő világoslila horizontú *Magányos cédrus*.

A több mint száztízezer ember elzarándokolása a mágikus faóriásokhoz a Várba azt bizonyítja, hogy a festő mintha már valóban kezdene megszabadulni szélsőséges előjelű jelzőitől,[14] saját legendáitól, és „prófétává", de legalábbis beérkezett, kanonizált festővé kezdene válni hazájában. Ahogyan Weöres Sándor írta, talán Csontváry végre elmondhatná: „édes gyümölccsel tele / csontvázam hieroglifája."[15] Reménykedjünk és tegyünk azért, hogy egyszer a kieselbachi álom is megvalósuljon, s a napútfestő a külföldi hírnevet is magáénak tudja majd. Kieselbach szerint „ha ezt eddig nem tudtuk elérni, csak azt bizonyítja, hogy nem állt az ügy mögött megfelelő erő, elhivatottság és tudás. Nem Csontváry művészete találtatott könnyűnek, hanem az ország, amelynek tennie kellene érte".[16]

A nemrég megrendezett kiállítás így is óriási esemény a Csontváry-recepcióban, arra ellenben még várnunk kell, hogy „Csontváry képeire hangolt, világszínvonalú múzeumban" láthassuk végre alkotásait. A vásznak egyelőre, 30 millió forint kíséretében, visszautaztak Pécsre, de előbb-utóbb valóban az lenne az üdvös, ha Csontvárynak, ahogyan azt maga a festő is kívánta, önálló múzeumot nyitnának a fővárosban, talán éppen a mostani helyszínen.

[14] A „hóbortos patikáriustól" a dilettánson és a zsenin át az őrültig.
[15] Weöres: i. m. 103.
[16] Kieselbach Tamás előszava. In i. m.

Csuka Botond

A SZÍNPADRÓL LELÉPVE

LABODA RÓBERT *TÚLZÁSOK* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

A kritikusnak is megvan a maga boldogsága: olyan, újabb és újabb problémákkal kénytelen számot vetni, melyek máskülönben – érdeklődésének vagy idejének szűkössége folytán – feltehetően nem követelték volna meg elemző figyelmét, és mely problémák ráadásul gyakran sokkal izgalmasabbak, mint a kritika szigorú értelemben vett tárgya, a boldog kritikus kezében forgatott kötet. Ez a helyzet a slammerként is ismert Laboda Róbert első kötetével is, a *Túlzások*kal.

Laboda első könyvéről írva – minthogy a *Túlzások*ba bekerültek a szerző slamjei, és mert szövegeinek többsége a slam-poétikák mentén íródik – talán nem árt, ha a kritikus kiteríti kártyáit: mit ért ő slamen, milyen értelemben használja ezt a Magyarországon is igen szép karriert befutott terminust? Nem a definiálás a cél, nem szövegek bizonyos csoportjának a becsomagolása vagy elhatárolása (lásd a szokásos kérdést: „irodalom-e a slam?"), sokkal inkább egy olyan definíció vagy javaslat tűnik hasznosíthatónak és felettébb szükségesnek, mely képes orientálni a slamről folyó diszkussziót, képes fogódzókat adni a slam értékeléséhez és élvezetéhez, kritikájához és élvező megtapasztalásához – hiszen az mára világos lett, hogy a slam-költészet kritikai értelmezéséhez elégtelen a papír-alapú, hagyományos líra interpretációs arzenálja.

A slam ugyanis, amint azt sokan hangsúlyozták, köztük a slam atyamestere, Marc Smith is, elsősorban előadói műfaj: a költészet akusztikai, térbeli, szomatikus és nem utolsósorban közösségi dimenziói kerülnek előtérbe, vagy szereztetnek vissza a papír-alapú lírával ellentétben, melynek a néma, magányos olvasáson edződött kritikai elemzői sokszor valóban elfeledik az említett aspektusokat. A költészetet persze nem a slam vezette vissza az akusztikai térbe, megtették azt előtte a hangköltészet olyan úttörői, mint Magyarországon Szilágyi Ákos vagy Szkárosi Endre experimentális hang- és térköltészetével – akik nem mellesleg újabban szintén kokettálnak a slammel, minden bizonnyal abban látva – jobb híján? – egy lehetséges folytatását az általuk elkezdett útnak. Ennek megfelelően a performatív művészetek, a rap vagy akár a stand-up performanszok értékelésének szempontjai, a felfokozott színpadi jelenlét, az azonnali hatásra való kiélezettség, az elhangzó szövegek médiumával, a hanggal és a testtel való játék mind-mind alapvetőek kell, hogy legyenek a slam-költészet értékelésében – vállalva az olyan konstellációk előállását, hogy ami utóbbiak alapján pozitívnak bizonyul, az a líraértelmezés hagyományos formái előtt sekélyesnek, hatásvadásznak, közhelyesnek, dilettánsnak stb. fog tűnni.

A kérdés persze az, hogy a *Túlzások* című kötetről íródó kritika miképpen mozgósíthatja ezen belátásokat, lévén mégiscsak egy vékony könyvecske e kritika szigorú értelemben vett tárgya, és

nem Laboda slam-előadásai. Elüthetném azzal, hogy a fentiekkel védeni próbálom a kritika állításait, mondván, tudom, hogy van olyan tér, olyan befogadó közeg és kritikai szempont, ahol a kötetben található slamek és slam-poétikák meghatározta versek jól működnek. Ott van az a lehetőség is, hogy a versek jelentős része inkább előadások partitúráiként olvasandó, vagy már elhangzott előadások dokumentumaiként, ám a kötet struktúrája – a színpadra szánt és papírra írt szövegek közötti distinkció hiánya – arra utal, hogy Laboda 1) valamennyi szövegét életképesnek tartja színpadon, vagy hogy 2) valamennyi szövegét életképesnek tartja ebben a formában, papíron, szép piros borításban. Azaz hogy így vagy úgy, de a szövegek képesek túlélni a médiumok közötti lépegetést.

Azonban Laboda szövegei – legalábbis azok, melyek magukon viselik a slam-poétika nyomait – a szerző előadói, markáns és szórakoztató színpadi jelenlététől megfosztva, a slam-show-k atmoszférájából kiszakítva (hasonlóan az esetek többségéhez, amikor a slammerek egyszerűen végrehajtják ezt a transzmediális *salto mortalé*t) elveszítik motorjukat és éltető közegüket. A versek többsége kínosan szorong a kötet lapjain – még a színpadon jól működő, politikai-szociális töltetű szövegek is: „de ha istenként mellet döngetsz, / az nekem egy új törvény, / erősebb büntetés, egy induló szerelvény! / hidd el, ha nálunk menetelsz, / forog bennem a kés, torzul a táj, / s ha szavaidért engem ütnek, / akkor, nagymagyar, mondd, / neked hol fáj? / mi fáj? / az állkapcsom, vagy az eggyel kevesebb szavazat / a galambszaros urnádon?" (*Üzenet*, 42.)

A színpadi erények, a hatásra-fókuszáltság, a csattanókra kihegyezettség és a szójátékokban rejlő humor itt a versek nehezékeivé válnak. Ezzel nem azt mondom, hogy papíron Laboda szövegei ne tudnának néhol ötletesek, humorosak vagy eredetiek lenni, hanem hogy a slam-poétikában inherens *túlzások* között, a nagyotmondások, odavágások, provokációk, zabolázatlan képhalmozások és poénok között minden elvész. Ez a slam-örökség pedig különböző módokon telepszik rá a kötet legtöbb versére.

Laboda szövegeiben vitathatatlanul van valami megkapó lendület, bátor és lelkes nekirugaszkodás: „fogatot hajtok a tejúton, / kuruzsló gyomrom golyhói pillangóznak" (*Egy felkelő a nap házában,* 18.). Ez a nagyravágyó és nagyotmondó lendület azonban sokszor közhelyes szentenciákat, máskor szentimentális szövegrészeket eredményez: „szeretnék beleégni a szeretnékbe, // vitorlázni egy maréknyi esőcseppen, / mint tavaszi szél a madárválasztó vízesésen" (*Madárválasztó*, 13.); „szépek a novemberi rügyek, / szépek, hisz azért halnak majd, / mert igazán éltek" (*Gondoltam, jelentem*, 35.); még akkor is, ha világosan személyes, húsbavágó tapasztalatok szolgálnak a szöveg forrásául: „ahol én lakom, ott egy határvonallal eltakart lábnyom lett / az otthonom" (*Lábnyom*, 9.; de jó példa még a testvér elvesztéséről szóló *Nem súgta* című vers). A szövegek vállalt, bevallott személyessége megint olyan elem, mely a slam-poétikákban sokszor elismert, legitim, míg a művészetelméleti kánon többnyire a dilettantizmus árulkodó szimptómájaként ismeri föl. A kötet szövegeiben e dinamikus, személyes és érzelmileg felfokozott megszólalások eredményeképpen gyakran szétzilálódnak a versszerkezetek, ami áthidalható az előadás közben, ám most, olvasva, sokszor véletlenszerűen odavetettnek tűnő sorokat, lezáratlan versegységeket

vagy megint máskor az amúgy sodró szöveg megtörését eredményezik.

A slam-revük talán legkínosabb öröksége persze a fáradhatatlan szójátékok, melyek azonban feltűnően erőltetettekként hatnak a kötetben, gyakran értelmetlen képeket szülve: „vigyáztál, mint vigyázzban állott tál" (*Kimondhatatlanul*, 5.). A szózsonglőrködést a *Ha nem kellek* című szöveg járatja csúcsra, ahol majd' minden sorra jut egy szójáték, melyek csak azért nem múlják alul egymást, mert többnyire ugyanazon elv alapján születnek: „Aranyom! Toldi-de a szád, meg az arcod! / soha kellett félned, hogy megtalálsz Algo-Pirin, / te voltál az Ananász a zavaron, / én meg mint valami aprod.hu-n elárult / kétszondás dré-Geri, / úgy kérdeztem, hogy mi az, / hogy nem működik közöttünk a ké-miaz?" (26.) A képzavarok és az értelmetlenség a kötet képalkotására általában is jellemző: „térhallásom vadászva szaggatott, / emellett eget rengetett, / az üvegben átvészelt állapotom / a sarokban flamencót pengetett / felemet emelő, ámuló látképet / választ öldöklő szempár, / csak egy konstans ékezet / farigcsált, egyszeri villám" (*Teremkoncert*, 7.); „ahol én lakom, / ott sérült állatok lelkét savazza / egy hetente változó térképfoszlány méretaránya" (*Lábnyom*, 8.).

Laboda Róbert első kötete tehát nem árul zsákbamacskát: a túlzás, a túlhabzás, a gátlástalan áradás – legyen szó érzelgősségről, nyíltan vállalt személyességről, hatáskeltésre kiélezett poénokról vagy fékevesztett szójátékokról és nyelvi humorról – valóban a szövegek legfőbb karakterisztikumai közé tartoznak. Tanulságos kötet, amennyiben lapjain világossá válnak a slam hangzó, mozgó, lüktető közösségi tere és a verseskönyv lapjai közötti transzmediális átvitel veszélyei, buktatói. Laboda képzett és markáns színpadi jelenlététől megfosztva a szövegek pusztán a slam-poétikák örökségét nyögik: a szójátékok, a képhalmozás következtében széteső, sokszor képzavarokkal telített, a személyes élményeket verssé formálni képtelen szövegeknek most magukban kellene megállniuk a kötet lapjain. Amennyire tisztelnie kell a hagyományos lírakritikának a slamperformanszok sajátos művészeti törvényeit és értékelésének specifikus szempontjait, úgy másfelől a slammereknek is számolniuk kellene a médiumok közötti lépegetés veszélyeivel (amit sokan közülük persze meg is tesznek, ha költőként adnak ki kötetet). A *Túlzások*ban nagyon kevés példát találni egy másfajta lírapoétika érvényesítésére, az olyan szerényebb, csendesebb, visszafogottabb szövegek, mint a *Tavaszi messzeség* vagy a *Levél nagyapámnak* tűnnek számomra járhatóbb útnak, melyet a színpadról lelépve e költészet talán a leginkább folytathat majd – ami persze nem jelenti, hogy Labodának feltétlenül le kellene lépni a színpadról, ahol olyan otthonosan mozog. Hiszen erről szól a slam, nem?

(Laboda Róbert: Túlzások. Athenaeum, Budapest, 2015. 80 oldal, 990 Ft)

Fleisz Katalin

ISMERŐSEN FURCSA VILÁGOK

MAGYARI TIVADAR *A RAGASZTOTT HÁZ* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

A kolozsvári illetőségű szerző, Magyari Tivadar legfrissebb kötete három kisregényt tartalmaz. Az első maga a címadó szöveg, *A ragasztott ház*, ezt követi az *Endre és Ágnes*, majd a *Civilek, kelták, bolondok.* Ugyan maga a szerző nyilatkozta egy rádióinterjúban, hogy a három különböző regény egyetlen kötetbe kerülését csakis szerkesztési célok motiválták, azonban a szövegek közötti közös jegyeket fellelni nem nehéz. (A közös jegyek pedig óhatatlanul értelmezői potenciált, elvárásokat, viszonyítási alapokat is jelentenek.) Előrebocsájthatjuk, hogy mindhárom kisregény egy-egy sajátos, képzeleti törvények szerint működő autonóm világ. Innen jön a kérdés: mi váltja ki azt, hogy mégis magunkat beleélve, saját világunkként olvassuk őket? A regények mindegyike ugyanis ilyen olvasásra késztet.

Magyari Tivadar írásaiban ahhoz, hogy a képzeleti világok valamiféle új valóságként működjenek, folyton újabb és újabb váratlan, meghökkentő fordulatoknak kell hogy áldozatul essék az olvasó – és épp ez a meghökkentő, váratlan a humor forrása. A kötet második kisregényében, az *Endre és Ágnes* címűben a főhős szerelme nem szökkenhetne szárba (persze csakis képzeletben) az elutazott barát, Endre nélkül, akinek aranyhalát eteti, amíg az távol van. Az aranyhal viszont a hamisítatlan mesebeli aranyhal, aki ebben az esetben kimondatlan szexuális vágyakat teljesít. Kér(d) ésére a főhős mintegy mellékesen megjegyzi: „nem először teljesítette aranyhal a kívánságomat: egyiktől sem lettem boldogabb" (172.). Az olvasó, miután túlesik az első csodálkozáson, csakhamar egy sajátos, külön törvényekben élő világként fogadja el a szövegben ábrázoltakat. A rend felborul, de mögötte egy másik rend dereng fel.

Hiba volna viszont egyoldalúan a képzeleti oldalt hangsúlyozni a kisregényekben, ugyanis az a megszokott, hétköznapi kis valóságainkkal kéz a kézben jár. A három kisregény közül *A ragasztott ház* című teremt leginkább felismerhető viszonyokat: társadalomrajzot, embertípust. A stilizáltság, a képzeleti sajátos rendje viszont legalább annyira meghatározó, mint a következő két regényben. És a valós-kitalált pólusok közötti termékeny vibrálás a humor közvetítő közegének köszönhető.

Nézzük meg először a regény karaktereit! Az üdítő humorral megformált szereplők nemcsak az ismerősség, hanem az *ismerőssé válás* élményét nyújtják

az olvasónak – és ez nagy különbség. Az utóbbi közösségi élmény, akár egy-egy élő emberrel való kapcsolat mintájára. Bár a regény karaktereinek „előképei" a '80-as, '90-es évek romániai, ezen belül is kolozsvári kisiparosainak, kisértelmiségeinek mai napig létező, élő típusai, ezekben a típusokban mindig több az egyedi, az új, mint az irányzatosság, a direkt társadalomábrázolás szándéka. A Tricskó néni, Krümple Rözsébet, Gyla bácsi, Tiborjú, Barjányka Lopátka személynevek – hogy csak néhány szereplőt említsünk – amúgy sem alkalmasak semmilyen funkciószerűség, elvont tükröző szerep megteremtésére. Nem azért vannak, hogy átlássunk rajtunk, hanem hogy közösségben legyünk velük. Nem rajtuk, furcsaságaikon nevetünk, hanem közöttük, velük együtt. A humor közösségteremtő értelmében, és összhangban a szerzői irányulással, amit közvetetten ugyan, de érzünk. Ami az olvasó részéről az ismerősséget *megteremtő* élményt kiváltja, az nem más – bármennyire elcsépelt szó is –, mint a regényalakokat életre hívó elnéző szeretet.

A szereplők után érdemes kitérnünk az elbeszélés és a történetszövés módjára, mint befogadást irányító tényezőkre. Közhely, hogy minden történet feltétele az egymást átjáró tér és idő. *A ragasztott ház* nemcsak a szereplőkkel, hanem az idővel is egyfajta kreatív játékot űz. (És a térrel is, de erről majd később.) Nézzük meg először is a regény bevezető mondatát, amely ugyan megteremt egy időkeretet, viszont az jóval tágabb a regény elbeszélésének idejénél:

„Tricskó néni 1883-ban született, és 1901-ben, tizennyolc évesen hazudta először, hogy terhes. Én 1980-ban születtem, és 2001-ben, huszonegy évesen hazudtam, félig-meddig, mert én is elhittem, hogy terhes vagyok, száz évvel később, mint Tricskóné" (6.).

Ez a százévnyi idő igazából a „ragasztott ház" közösségének idejét öleli fel, amelybe az elbeszélő jóval később születik bele, azaz a saját története is egy már meglevő történetbe illeszkedik. Emellett mintha azt is sugallná, hogy a történetek és bennük a szereplők élethelyzetei, kis eltéréssel ugyan, de hasonlóak, ismételhetők.

Az elbeszélésmódot illetően nagyon érdekes kettőségre lehetünk figyelmesek. Az emlékezés logikáját követő, ezért szakadozott, epizódokra fogékony elbeszélésben az egyes fejezetek akár jóízű, anekdotaszerű történetekként is olvastatják magukat. (Mindezt a szinte zsurnaliszta módon figyelemfelkeltő fejezetcímek is megerősítik.) El lehet játszani a gondolattal, miszerint a regényt akár különálló anekdoták sorozataként is meg lehetett volna írni. Maga a tér, a ragasztott ház elegendő keretet biztosított volna ehhez. A mesterien megformált helyzetképeket, életepizódokat viszont az elbeszélő, Ágó életideje illeszti egységes időkeretbe. A beszélgetés, mesélés során a regényben Ágó észrevétlenül felnő, gyereket is szül, és az idők változásával a ház lakóközössége is megváltozik. Szerencsés egyensúlyi helyzetbe kerül ezáltal a regény, mivel a narráció időben előrehalad, ugyanakkor az emlékeket felidéző beszélgetés csapongó ízessége hatja át. A lineáris regényidő viszont egy rejtettebb tartalmat is elmeséltet: a változásét. Ahogy a „derűs" nyolcvanas évek magával hoz egy forradalmat, a szinte vidékies lakóközösségek a blokkosítással megváltoznak; utóbbinak mesterien ironikus érzékeltetése, ahogy már csak a vak Gáspi bácsi ismeri fel a tömbházak helyén egykor ezerszer bejárt helyszíneket.

A változással terhes időt a ház különös intimitást adó tere letompítja valamennyire: mert inkább belakott, megélt, közösségi ez a tér, és ebben az értelem-

ben ad védettséget, mivel a „ragasztott" jelző egyáltalán nem az állandóság, hanem az összerakható-szétszedhető variálhatóság képzetét kelti. A helyszín, bármennyire talányos a szókapcsolat, mégis valós, az erdélyi nagyvárosok építészetét megidéző. Az 1800-as évek végén, az 1900-as évek elején épült kolozsvári belvárosi bérházakat ugyanis a lakók terjeszkedésével átalakították, toldoztákfoltozták. Számos esetben zsidók üzleteit vagy kisiparos műhelyeket alakítottak át lakóházzá. Magából a házból, a térből is adódnak tehát a történetbeli humoros helyzetek, például az, hogy a hegyén-hátán egymásra épített lakrészeken minden apró zaj áthallatszik, ezért még veszekedni is csak suttogva lehet; a szomszédok élete mégis csak egymás hangterében zajlik. Ez a furcsa intimitás azonban a regény végére megszűnik, és bár a ragasztott ház megmarad, az emlékezés folytonossága – ami a regény első bekezdésében még megvolt – megszakad: „Az új tulajdonosok nem tudnak semmit a házról, mégis jönnek-mennek benne, dolgoznak, irodát vezetnek, olyan furcsa, hogy közben semmit sem tudnak, nem kérdezik, önmaguktól sem: ki volt itt – mit gondolt?" (164.)

A kötet mindhárom kisregénye más-más jellegű, de számomra *A ragasztott ház* – a benne megteremtett összetettség, többsíkúság folytán – tűnik a legsikerültebbnek. Ugyan az egyes regények összehasonlítása problémás, az egyes szövegek szándéka önmagában is kiderül. Önmagához mérten mutatkozik egy-egy regény jónak vagy kevésbé jónak. A *Civilek, kelták, bolondok* címűben a tér, a valós és fiktív metszéspontján elhelyezkedő brassói „fejpályaudvar" a regény lelke, amennyiben a teljes történet itt játszódik. A félig kitalált, félig igaz helyszín kapcsán hasonlít *A ragasztott ház*hoz, no meg a játékos, fiktív nevek által, amelyek itt előkelősködő, nemzetközi hangzásukban humorosak. Bár a különc, bolond vonásaikra kihegyezett figurák valahogy kötöttebbek, szegényesebbek. Például Robert, az állomásfőnök fő jellemzője, hogy éjszakánként csak egy-két órát alszik, Adalheide asszony pedig szüntelen olvasási vágyának kielégítése érdekében akar vécés néni lenni. Zsánerszerűek, egy-két vonásra redukáltak a figurák, de meglepetést generáló potenciáljukban csalódunk. Ez talán a címnek is betudható, amennyiben a szereplők pontosan olyanok, mint ahogy a címben megjelennek: a bolondok valóban bolondok (téblábóló, helyüket vesztett arisztokraták, nagypolgárok, akik mindenáron az állomáson akarnak dolgozni, ráadásul ingyen), a civilek civilek, a kelták valóban Írországból érkeznek. Maga a történet is kissé légüres, állóképszerű, az olvasónak az az érzése, hogy a történetelemek következmény nélkül bővíthetőek, elhagyhatóak lehetnének. Ugyanakkor a meglepőből, váratlanból származó – nincs rá jobb szó – Magyari Tivadar-féle nyelvi humorban bővelkedik a kisregény. Például a következő, mesei, játékos térképzetre azonnal felkapjuk a fejünket: „A brassói pályaudvar fejállomás, onnan nincs tovább út, mögötte nincs semmi, csak egy nagy hegy, a mögött pedig egy nagy, havas alföld" (246.).

És hogy mi teszi a kisregényt színtisztán humorossá, és nem lesz, mondjuk, parodisztikus vagy szatirikus? A szöveg számos olyan elemet von be a regényvilágba, amelyeken keresztül a közelmúlt vagy akár a jelen Romániájának viszonyai ironizálhatóak lennének. Mégis úgy érint helyszíneket, történéseket, hogy nem akar szakállasan kioktató lenni, vagy ironikus görbe tükröt tartani a helyi viszonyok elé. Maga az állomás tere is átmeneti hely, ahol senki sem tartózkodik szívesen. Ehhez képest a regény szereplői itt élnek, otthonosan berendezkedtek itt, és még a kisebb heggyé kövesedett állomási kosz felcsákányozása is lelkesítő közösségi munka. Remek rész a kisregény tetőpontjának számító Orient Expressz befutása, ami a véletlen folytán siklik át az állomás legszélső, gazzal benőtt sínjére, ahol a bájosan zagyva nagyvilágiságot a rokonszenves bolond, báró Zibensky von Burzenland feliratai „nyomatékosítják": „A vonat mellett, a tarkára mázolt kőkerítés tövében sátrak, mezítlábas kelta és nem kelta sátorozók, négy fiú és négy picike lány kolbászt sütött a fűben, az illata belekeveredett a vonat pacsulijába. Álmos luxusutasok jöttek ki a fülkéjükből, gazdag keresztények, gazdag zsidók, gazdag muzulmánok, kezükben az útleíró képeskönyv, a Brassó című fejezethez kinyitva. Fényképezték a kőkerítést meg a kolbászsütő keltákat. A kerítésen húsz nyelven is olvasható volt ez és ehhez hasonló […]: »Mondom neked, Jézus nevében, te világnak proletárja: egyesülj!« – ez franciául volt. Alatta olaszul és arabul: »Lumpenproletárok, ti is egyesüljetek!«" (303.).

A végére hagytam a kötet második, *Endre és Ágnes* című kisregényét. Ebben a szövegben – talán nem túlzás, ha azt állítjuk –, a főszereplő maga a képzelet. A képzelet, ami eleinte csak egy szórakoztató játéknak indul, azonban később elszabadul, és az elképzelt lány, Ágnes meg is jelenik, hogy aztán az alakjával elinduló plátói szerelem hatalmába kerítse a főhőst. Ennek a szövegnek valójában nincs is szüksége rögzített térre; ugyan Kolozsváron történik, de bárhol máshol is történhetne. A tér maga a képzelet tere, ahogy az eleinte távoli objektumként formát kapó női lény egyre közelebb kerül, egészen a „belémmarkolások" fájdalmas élményéig. A valós helyek, mint a szekrény is, a vágyott, alkalmi nők „lakhelye" parodisztikus, elcsépelt férfi-nő viccek kliséjére játszik rá. És parodisztikus az is, ahogyan a harmincas éveinek végén járó, folyton csak a szexre gondoló, de ezzel együtt szerethető macsó megalkot egy a párkapcsolatban csetlő-boltló, aszexuális figurát: Endrét (aki voltaképpen a létező barát), és a hozzáváló nőt: Ágnest. Persze összhangban a macsó elképzeléssel a nő, Ágnes, kissé hűvös, aszexuális lénye nem, vagy csak alig válik a paródia áldozatává, hiszen amikor valójában is megjelenik, sőt az aranyhal beavatkozása folytán a főhős lakására is felmegy, a visszafogottság nyomán fellépő vonzás dominál. A férfi vágyának megfelelő prédaszerep, még ha érzelmesebben is, de lényegében szerelemként is meg van jelenítve.

Akarva-akaratlan ez a humoros-parodisztikus képzeleti játék, amelynek a központi tudata a főszereplő Ládi, önnön gondolati sémáját is kifigurázza. Például ahogy az Ágnessel való párbeszéd során a főhős mögöttes, a nő becserkészéséről szóló gondolatait is láttatni engedi. Merthogy ebben a légies szerelemben is az eddigi, nőkkel szembeni nagyon is gazdag tapasztalatai segítik, amit különösen az Endrével való kontraszt élesít ki. Tegyük hozzá: az egyes szám első személyű elbeszélésmód különösen szerencsés ebben a kisregényben, mivel a reflektálatlanul kitárulkozó főhős elbeszélő *hangja* elevenen megnyilvánulhat. Ez az eleven, humoros, közvetlen kifejezőerő magához is vonzza az olvasót, ugyanakkor klisészerű, leegyszerűsített gondolkodása ironizálja is a főhőst.

A történetben ugyanakkor épp azok a visszatérő részek, amelyek a regény elején eredetinek hatnak, válnak később túlhajtottá. Az, hogy Endre szekrényéből különösebbnél különösebb lények bújnak elő valami orgiaszerű kavarodást okozva, még magyarázható freudi mintára az aszexuális férfi képzeleti kompenzációjaként. (Freud neve és a nevével fémjelezhető elfojtottság a regényben egy mondat erejéig meg is jelenik.) Az viszont, hogy a regény végén Endre miért házasodik össze az erősen karikatúraszerű lilasörényes, oroszlán külsejű nővel, nem tűnik indokoltnak, és a különböző fantázialények sokasága – akik a kisregény végére eltűnnek – is erőltetett egy kissé. Szép viszont a regény megbékélő lezárása a főhős részéről, aki úgy lép túl ezen a „szerelmen", hogy Ágnest egy harmadik, elképzelt férfinak adja át gondolatban, de azért a jövőbeni nyitottságra fogékonyan: „Ágnesből kigyógyultam, azonban soha nem teljesen. […] Talán a lányom és a fia egymásra találnak. Vagy fiúunokám és az ő lányunokája. Dédunokáink. Nekem úgy is jó: tudok várni" (237.).

[Magyari Tivadar: A ragasztott ház (és még két kisregény). Koinónia Kiadó, Kolozsvár, 2015, 312 oldal, 29 RON/2500 Ft]

GYÜRKY KATALIN

TÉRBE ZÁRT HŐSÖK, HŐSÖKBE ZÁRT TEREK

REGÉCZI ILDIKÓ *TÉRKÉPZETEK AZ OROSZ IRODALOMBAN* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

„Az orosz föld végtelen térségei mintegy predesztinálják az orosz gondolkodást a tér fizikai valósága és a térviszonyok nyelvén történő művészi kifejezés tanulmányozására. A térről szóló gondolkodáson belül komoly diskurzus témáját képezi e földrajzi környezet és a szellemi-lelki alkat összefüggésének kérdése. […] Az orosz nép *sajátszerűségének* a térbeli adottságokkal történő magyarázata régtől fogva jelen van az orosz eszmetörténetben" (11.) – ez a Regéczi Ildikó klasszikus és kortárs orosz irodalmi műveket térpoétikai szempontok szerint elemző kötetének *Bevezető*jében olvasható pár sor nyilvánvalóan nemcsak az olvasónak, hanem a szerzőnek is iránymutatásul szolgál. Arra hívja fel a figyelmet, hogy kortárs gondolkodóként, illetve kortárs befogadóként semmiképp sem tekinthetünk el azoktól a kutatási irányzatoktól, áramlatoktól, amelyek eddig a térképzet szempontjából fontos, jelentős eredményeket értek el. A kutatóelődök, valamint az általuk kidolgozott, ma is működőképes, a műelemzéseknél ma is hasznosítható elméletek iránti tisztelet vezérli tehát a szerzőt akkor, amikor kötete első egyharmadát ezeknek a fontos és hasznos kutatási irányzatoknak a bemutatásával kezdi.

Regéczi Ildikó itt (is) a teljesség igényével dolgozik: a konkrét térpoétikai elméletek ismertetése előtt az orosz földrajzi térről szóló gondolkodás minden szegmensét igyekszik bemutatni, olyan elméletekre is kitér, amelyeket a későbbiekben – legalábbis az itt elemzendő irodalmi alkotásoknál – ugyan nem hasznosít, de fontosnak tart megemlíteni. Ezáltal a könyve első része az orosz földrajzi térről mint szellemi-lelki alkatot befolyásoló közegről való gondolkodás fejlődéstörténeteként is olvasható: a XIX. század első felétől a posztmodern ez irányú nézetei bemutatásáig jutva nemcsak az irányzatokról, hanem az irányzatok egymásra hatásáról is képet kapunk. Megtudjuk, hogyan hatott Csaadajev az orosz történelmet és társadalmat véleménye szerint tényként befolyásoló földrajzi térről szóló elmélete a nyugatos-szlavofil vitában résztvevők Oroszország-képére, illetve a nyugathoz fűződő viszonyára. Amíg a szlavofilek a tágas orosz föld „egyetlen eleven testként" („одно живое тело") (14.) való létezését, szellemi-lelki értelemben vett egységét hirdették, addig a nyugatosok ezt az egységről való gondolatot konzervatívnak bélyegezték, a haladó ideák befogadására alkalmatlannak titulálták, s így a területi egység

helyett Nyugat-Kelet elválasztottsága, valamint a Nagy Péter reformtevékenysége következtében erősödő társadalmi szakadás (раскол) vált számukra központi gondolattá. Az önelvű történelmi fejlődést képviselő szlavofil és a külső hatást beengedő, ezáltal a változó műveltség szükségszerűségét hirdető nyugatos értelmiség konfliktusa – mutat rá a szerző – skizmát idézett elő, amelyet az orosz kultúra gyakran a közöttük húzódó szakadék (бездна, пропасть, овраг) – egyébként térpoétikai elemként is lényeges – metaforikus képével illetett. A szakadék pedig – olvashatjuk a kötetben – „olyan elválasztottság kifejezőjévé válik, ahol nincs semleges középmező, az átugrás az egyik térfélről a másikra szinte lehetetlennek tetszik" (15.).

A későbbi gondolkodók kisebb-nagyobb sikerrel ezt a szakadékot, ezt az átjárhatatlanságot igyekeznek feloldani. Bergyajev például azzal, hogy Oroszországot nem a Keletet és a Nyugatot elválasztó határnak, hanem a két világot egyesítő, különleges adottságokkal bíró Kelet-Nyugatnak titulálja. Ugyanakkor a földrajzi tényezőt, Oroszország végtelen tájait a formaalkotás – az életbeli, s tegyük hozzá, a művészi formák megalkotásának – akadályaként tételezi: „A hatalmas orosz tér nem segíti elő az önfegyelem és az öntevékenység kifejlődését az orosz emberben" (17.). Bergyajevnek ez a tézise – mutat rá Regéczi Ildikó – azért is nagyon lényeges, mert ez a fajta *határtalanság-érzet,* ez a fajta nyugtalanság az, amely a magasabb rendű élet lehetőségét hordozó, akár utópisztikus tér keresése felé visz, és az orosz mentalitásra oly jellemző vándorlás, az irodalomban is meghatározó orosz vándor helyváltoztatással is összefüggő lelki mozgását eredményezi. A vándorlók mellett ugyanakkor Bergyajev véleménye szerint az orosz mentalitásnak a szervilis, passzív, az anyagi létben elmerülő, tehát: mindenféle mozgást, változást elutasító lelkiállapot is a része. A passzivitást választók Oroszország-anyácskába, vagy annak egy kis zugába mint óvó, védelmező, támogató képzetbe, térbe kapaszkodnak.

Bergyajev elmélete ismét több szempontból előremutató. Egyfelől amiatt, mert az aktív, utazó és a passzív, megmerevedett létállapot ismét csak kettősség, annak a dichotomikus gondolkodásmódnak az eredménye, amely alól az orosz eszmetörténet képtelen szabadulni. Bergyajev tehát kísérletet tett a Kelet-Nyugat, a szlavofil-nyugatos kettősség felülírására, de gondolkodása továbbra is dichotómiák mentén haladt.

A kettősség, a dichotómia – bár Regéczi is utal erre, de kötetében nem erre koncentrál – valóban oly mértékben határozza meg az orosz eszmetörténetet, hogy a metaforikus jelentőséggel bíró terek kutatásában – amely a kötet következő alfejezetét képezi – is ez uralkodik. A legfontosabb két orosz város, a különböző jelentésrétegeket magába olvasztó Moszkva és Pétervár kettősénél tartunk, ahol a Bergyajevnél felbukkanó Oroszország-anyácskát, az óvó-védő pozíciót a kulturális hagyomány közvetlen folytatójaként Moszkva képviseli, míg Pétervár idegensége, az orosz kultúrába való „nem szervülése" félelmet vált ki, s a róla alkotott képzetek szintjén irracionális elemekkel telítődik. Ugyanakkor, a dichotomikus gondolkodás részeként, olyan elmélet is létezik, amely épp fordítva, Moszkvát tartja kaotikusnak, logikátlan félázsiai falunak, Pétervárt pedig harmonikus, logikusan megszerkesztett, civilizált, kulturált európai városnak.

Ha a szlavofil gondolkodáshoz is közel álló *Moszkva – saját, Pétervár – idegen,*

Moszkva – óvó, védelmező, Pétervár – félelmetes, irracionális elképzelésnél maradunk, fontos – Regéczi irodalmi elemzései szempontjából is fontos – elmélet W. G. Szczukin udvarház-koncepciója, aki az udvarházat mint metaforikus teret a tradicionális orosz életvitel szimbólumaként, a külvilágtól elzárt, illetve minden szempontból zárt térként értelmezi, amely ezáltal a funkciója által válik meghatározóvá a hős/hősök életútja szempontjából is.

A metaforikus térrel kapcsolatos elméletekre azonban a XX. században a szovjet ideológia is rányomta a bélyegét. Regéczi Ildikó szovjet építészek és festők konstrukcióin keresztül érzékelteti a metaforikussá váló tér átrendezésének ideológiai aspektusú aktusát, amely a rendszeren kívüli másikat, a másságot szimbolikus halálra ítéli. Az eszmetörténet ismertetésének ezen a pontján rendkívül érdekes az idegen és a saját között húzódó köztes szovjet terek – a *kommunalka,* a *láger,* a *sor* – emberi sorsot befolyásoló funkciójának az elemzése, az önálló gondolkodást, intimitást, másságot ellehetetlenítő szerepének a bemutatása.

A beszűkült, zárt, vagy tágnak tűnő, nyitott, sajátnak vagy idegennek tételezett metaforikus terek felvonultatásával pedig Regéczi Ildikó elvezet bennünket a művészi tér fogalmáig, amely a XX. századi bölcseleti gondolkodás egyik legdinamikusabb kutatási irányává vált. Az orosz irodalomtudományban is nagy hagyománnyal rendelkező kultúra és térbeliség kapcsolatának felvázolásakor Regéczi ismét nélkülözhetetlennek tartja az ezzel kapcsolatos legfontosabb elméletek bemutatását. Kitér Florenszkij elméletére, aki szerint a térbeliség elvesztésével a műalkotás megszűnik létezni, Bahtyin kronotoposz-fogalmára, amelynek keretében a gondolkodó a tér és az idő egymástól való elválaszthatatlanságára hívta fel a figyelmet, Lotman gondolataira, aki az irodalmi szövegek elemzésekor különös figyelmet szentelt „a térbeli (s egyben időbeli!) mozgásnak, az út (életút) képének; a térhatárolás és a határátlépés helyzeteinek; a szereplők szintjén megvalósuló »tériesség« jelentésrétegeinek" (43.). De Regéczi a saját kutatásai szempontjából rendkívül fontosnak tartja Toporov nézetrendszerét is, aki a különböző terek hősök hangulatára gyakorolt hatásáról elmélkedett, a pozitív és negatív lelkiállapotot kiváltó térbeli elemek szerepét hangsúlyozta.

Mindezen elméletek ismerete tükrében, a kötet nagyobbik felét kitevő irodalmi elemzései előtt a szerző így jelöli ki a saját munkája célját: „A földrajzi realitáson túlmenő térábrázolás változása a szereplők mentális térképeinek felrajzolásával válik megfoghatóvá. […] Munkám célja, hogy az orosz irodalomban kiemelkedő szerepet játszó emblematikus terek értelmezésén keresztül, a határok átlépésének kérdésére, a kimozdítottság specifikus helyzetére és az idegenségtapasztalatra összpontosítva egyes XIX. századi és kortárs drámai, valamint prózai művek új szempontú megközelítésére tegyek kísérletet" (61.).

S valóban: az ebben a kötetben felvonultatott négy klasszikus és három kortárs, vagy majdnem kortárs szerző nyolc alkotásának elemzésekor Regéczi Ildikó amellett, hogy – a szakmája iránti alázatát továbbra is tükrözendő – soha nem feledkezik meg az adott műről már létező szakirodalmak rövid ismertetéséről, a térpoétika szempontrendszerét érvényesítve minden esetben új, friss gondolatokat fogalmaz meg. Olyan összefüggésekre világít rá, amelyek az olvasót is elmélkedésre, sőt, akár az adott művel

kapcsolatos elképzeléseinek a felülvizsgálatára vagy újragondolására késztetik.

Az összefüggések kapcsán semmiképp se tekinthetünk el a szövegek között működő összefüggésekről, intertextuális kapcsolódási pontokról. A szerző kötetének hét elemző fejezetében szereplő alkotások ugyanis a közös, a térpoétikai szempontok szerint elemezhető tematikájuk miatt (is) kapcsolatba lépnek egymással, mégpedig Bahtyin szövegtérkoncepciójával összefüggésben. Bahtyin – olvashatjuk a kötetben – „beszédelméleti írásai a dialógus fogalmának középpontba állításával, a nyelv kommunikatív funkciójának előtérbe helyezésével és ezen belül a hallgatói pozícióra irányuló figyelmükkel voltaképpen felvetik az egyes irodalmi szövegek korábbi és – paradox módon – későbbi szöveggel való dialogicitásának kérdéskörét" (57–58.).

Véleményem szerint a szerző elemzései ebből a szempontból – az általa is felvetett intertextuális kapcsolódási pontok mellett – az olvasónak is tág teret biztosítanak arra, hogy a szövegek között a kötetben nem említett találkozási pontokra ráleljen. *

Az első két elemzés tárgyát, Lermontov *Álarcosbál*ját és Gogol *Az arckép* című elbeszélését a témájuk, a pétervári tematikába illeszkedő szüzséjük egyértelműen összekapcsolja. Pétervár mint a démoni erőkkel folytatott harc metafizikai színtere, az ördögi álarcot öltött világ megtestesítője mindkét mű főhősének/főhőseinek életét meghatározza.

Az ördögi álarcot öltött világ az *Álarcosbál*ban – a címben is sugallt történés, helyszín kapcsán – konkrét formában van jelen. Az, hogy a hősök álarcosbálba készülnek, és az életüket meghatározó események ott történnek velük, nem véletlen, hiszen – teszi fel a kérdést Regéczi V. I. Lelina nyomán – „Nem azért lettek-e Pétervároon olyan kedveltek az álarcosbálok, mert a tettetés a város lényegéhez tartozott?" (76.)

Vagyis ugyanúgy, ahogy a város nem őszinte a benne lakókhoz, úgy a lakosok – álarcuk mögé bújva – egymással sem lesznek őszinték, egymás megtévesztése a céljuk, amiből, ahogyan azt a mű végkifejlete mutatja, csakis tragédiák születhetnek.

A démoni erők működése hangsúlyosan van jelen Gogol művében is, amelyet Regéczi a lotmani értelemben vett többszörös határátlépés szövegeként értelmez. Azáltal ugyanis, hogy a mű középpontjában egy képzőművészeti alkotás, egy festmény áll, felmerül a vizuális művészeti ág és a verbális kifejezési forma átjárhatóságának a kérdése. A címben szereplő műfaji megjelölés (oroszul *Портрет*, azaz *Portré*) „a festészet és az irodalom határterületére utalja az elbeszélést" (95.), hiszen a mű címe a benne szereplő festmény és Gogol elbeszélésének műfaji megnevezése is egyben.

A művészeti ágak közötti határátlépés mellett metaforikusan és konkrétan értelmezhető határátlépésekkel is találkozhatunk Gogol alkotásában. Rendkívül figyelemre méltó Regéczi Ildikónak az a meglátása, hogy a világtól a műalkotást elválasztó tér, terület, a kép kerete itt ellenkező funkciót tölt be: azáltal, hogy az uzsorás kilép a képből, épp a keret fog kapcsolatot létesíteni a kétféle realitás között, s a határátlépés így metaforikus szinten is megtörténik. Ráadásul a kü-

* Természetesen az orosz irodalomban jártas olvasónak. Az egész kötetre érvényes, hogy igazán annak a befogadói rétegnek szól, amely ismeri, olvasta és olvassa az orosz irodalmat. A primer szövegek ismerete nélkül ugyanis a közöttük meglévő intertextuális kapcsolatok is homályosak maradnak.

lönös elevenségű szempár tulajdonosa nemcsak kilép a keretből, hanem hátrahagyja azt az aranytekercset is, amely a festő főhős, Csartkov élete megváltoztatásának, művészi elvei feladásának lesz az indikátora. Ehhez viszont – mutat rá Regéczi – egy konkrét határátlépésre is szükség van: arra, hogy Csartkov az eredeti, Vasziljevszkij-szigeti lakhelyéről átköltözzön a Nyevszkij Proszpektre, amely a pétervári szövegvilágban a műviséget, a dekorativitást képviseli. Csak egy ilyen művi városrészben tettetheti magát másnak Csartkov, mint aki. Itt ölthet magára álarcot, amely ebben az esetben nyilván szimbolikus aktus, viszont az éber olvasó számára éppen ez az „álarcviselés" adhat a lermontovi és a gogoli szövegterek közötti átjárásra újabb lehetőséget.

Gogolra utalva Gogolhoz nyúlik vissza a következő, a további szövegek elemzése szempontjából véleményem szerint központi szerepet játszó Goncsarov-regény, az *Oblomov* egy fejezetének, *Oblomov álmá*nak a saját és idegen térségbéli kontextusáról szóló elemzése. A főhős, Oblomov álmában tér vissza abba az Oblomovkába, ahol a gyermekkorát töltötte, ahol „testiség korlátaiba is zárt élet rajzolódik ki előttünk" (118.), és ahol ugyanúgy, mint Gogol *Régimódi földesurak* című elbeszélésében, a szorongást okozó ismeretlent idegenné minősítő tudati transzformáció zajlik. Az Oblomovkán kívüli vidék, térség imázsának mirage-ba (torzképbe) fordítása történik meg, vagyis az idegen táj térbeli elutasítása árán teljesedik be az oblomovkai udvarház szilárd, nyugodt középpontot tételező jelentése. Az elemzés W. G. Szczukin udvarház-elméletére támaszkodva utal arra, hogy Oblomovka olyan különleges, áldott kis térség, ahol – az anya jelenléte miatt is – különösebb nehézség nélkül élhető meg a védettség állapota.

Azonban az, hogy mindez már csak Oblomov álmában, nosztalgikus szinten van jelen, felveti a kérdést: vajon felnőttkorban megtartható-e a látszólag stabilitást képviselő, az idegent sem konkrétan (Stolz személyében), sem átvitt értelemben (Pétervár félelmet keltő „tájai") nem beengedő magatartás? Ez esetben is a mű további történéseit kell ismerjük ahhoz, hogy evidensnek érezzük Regéczi egyik, elemzést záró kijelentését: „a regény belső bonyolultsága révén a formát jelentő gyermekkori létezés színhelyének (vagy az álomban megvalósuló ideális locusának) a kaotikus külvilág hatására *is* lezajlott deszakralizációja történeteként is olvashatjuk a regényt" (126.).

Az *Oblomov*-elemzésnek ez az utolsó pár sora egyfelől azért lényeges, mert az Oblomovka deszakralizációját kiváltó szüzséelemek itt ki nem fejtett továbbgondolására készteti az olvasót, másfelől azért, mert a szövegterek egymásra hatása révén a következő elemzés, Csehov *Három nővére*nek térpoétikai vizsgálata kapcsán is fontos kijelentésnek számít. Hiszen ha végiggondoljuk, az a fajta deszakralizációs folyamat, amely Oblomovkával kapcsolatban végbement, a *Három nővér*ben Moszkvával mint az Oblomovkához hasonló gyermekkori, konfliktusoktól mentes, az anya jelenlétével is megerősített óvó-védő térrel kapcsolatban a dráma történéseinek (már amennyiben vannak a drámában ilyenek!) idejére már szintén lezajlott. Regéczi Andrejnek és a nővéreinek Moszkvába vágyódása kapcsán Kevin Lynch mentálistér-fogalmát hívja segítségül: a városnak az objektív struktúrát mellőző, sajátos határvonalakkal rendelkező szubjektív leképeződésével találkozunk, egy olyan vágyott-ideali-

zált Moszkva-képpel, egy olyan paradicsommal, amely már elveszett. Már deszakralizálódott, hiszen éppen az ide való „hazatérés tenné bizonyossá, hogy az elveszettnek hitt otthon nem létezik, az én önmagához való visszatérése ily módon nem valósítható meg" (140.).

Ismét érdemes belekapaszkodni ebbe a Csehov-műelemzésben szereplő mondatba, amely nemcsak az elveszett gyermekkori édenhez, hanem az ottani, akkor érvényes énhez való visszatérés lehetetlenségére is utal. Mert – ismét csak az elemzett művek közötti intertextuális kapcsolat bizonyítékaként – valami hasonló történik Viktor Jerofejev *A jó Sztálin* című regényében, ahol a főhős az identitását az itt és most, Moszkva és Párizs feszültségében keresi.

Az önéletrajzként is felfogható szöveget Regéczi Ildikó Philippe Lejeune meghatározását alkalmazva olyan, a szerzői énről szóló beszédként tételezi, amely a „ki vagyok" kérdésére a „hogyan váltam azzá" elbeszélésével felel. Ezt a bonyolult kérdést, az identitásnak az íráson és a politikai-történelmi eseményeken, valamint személyes, az apafigurához köthető élményeken keresztüli megváltozását Regéczi – a Vladimir Nabokovval való többrétegű intertextuális kapcsolatra utalva – az esztétikai és az etikai nézetrendszer között húzódó határok kérdésének is tekinti. Ugyanakkor az elemzéséből nyilvánvalóvá válik, hogy ugyanúgy, mint a *Három nővér*ben, a gyermekkor Moszkvája mint éden már itt is elveszett, nem hozható vissza, s visszahozhatatlanságát a személyiség megváltozásán túl a másik térség, a párizsi világ megismerése is lehetetlenné teszi.

Mindeközben Ljudmila Ulickaja két itt elemzett alkotása esetén találkozhatunk olyan – Oblomovkát, vagy Csehov „nővéreinek" Moszkváját idéző – védelmet nyújtó, idilli helyszínekkel, amelyek épp a bennük élők sajátos identitása miatt lehetnek működőképesek.

A *Médea és gyermekei*ben a mitikus középpontként, „idillikus kronotoposzként", a családot egyesíteni képes békés helyszínként funkcionáló Krím félszigeti ház (amely a XIX. századi udvarház, illetve a nemesi fészek tulajdonságait is ötvözi) működéséhez a főhős, Médea rendteremtő, minden eseményt átlátó képzete szükséges, az a képessége, hogy a tudatában a múlt és a jelen nemzedéke különös egyidejűségben tud működni. Ez teszi lehetővé, hogy a házában egyfajta időtlen körkörösség uralkodjék – ahhoz hasonló, amely a napi szinten ismétlődő, vissza-visszatérő tevékenységek révén Oblomovkát is mitikus hellyé varázsolta. A *Kukockij eseteiben* pedig Kukockij lányának, Tányának a Szergejjel való kapcsolatában megbúvó harmónia az, amely paradicsomi jelleget adhat(na) a szintén a Krímben található otthonnak. A pár boldog, kiegyensúlyozott élete, vagy annak illúziója ugyanakkor „játékba hozza" a Goncsarov-regényben Olga és Stolz krími otthonának miliőjét, s ismét továbbgondolásra késztet, főleg, ha figyelembe vesszük Regéczi Ildikó intertextuális kijelentését: „Tánya a Goncsarov-regénybéli Olga reminiszcenciájaként is értelmezhető" (209.).

S ha egyetértünk Bahtyinnal, hogy a szövegterek a korábbi és – paradox módon – a későbbi szövegekkel is dialogicitásba lépnek, az orosz irodalomban jártas olvasóként az Ulickaja-regényekben szereplő, az egyes szereplők képviselte otthonteremtési képesség ellenpontjaként is olvashatjuk Venyegyikt Jerofejev *Moszkva-Petuski*ját, amelyben Jerofejev alteregóját, Venyicskát Regéczi véleménye szerint „a népi kultúrában hajléktalanként aposztrofáló szent őrült

otthontalansága jellemzi" (156.). Állandó úton levése, „orosz vándor" mivolta ugyanakkor Venyicskát egy korábbi szöveg főhőséhez, Dosztojevszkij *A félkegyelmű* című regényének Miskin hercegéhez is köti, akinek az utazása, otthontalansága szintén nem öncélú, hanem az egyetemesebb lelki közösségvállalásra való vágyakozás metaforája. Regéczi Ildikónak e párhuzam meghúzásakor is teljesen igaza van: Venyicska próbálkozásait, amelyek a körülötte lévők szenvedéseinek átélésére, a megbocsátás gesztusának gyakorlására vonatkoznak, Miskin felől érthetjük meg igazán, ahogyan azt is, hogy a „térbe" kívülről érkező idegen miért képtelen a „megváltó" feladatát beteljesíteni.

(Regéczi Ildikó: Térképzetek az orosz irodalomban. Kalligram, Pozsony, 2015, 240 oldal, 2800 Ft/9,30 €)

Ramadanski Draginja – Horváth Futó Hargita

AZ IRODALOMÉRTÉS HORIZONTJAI KOVÁCS ÁRPÁD MŰHELYÉBEN

AZ *ESEMÉNY ÉS KÖLTÉSZET. AZ IRODALOMÉRTÉS KORTÁRS HORIZONTJAI A MAGYAR ÉS A NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOSSÁGBAN* CÍMŰ KÖTETRŐL

„A poétika íródik tovább."
(Kovács Árpád)

Egy jeles tudós jubileuma nagyszerű alkalom arra, hogy elkészüljön az ünnepelt életművének portréja, megtaláljuk tudományos hozzájárulásának igazi mércéjét, és ami még fontosabb – tanítványainak, munkatársainak, tisztelőinek szavaival méltassuk. Jelen esetben a méltatás pazar kiadványát vehetjük kézbe, amely Kovács Árpád jeles irodalomtörténész és teoretikus hetvenedik születésnapja alkalmából jelent meg.

A kötet alcímének tanúsága szerint a magyar és a nemzetközi tudományosság irodalomértésének kortárs horizontjairól van szó. Kovács Árpád professzor profiljára való tekintettel a tanulmányok többsége a magyar és az orosz irodalom problémáival foglalkozik, figyelembe véve a kovácsi tudományos posztulátumokat, témákat és nyugodtan kimondhatjuk, értelmezési tradíciót, vagy ha tetszik – iskolát.

Itt mindenekelőtt az ún. diszkurzív poétika módszertani elveire gondolunk, amely Kovács Árpád személyében innovatív, termékeny és együttműködésre hajló képviselőre talált. Különösen szembeötlő a regényértelmezésre való orientáltság, amire a legszebb módon utal már a könyv borítólapja is. A címoldalon Dalí Don Quijote-ja látható, az első igazi regényhős, aki hadilábon áll a „realitással", belefeledkezve saját szélmalom-valóságába (Hamvas Béla), míg az összecsukott kötet egy Dosztojevszkij-idézettel örvendeztet meg bennünket – ő volt az, aki Don Quijote-i hőseinek egész sorával a legjobban megerősítette a regénynek éppen ezt a lényeges orientáltságát (vallomás, megváltás, misszió, a szépség üdvözítő erejének kíséretében).

Az irodalom diszkurzív természetéhez többé nem fér kétség, sem szóban, sem a kimondottak írásbeli materializálódásában. A kiadványt lapozgatva meggyőződhetünk róla, hogy a diskurzus (E. Benvenist) interdiszciplináris koncepció, amely mélységesen áthatotta a korszerű irodalomelméletet. A beszéd, illetve a szövegmondás mikéntjének értelmében, a diskurzus nem csupán a konkrét kijelentésnek a lingvisztikai, hanem filozófiai, ideológiai, politikai aspektusait is felöleli, beleértve a befogadóra gyakorolt

hatását, valamint a beszédhelyzetben (körülményekben) való begyökerezettségét is. Ezekben a viszonyokban számos árnyalat található, amelyeket fel kell fedezni, és amelyeket a jelen kötetben szereplő szerzők példásan bemutatnak.

A könyv első fejezete éppen ennek a módszertani megközelítésnek az elmélyítésével és körbehatárolásával foglalkozik, érthetően inszisztálva az értelmezési eszköztáron, amelyhez hozzátartozik a jel, a csomópont, a szavak diszpozíciója, az elágazás, az egész és a részek viszonya, a belső szó, a szöveg világában való jelenlét.

Egy russzista számára különösen izgalmas Han Anna írása (Gusztav Spet, Andrej Belij, Olga Frejdenberg és Roman Jakobson költői képhez való viszonyulásáról), valamint Slobodanka Vladiv-Glover tanulmánya (Vigotszkij strukturális elméletének kedvező hatásai az irodalmi szövegre mint nyelvi eszközre). Molnár Angelika, Kovács professzor talán leginkább felismerhető tanítványa, dolgozatában bemutatja Kovács Árpád tanítását Ivan Goncsarovnak, annak az írónak a regénynyelvéről, aki eléggé váratlanul került az aktuális elméleti érdeklődés középpontjába, bizonyítván, hogy olyan értékről van szó, amely idő előtt került a süllyesztőbe. Ennek az orosz szerzőnek a regényvilágában ugyanis a kihívásoknak olyan palettája bújik meg, amely nagyon is élénk, korszerű, vibráló és mindenekfelett: módszertanilag produktív. Dobos István a Szindbád-szövegek legkisebb egységéről, *Az óramutató vigyáz az óbudai kisasszonyokra* című Krúdy-novellában felbukkanó jelképről értekezik, a szövegben Szindbád ugyanis Iréne homlokát a végtelenség jeléhez, a „∞-hoz" hasonlítja. Papp Ágnes Klára Alekszandr Potebnya humboldti alapokra építő, a szó poétikájában kicsúcsosodó nyelvfelfogását hasonlítja össze Jacques Derridának az el-különböződés, a játék és a nyom fogalmain alapuló nyelv-koncepciójával, Horváth Csaba regényelméleti fragmentumokra reflektál, Thomka Beáta pedig az ünnepelt, Kovács Árpád „a poétika íródik tovább" gondolatával indítja *A harmadik személyű Én* című tanulmányát, amelyben a szubjektum kifejezhetőségének és az én önkifejeződésének kérdéskörével foglalkozik, a „regényt vagy önéletrajzot alkot-e a szerző" dilemmát Per Olov Enquist svéd író *Egy másik élet* című művét elemezve járja körül.

A második fejezetben kaptak helyet az irodalmat, történelmet, irodalomtörténetet érintő kérdések, a magyar és az orosz irodalomból vett válogatott irodalomtörténeti példák alapján. A fejezetet indító tanulmányában Szegedy-Maszák Mihály a történeti és irodalmi elbeszélés viszonyát, a valóság és a fikció határvonalát problematizálva bevezet a történelmi elbeszélés létezési módjaiba. Valentin Nedzveckij a szó valós értelmében korszerűsítette a Nyikolaj Csernisevszkij szépirodalmi és esztétikai opusába, valamint annak pozitív és negatív kommentárjaiba való betekintést (F. Dosztojevszkij, V. Nabokov). És valóban, kár lenne nem kihasználni a korszakalkotó lehetőséget, hogy az egyik elvetemült korszak által büntetett, a másik, épp oly elvetemült korszak által pedig instrumentalizált írókat áttekintsük igazi, időtlen értékeik fényében, mai szemszögből. Vonatkozik ez Ivan Goncsarov cenzori tevékenységének értékelésére is (Rőhrig Eszter tollából), melynek a történelem folyamán különböző elbírálásban volt része.

A kötet *A magyar irodalom formái* című fejezetét, mondhatnánk, az egy évszázadnyi kortárs magyar irodalom legtörékenyebb, leghermetikusabb géniuszainak szentelték (Kosztolányi, József Attila, Mészöly, Weöres), egészen Krasznahorkai modern, regényes kéziratáig, és itt sem maradt el a hivatkozás a jelentős európai és orosz hangokra.

Ezeknek a titokzatos kéziratoknak az értelmezése tart, és még sokáig fog tartani. Számunkra különösen érdekes a betekintés Pilinszky „epikus cselekvés – lírai újraírásába" a Dosztojevszkij-idézések nyomán (Eisemann György) és Weöres Sándor *Első szimfóniá*jának harmadik tétele, a *Valse triste* francia fordításának, a nyelvi-kulturális átültethetőség problémáinak elemzése (Szávai Dorottya).

A negyedik tematikus egységet a nagy dosztojevszkiji témáknak, típusoknak, eljárásoknak szentelték, valamint azok előfutárainak, de örököseinek is, egészen a teljesen korszerű reflexekig és visszhangokig. Emeljük ki Deborah Martinsen rendkívül alapos dolgozatát, amelyet Dosztojevszkij karácsonyi meséjének szentel, s amely filozófiai értekezéssé növi ki magát. Az *Egy nevetséges ember álma* a bűn és a megváltás keresztény mítoszának változata. Voltaire-i fotőjben játszódik, intertextuálisan kapcsolódva Voltaire *Mikromegas* című történetéhez, jelezvén, hogy vitában áll a felvilágosodás racionalista eszméivel. Az értelem és a szív közötti konfliktusban (amely Dosztojevszkij számos hősére jellemző, mert együtt érző a szívük és számító az elméjük) a hős bevallja a hiperracionalitás bűnét, és bánja azt, nem úgy, mint Raszkolnyikov és az alvilági hősök. Más szóval a megváltás útjára lép.

Decska Csavdarova arra hívja fel a figyelmet, hogy igen indikatív egy Gogol-mű hiánya Dosztojevszkij hősének, Makar Djevuskinnek a könyvtárából: szakvéleménye az elkövetkezőkben elkerülhetetlen lesz, amikor az őrület tematikájának határáig sodródó kisember mentalitását kell elemezni. Az *Egy őrült naplója* című műről van szó ugyanis, amely a filantróp optikát a patológia irányába mozdítja el.

Valerij Lepahin, teljesen a diszkurzív poétika szellemében, a „bűntett" költeményének elemzését végezte el a *Bűn és bűnhődés* című regényben, a bűntett lexémájának értelmezésekor az etimológiai, de a dezetimologizált heurisztikát is követve. Arany Zsuzsanna cikke a befolyás és hatalom harcáról szól *A nagy inkvizítor legendájá*ban. Konsztantin Barst tanulmánya a *Sztyepancsikovo falu és lakói* című regény kriptoparódiájáról szól, amivel kiegészíti és korszerűsíti Jurij Tinyanov parodizáló taxonómiáját. Ő ugyanis a *Válogatott helyek* korszakának Gogoljához való, ma már notorikusnak számító megközelítés helyett észrevette Foma Fomics Opiszkin figurájában az autoreferenciális, autopoetikus alkotóelemet – Dosztojevszkij szibériai életszakaszához viszonyítva. Fried István a Gorohovaja utca toposzát kutatta Gogol és Goncsarov műveiben, míg a hamburgi Wolf Schmid professzor felkínálta saját értelmezését a teodícea jelenlétéről Dosztojevszkijnál, bizonyítván, hogy nemcsak kitűnő narratológus, hanem a legnagyobbakkal is párbeszédben levő gondolkodó. Voltaire és Leibniz híres polémiájának lett szentelve Dosztojevszkij *Karamazov testvérek* című testamentumszerű regénye, amelyet afféle ellen-Candidenak szánt. A Voltaire-hez való kritikai viszonyulás (a filozófus-istentagadó Ivan Karamazov alakjának kompromittálása) nem jelenti ugyanakkor Leibniz „minden elképzelhető világ közt a legjobb" pozíciójának fenntartás nélküli elfogadását. Dosztojevszkij kozmodíceájában a Jóisten létezésének bizonyítására felhozott legmeggyőzőbb érv – Isten teremtményének szépsége. És valóban: Zoszima sztarec kis szerzetesközösségének környezete igazi „rózsák völgye". Az isteni teleológia Zoszima általi dicsőítésében az esztétikai panteizmus nyilvánul meg. Schmid elemzése mégis utal Dosztojevszkij Jób könyvéhez való elkötelezett hozzáállására (amelyben végül mégis a világ helyénvaló elrendezésének argumentációja

győz, amely világban a szülők elhunyt gyermekeik helyébe új gyerekeket kapnak). Az őrült Sznyegirjov kapitányban, aki nem hajlandó elhunyt fiát új fiúval pótolni, Dosztojevszkij afféle ellen-Jóbot lát, azaz az Isten jóindulata elleni hangot. Ily módon Schmid azt mutatja meg, hogy Dosztojevszkij nem kínál egyértelmű válaszokat. Közelebb áll hozzá az apória és a paradoxon, a valóság filozofikus és művészi vizsgálatának keretében.

Említsük meg azokat a tanulmányokat is, amelyek a Puskinnál fellelhető emberi és isteni logosznak lettek szentelve, valamint Lermontov költői diskurzusa interpretatív lehetőségeinek egy Turgenyev-regény keretében, Turgenyev prózaversei intonációjának, a nőkérdésnek Leonyid Andrejev dramaturgiájában, Csehov alakjának Bunyinov visszaemlékezéseiben, a stilizáció és retrospektivizmus problémáinak Mihail Kuzmin szimbolista regényében és korai prózájában. Jónás Erzsébet tanulmánya a pravoszláv egyetemesség jelenségével foglalkozik Dosztojevszkij és Ljudmila Ulickaja műveiben, és előtérbe helyezi az orosz kultúra ezen exkluzív attribútumait, illetve alkotói korszerűsítésük és polemikus átértékelésük lehetőségét. A kert poétikája Joszif Brodszkij költészetében, valamint Nabokov geometriai metatextusa is igen inspiratív tanulmányokat ihlettek meg. Nabokov regényeit vizsgálva Natalija Fatejeva domináns geometriai fogalmak és matematikai metaforák együttesét észlelte, amely hatással van a regény tipológiájára, szüzséjére, szimbolikájára, a körre való abszolút törekvéssel bezárólag. Ezen kívül Nabokov hősei gyakran szembesülnek a(z) (nem) eukleidészi geometria törvényszerűségeivel, épp úgy, mint a rajzolók és a festők.

Ez a kapocs a zárófejezettel, amelyet *Szövegek és képek között* címmel Jerzy Faryno rendkívül szellemes írása vezet be, melyet az internetes kommunikáció korszerű tipográfiájának szentel – „majmos", „kutyás", „kukacos". Roman Bobryk cikke a festészet értelméről szól, míg Géczi János hűséges maradt rózsabűvöletéhez, ezúttal Goethe *Faust*ja kapcsán. Az átok-ima hagyományának az ótestamentumi Jób könyvétől az újtestamentumi Jézus menyasszonyáig terjedő blaszfemikus visszhangjairól ír Hoványi Márton. Meg kell említeni Valerij Tjupa tanulmányát is, aki Mihail Prisvin rövid „elbeszélése az elbeszélésről" anyagán a narratíva alapvető mozgatóit mint a cselekvés felfedezésének kommunikatív kompetenciáit demonstrálta. A kötet Papp Sándor köszöntőjével zárul.

Még egyszer ki szeretnénk emelni a kötelező és tiszteletadó méltatás szép mértékét, amely taktikailag összefonódik a tudományos forrásmunkákkal és egyéni pecséttel, és hozzájárul a szöveggyűjtemény minden részvevőjének tudományához. Szép alkalom ez az alkotói összefogásra és összefoglalásra, amely üzenet is egyben, hogy a tudományos közösségben jelentős és inspiratív kulturológiai kezdeményezések születnek és valósulnak meg.

Végezetül örömünket és köszönetünket fejezzük ki, amiért alkalmunk nyílt, hogy megismerkedjünk ezzel az értékes gyűjteménnyel, és ily módon is csatlakozhassunk egy markáns, nem formális társasághoz, amely, biztosak vagyunk benne, idővel, amíg csak költészet létezik, gyarapodni és szerteágazódni fog…

[Szitár Katalin, Molnár Angelika, Kovács Gábor, Selmeczi János, S. Horváth Géza (szerk.): Esemény és költészet. Az irodalomértés kortárs horizontjai a magyar és a nemzetközi tudományosságban. Tanulmányok Kovács Árpád hetvenedik születésnapjára. Pannon Egyetem, Veszprém, 2014, 511 oldal]

Soóky László

AZ UNIVERZUM VÁRÓTERME

A KASSAI THÁLIA SZÍNHÁZ *A MIZANTRÓP* CÍMŰ ELŐADÁSA*

Ismert Molière vonatkozó mondása (1666), miszerint: „Jobbat nem tudtam írni, és bizonyos, hogy nem is fogok." Száz évvel később Diderot úgy vélte, „*A mizantróp*ot ötvenévente újra kellene írni". Számomra *A mizantróp* egyszerre jelenti az *időtállót*, az *időtlen*t s az *időszerű*t.

Molière olyan emberi jellemekre és jellemtelenségekre bukkant rá, amelyek az ősközösség megszűnése után megmételyezték az emberiséget, s ezt a kórt csak a végső kipusztulás gyógyíthatja: álszentség, képmutatás, árulás. A fecsegés melankóliája, a tét nélküli lélekgyilkosság mindennapos esetei. Olyan kórelőzmény, amely az eszmélés pillanatától kísért minden emberi lényt; a mindennapos megtételére vonatkozó vágy kínzóbb, mint az éhség vagy a szomjúság. Az ártás boldogító mámora, az elvtelenség alkímiája.

Az írás szerint létezik egy másik tömeg is, amely magában hordozza a szeretet, a barátság a jóság, az igazság, a tisztesség örökségét, de ez a tömeg végtelenül magányos.

*A mizantróp*ban a vonatkozó arányszám 3>5. Czajlik képlete is így olvasható: az egyik oldalon Alceste, Philinte és az ingadozó, de tiszta Eliante, a másik oldalon Oronte, Arsinoe, Acaste, Clitandre és a mindig talányos Celimene.

A felvázolt képleteknél viszont *A mizantróp* sokkal rafináltabb szerkezetű dráma, nyilván nem véletlen, hogy a kassai alkotók szomorú vígjátékként jegyzik.

Amennyiben csak a formai világát és a figurák felszínesnek tűnő viselkedését kapirgáljuk, a vállalt műfaj talán ez. Vagy keserű vígjáték: ízlelgethetnénk, de csak akkor, ha mentséget keresnénk valamire, ha hiányérzetünk lenne. Lehet hiányérzetünk egy ilyen ragyogó előadás után? Van.

Értem, hogyne érteném a dramaturg és a rendező szándékát, a szembenézés és az önlátás bizsergető megtapasztalását, hiszen pazarul működik a leképezés: nem én vagyok, de nagyon szeretnék én lenni.

Emiatt döntő fontosságú a legelső jelenet, Alceste és Philinte beszélgetése:

---

* Jean-Baptiste Poquelin (Molière): *A mizantróp*. Fordította: Petri György. A versbetétek fordítója: Csehy Zoltán. Dramaturg: Forgács Miklós. Konzultáns: dr. Kiss Rita Panda. Zeneszerző: Lakatos Róbert. Díszlettervező: Fodor Viola. Jelmeztervező: Őry Katalin. Rendező: Czajlik József. Akik a kozmikus térből megszólalnak: Galovics Róbert (Baszk), Megyesi Klára (Tiszt), Forgács Miklós (Dubois). Akik eljátszották: Alceste: Petrik Szilárd, Philinte: Ollé Erik, Oronte: Benkő Géza, Célimène: Varga Szilvia, Arsinoé: Szabadi Emőke, Éliante: Latócky Katalin, Acaste: Madarász Máté, Clitandre: Nádasdi Péter. Bemutató: 2016. január 21.

olyan információkat kellene kapnom, amelyek a későbbiek folyamán eligazítanak az előkészített helyzetek egyébként pontosan megrajzolt labirintusában. Ezek a várt információk viszont egy nagyon távoli időt, egy más kort idéznek mind hangulatukban, mind életfelfogásukban, mind pedig érték- és erkölcsítéletükben, mint az a rendezői-filozófiai tétel, amely a folytatásban oly elemi erővel, döbbenetes hitelességgel zúdul ránk. Monotóniája az idő múlásával a tűréshatárt súrolja, mert maga Alceste sem érti pontosan, hogy ebben az időpontban mi fontosabb számára: a szerelem?, az igazság?, az erkölcs?, a menekülés? Philinte gesztusai, félmondatai segítenek át bennünket abba a megkomponált térbe és időbe, amely miatt érdemes színházba járni. Mert ebben a pillanatban válik játék- és élettérré Isten alagútja, amely egyidejűleg jelenti a bezártságot és a végtelent, a kiszolgáltatottságot és a mentsvárat. Mindent, csak otthont nem. Egy szcenikailag pazarul kitalált és megformált hely; hangszigetelt, se ajtaja, se ablaka, csak járatai vannak, mint a hangyák építményeinek. Digitálisan felügyelt világ, szonett felolvasására épp alkalmatos. Az alagúton kívül egyébként létezhet élet: kávéházak, bíróságok, kuplerájok, repülőterek, biztonsági kamerák vagy maga az univerzum. Ha pedig odakinn létezhet az univerzum, akkor ez itt az univerzum váróterme. Belakott vagy várakozó állásponton lévő székek, székélőlények, precízen kijelölt, idomított mozgáskultúrával.

A játék pedig úgy folytatódik, hogy minden szereplő megmutatja a másik arcát, s lehetőséget nyújt arra, hogy az eredeti énjét kitaláljuk, megfejtsük.

Kivételt Acaste és Clitandre képez, mert az ő képlékenységük, életteret teremtő kapaszkodásuk, kóklerségük, céltudatos butaságuk egy megejtő, évezredes pillanat. Máig érő folyamatosságát idézi a Molière-versszöveg rappesített felmondása, amellyel nagy kockázatot vállalt a rendező, de nem karambolozott a líra és a dráma; rendkívül izgalmas szimbiózisban találtak egymásra.

A „másik arc" pedig a figurák tudatos álszentségessége: „úgy akarok jót neked, kedvesem, hogy elárullak". Czajlik szokatlanul tudatos színészvezetésének köszönhetően ez alól Alceste sem képez kivételt, de még Oronte sem. Igaz, hogy Alceste nagy hévvel védi a saját álláspontjait, véleményét, igazságképét, de érzelmi téren ő is elbizonytalanodik, visszahátrál és prüszköl, akár a sarokba szorított kandúr. Az első pillanatban tudja, hogy Célimène-nel szemben ő a vesztes, mégis folyamatos igazságkeresésben kísérli meg jóváírni a kudarcait. Bosszút állna duzzogva és látványosan is, de hiába ront rá szexuális dühvel Éliante-ra, az csupán pótcselekvés, suta önigazolási kísérlet: ez az a pillanat, amikor az embergyűlölő Alcaste meghasonul önmagával, sodródóvá válik a történetben. Oronte-tal szemben még csörtét nyer, de ez a pürrhoszi győzelem felér egy valóságos vereséggel, mert a pipogyának tűnő Oronte rafináltan erős jellem. A mód, ahogyan Alceste-nek felolvassa Célimène-hez írt szonettjét, bravúr. S bravúr az is, amint Alceste lépre megy: vakságában nem arra összpontosít, hogy Oronte ékesszólóan, szemtől szembe épp most szarvazza fel; számára jellemzően az irodalmi mű minősége fontos. Ő nem, de Oronte, akár a sakkozó, már tudja a következő lépéseket.

A női oldal árnyaltabb, direktebb, rámenősebb és gyakorlatiasabb. Másodran-

gú kérdés a rokoni vagy baráti kapocs, a hím kell mindenáron. Célimène játszik a férfiakkal, szórakozásra vágyik, s ők szórakoztatják őt. Viselkedéséből úgy tűnik, naiv, Alceste bosszantása is csak allűr, az őt érintő pletykák leperegnek róla. Éliante megrovásait figyelmen kívül hagyja, s – vesztére – nem veszi komolyan Arsinoé ármánykodását sem, épp úgy sétál be a csapdájába, mint Alceste Oronte-éba. Klasszikusan életveszélyes csiki-csuki helyzet, s kiderül, hogy a körülrajongott Célimène éppoly magányos, mint Alceste. Vívódásuk a ki-ki alapon működő párviadal, amelyből mindketten csak vesztesen kerülhetnek ki.

Mellékszálon fut, mégis kiteljesedik Éliante és Philinte kapcsolata, mert a toleráns Philinte nem csupán a békítésben állhatatos, de a szerelem terén is az.

A mizantróp minden játszónak lehetőséget kínál karakterformálásra, s a kassai színészek maximálisan éltek a felkínált helyzettel. Kiemelhetnénk egy-egy bravúros pillanatot, de nem ér meg annyit a válogatás, mert a társulat alkotott nagyot. Színész, dramaturg, zeneszerző, fordító, koreográfus, díszlettervező, rendező egyaránt.

S ha a legelején feltettem a kérdést, hogy lehet-e hiányérzetünk egy ilyen ragyogó előadás után, be kell fejeznem a gondolatot: pontos a formai világa az előadásnak, kottaszerű a felépítése, a szerkezete a színészek mozgatásának, de a tartalomból vagy abból a lehetőségből, amit a szöveg rejt, esetenként csak a felszín mozgott, s nem volt elég bátorság ahhoz, hogy belépjünk az emberi érzések mélységeibe.

SZERZŐINK

Ayhan Gökhan (1986): költő, kritikus (Budapest, Magyarország); **Balázs Imre József** (1976): költő, irodalomkritikus, szerkesztő, irodalomtörténész (Kolozsvár, Románia); **Czapáry Veronika** (1975): költő, író (Budakalász, Magyarország); **Csuka Botond** (1987): kritikus (Kaposvár, Magyarország); **Fellinger Károly** (1963): költő (Jóka); **Fleisz Katalin** (1978): kritikus (Kismajtény, Románia); **Gyürky Katalin** (1976): kritikus, irodalomtörténész, műfordító (Debrecen, Magyarország); **Horváth Futó Hargita** (1974): irodalomtörténész (Szenttamás, Szerbia); **Janáky Marianna** (1955): író (Makó, Magyarország); **Molnár Eszter** (1985): művészettörténész, irodalomtörténész (Budapest, Magyarország); **Nádor Zoltán** (1990): irodalomtörténész (Nagyfény, Szerbia); **Péter Alexa** (1977): tibetológus (Budapest, Magyarország); **Petres Csizmadia Gabriella** (1981): irodalomtörténész, pedagógus (Hidaskürt/Nyitra); **Ramadanski Draginja** (1953): irodalomtörténész (Zenta, Szerbia); **Soóky László** (1952): költő, író, kritikus (Marcelháza); **Steinmacher Kornélia** (1987): irodalomkritikus (Zánka, Magyarország); **Szászi Zoltán** (1964): költő, író (Rimaszombat); **Tamás Zsuzsa** (1978): költő, meseíró, szerkesztő (Budapest, Magyarország); **Tóth Gizella** (1985): irodalomtörténész (Nagysalló); **Veres Erika** (1986): irodalomtörténész, műfordító (Kéménd/Isztambul, Törökország); **Z. Németh István** (1969): költő, író, szerkesztő (Csicsó)

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

Dunaszerdahely – Molnár-Könyv (Galántai út [Hypernova])
Komárom – Madách-könyvesbolt (Jókai utca / Jókaiho)
Érsekújvár – Kultúra Könyvesbolt (Mihály bástya 4. / Michalská bašta 4.)
Galánta – Molnár-Könyv (Fő utca 918/2. / Hlavná 918/2. [Univerzál])
Királyhelmec – Gerenyi Könyvesbolt (Fő utca 49. / Hlavná 49.)
Nagykapos – Magyar Könyvesbolt (Fő utca 21. / Hlavná 21.)
Nyitra – Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék – Közép-európai Tanulmányok Kara. Konstantin Filozófus Egyetem (Drážovská 4.)
Pozsony – Pozsonyi Magyar Intézet (Védcölöp út 54. / Palisády 54.)
Somorja – Molnár-Könyv (Fő út 62. / Hlavná 62. [VÚB mellett])
Tornalja – Tompa Mihály Könyvesbolt (Béke utca 17. / Mierová 17.)

MAGYARORSZÁGON

Budapest – Írók Boltja (Andrássy út 45., 1061)

E SZÁMUNKBAN

„Amíg az öregember beteg volt, csak az ágyában feküdt hosszú ideig. Most, hogy már meggyógyult, jobban szeretett a napon üldögélni. Dava ezért segített az öregembernek kimenni a házból, hogy a napfényben üldögélhessen. Az idős ember megszomjazott a melegben, és azt mondta Davának: ››Szomjas vagyok, hozz nekem inni egy kis vizet!‹‹
Míg Dava beszaladt a házba vízért, a nagyapa elbágyadt a forró napsugaraktól. Mire Dava visszaért, az idős ember az eszméletét is elvesztette. A fiú megrémült, és azt hitte, a hőguta megölte a nagyapját. Azt kiáltotta: ››Miféle Nap vagy te, hogy elveszed a nagyapám életét? Megkeresem anyádat, és igazságot teszek!‹‹"

A Nap válasza (tibeti népmese, Péter Alexa fordítása)

„A kiszabott idő elteltével ismét hívatta a padisah az embert: „Eleget tettél-e a feltételemnek?" – kérdezte az uralkodó. Az ember pedig válaszolt: „Igen, efendim" – mondta, s a padisah színe elé vezette a medvét, egy könyvet helyezve melléje. A medve már megörült a körtének, de a lapok közt egy falatot sem találván, az egész könyvet morgolódva össze-vissza gyűrte, hajtogatta. Tátva maradt a padisah szája a csodálkozástól. „Mit csinál ez?" – kérdezte az ember felé fordulva. Mire az így felelt: „Efendim, oly mértékben beleszeretett ez az állat az olvasásba, hogy önkívületében már maga sem tudja, mit csinál."

A könyvet olvasó medve (török állatmese, Veres Erika fordítása)

EGY SZLOGEN SZÜLETÉSE, AVAGY A FŐSZERKESZTŐ ELKÖSZÖN

Majdnem négy évvel ezelőtt egy őszi estén a pozsonyi vár alatti Zsidó utca egyik kávézójában ültünk Száz Pállal, és azzal töltöttünk el egy hosszú estét, hogy méltó alcímet találjunk a megújuló Irodalmi Szemlének. Azt már nagyjából tudtuk, milyen lapot akarunk csinálni: amikor az embernek egy ősi vágya teljesül – azaz esetünkben lapot szerkeszthet –, nem kell sokat töprengenie a megvalósítás mikéntjein. Az alcím azonban kifogott rajtunk, csak azt tudtuk, kell egy új, de ami szóba jöhetett, elcsépelt vagy foglalt volt, vagy épp gagyinak tűnt. Zsibbadt aggyal útnak indultunk, s épp elhagyva a várost, Oroszvár környékén bevillant valami, lehúzódtam az út szélére, és gyorsan bepötyögtem egy SMS-t: éber, nyitott, eleven.

Innen már minden pofonegyszerűnek tűnt: azóta, hogy 2013 januárja óta minden egyes Irodalmi Szemle-szám címlapján ott áll: éber, nyitott, eleven, nekünk már alig maradt több dolgunk, mint tartani magunkat ehhez a hármas jelszóhoz. Mondhatni: megint a nyelv cselekedett helyettünk. A szerkesztő pedig hagyta, hogy uralkodjon felette a nyelv, és lubickolt a kiszolgáltatottságban. Persze az is kellett ehhez a lubickoláshoz, hogy az Irodalmi Szemle háza táján az elmúlt három és fél évben kiválóbbnál kiválóbb szerzők forduljanak meg: a szerkesztő roppant lekötelezve érezte és érzi magát, hogy ilyen remek alkotókkal dolgozhatott együtt. Ennél többre szerkesztő aligha vágyhat.

Most mégis másra hagyom ezt a lubickolást, hogy én más frontvonalakra húzódhassak át. Lapunk következő főszerkesztőjének, Mizser Attilának hosszú és sikeres munkát kívánok az Irodalmi Szemle élén, a hamarosan hatvanadik évfolyamába lépő lapnak pedig remek szerzőket és elégedett olvasókat.

Szalay Zoltán

06
9 771336 508003